

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА
СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ
ИНСТИТУТИ**

“Гуманитар фанлар” кафедраси

**“МИЛЛИЙ ҒОЯ”
ФАНИДАН МАЪРУЗАЛАР МАТНИ**

Тошкент- 2011

ТУЗУВЧИ: катта ўқитувчи. Б. Қандов

М У Н Д А Р И Ж А

1-мавзу. Миллий ғоя фанининг предмети, мақсади, вазифалари ҳамда жамият тараққиётида тутган ўрни.....	166
2-мавзу. Жамият тараққиётининг ғоя, мафкуралар билан ўзаро боғлиқлиги.....	174
3-мавзу. Глобаллашув шароитида миллий ғояга эҳтиёжнинг ортиши.....	196
4-мавзу. Мафкуравий иммунитетни шакллантириш муаммолари.....	203
5-мавзу. Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамашда миллий ғоянинг зарурлиги ва аҳамияти.....	216
6-мавзу. Миллий қадриятлар тиклаш - ўзликни англаш ва тараққиёт омили.....	226
7-мавзу. Миллий ғоянинг бош мақсади - озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш.....	236
8-мавзу. Миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик.....	249
9-мавзу. Миллий ғоя ва ёшлар. Миллий ғоянинг инсон онги ва қалбига сингиши: янгича услублар, ёндошувлар.....	257

1-Мавзу: “Миллий ғоя” фанининг предмети, мақсади ва вазифалари.

Режа:

1. “Миллий ғоя” фанининг предмети, мақсади ва вазифалари
2. Миллий ғоянинг асосий тушунчалари ва қонунлари
3. Миллий ғоя фанининг бошқа фанлар билан алоқадорлиги ва уни ўрганишнинг аҳамияти

1. “Миллий ғоя” фанининг предмети, мақсади ва вазифалари

Инсоният тарихий тараққиётнинг цивилизациялашган даври тажрибаси бирон-бир жамиятнинг эзгу ғояларсиз ва соғлом мафкурасиз ривожлана олмаслигини тасдиқламоқда. Мустақилликка эришган мамлакатимиз раҳбарининг ташаббуси билан ўзбек халқи ҳам ўз олдига озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш каби буюк эзгу мақсадларни қўйди. Ана шу эзгу мақсадларни амалга ошириш, мамлакатимизда демократик тамойилларга асосланган жамиятни барпо этишда, бизга ёт ва бегона мафкуралар тажовузига қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш, ғоявий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик ва ниҳоят, юртнинг юксак тараққиётини таъминлаш - миллий истиқлол ғоясини шакллантириш эҳтиёжини юзага келтирди.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистон халқи ўзининг миллий-маънавий янгиланишда миллий истиқлол ғоясига таянишга алоҳида эътибор берди. Мустабид тузум даврида амал қилиб келинган, халқимизнинг миллий-маънавий руҳиятига тамомила зид бўлган «коммунистик ғоя»дан воз кечилди. Ўзбекистон халқи ўз миллий ғояси негизларига таянган ҳолда ривожланиш йўлини танлади. Унинг ўзига хос сабаблари мавжуд. Улар асосан қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, Ўзбекистон халқининг ўз мустақиллигини қўлга киритиши билан узвий боғлиқ. Чунки, мустақиллик туфайли мамлакатимиз халқи ўзига хос ва мос ривожланиш йўлини танлаш ҳуқуқига эга бўлди. Бу эса халқимизнинг тарихан қарор топган миллий-маданий меросларини, қадриятларини, маънавий-руҳий оламини қайта тиклаган ҳолда ўз келажагини кўриш ва қуриш имкониятини берди.

Иккинчидан, «мустабид» тоталитар тузум даврида жамиятнинг ғоявий асоси бўлган ягона коммунистик мафкура мамлакатимиз халқлари, хусусан ўзбек халқи турмуш тарзи, дунёқараши, тарихи, урф-одатлари, анъаналари ва миллий хусусиятларини ҳисобга олмаганлиги ҳамда бизга бегона ва ёт бўлган қадриятларни, мақсадларни сингдиришга уриниб келганлиги туфайли, унинг асоратларидан халос бўлишга бўлган маънавий эҳтиёжнинг мавжудлиги билан боғлиқ эди.

Учинчидан, маълумки ҳар бир халқ, давлат ёхуд жамият бор экан, албатта у мақсадсиз яшай олмайди. У ривожланиш учун маънавий асосларни беглилаб олади. Мақсад эса унинг миллий-маънавий ғояси орқали ўз ифодасини топади. Шу маънода ўзининг мустақил ривожланиш йўлини танлаб олган Ўзбекистонда унга табиий-маънавий эҳтиёж сифатида қараш орқали унинг сабабларини тўғри тушуниш мумкин;

Тўртинчидан, жамият тарихида ғоялар ҳар-хил бўлган. Бир-бирига мақсади билан яқин бўлган ғоялар ҳам айни пайтда бир-бирига тўғри келмайдиган ғоялар ҳам бор. Улар бир-бирига мутлақо тесқари бўлган мақсадларга йўналтирилганлиги туфайли жамият ҳаётига турли хил таъсир кўрсатади ва турли хил оқибатларни келтириб чиқаради. Демак, ғоя билан ғоянинг, мақсад билан мақсаднинг, фикр билан фикрнинг фарқини билиш ва англаш учун ҳам миллий истиқлол ғоясини ўрганиш зарур.

Бешинчидан, ғоялар жамиятдаги турли инсонлар, ижтимоий гуруҳлар, қатламлар, халқлар, миллатлар мақсади, орзу интилишлари, ҳаётни идрок этиш кўникма ва малакалари, хулқ-атвор кўринишлари, кадриятлари манфаати билан узвий боғлиқ бўлади. У ёки бу ғоя қайси манфаатни қандай тамойилларга асосланган ҳолда ифода этишига қараб бир-биридан фарқланади. Шунга қараб унинг мақсади ва қандай ғоя эканлигига баҳо берилади;

Олтинчидан, ғоялар ўз олдига қўйган мақсадининг кўлами билан ҳам бир-биридан фарқланади. У мутлоқликка, ягона тўғри эканлигига даъво қилиши мумкин. Шундай ижтимоий ғоялар борки, у ўз мақсадларини бутун инсониятга, башариятга дахлдорликни унинг онгига, ишонч ва эътиқодига айлантиришни даъво қилади. Ўзига мос жамият ривожланиш моделини қуришни, дунё халқларини «ягона андоза» шаклига олиб киришни мақсад қилиб қўяди. Ўз мақсадларини бошқа халқларнинг миллий хусусиятларини ҳисобга олмасдан, қандай йўл билан бўлмасин унга «синдиришга» урунади. Демак, ундан огоҳ бўлиш учун ҳам, ўз халқи, мамлакатининг тарихини, миллий-маданий меросларини, кадриятларини топтатмаслик, ўзига хосликни йўқотмаслик учун ҳам миллий ғояни ўрганиш, билиш керак бўлади;

Еттинчидан, миллий ғояни ўрганишнинг зарурлиги бугунги дунёда мафкура соҳасидаги курашнинг давом этаётганлиги билан ҳам боғлиқ. Инсонлар онги ва қалбини эгаллаш унга таъсир кўрсатиб, ўз мақсад ва муддаоларини бир томонлама амалга оширишга уринишлар тўхтамаётганлигидан ҳам келиб чиқмоқда. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистон халқи ҳаёти, мамлакат олдига қўйган эркин ва фаровон ҳаёт, озод ва обод Ватан қуриш, мақсадларини амалга ошириш учун маънавий-руҳий куч-қувват манбаи ҳисобланади. Халқимизни бирлаштириб турадиган, миллий-маънавий кадриятларимизни тиклаб, унга таянган ҳолда Ўзбекистонда демократик, адолатли фуқаролик жамиятини қуриш учун илмий-назарий асос бўлиб хизмат қилади. Мустақилликни мустаҳкамлаш учун халқимизни бирлаштирадиган, унинг асрий эзгу мақсадлари бўлган «Келажаги буюк давлат»ни барпо этиш ҳар бир шахснинг ҳаётини манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий ғоя ва мафкурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шартига айланмоқда.

Миллий ғояни фан сифатида ўрганишнинг сабабларини мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов қуйидагича таъкидлаган: «Олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафкурарий асоратлардан батамом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафкурани шакллантиришни тақозо этмоқда» [Каримов И.А. *Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз. Т.9. -Т.: «Ўзбекистон», 2001, 221-222 б.*]. Ана шу ҳаётини зарурат миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойилларини фан сифатида ўрганишни тақозо этади. Миллий ғоя ўз - ўзидан инсоннинг онгига, тафаккурига сингиб, ишонч ва эътиқодига айланиб қолмайди. Бунга ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида эришиб боради. Унинг қандай даражада одамларнинг ишонч ва эътиқодидан, турмуш ҳаётидан жой олиши бир қатор омилларга боғлиқ. Демак, унда ҳам муайян қонуниятлар амал қилади. Миллий истиқлол ғоясининг фан сифатида ўқитилиши, унинг ўзига хос предмети, объекти, мақсад ва вазифалари мавжудлигини аңлатади.

Биринчидан, бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар қатори «Миллий истиқлол ғояси» фанининг ҳам муайян билимлар тизими хос бўлганидек, унинг ҳам ўзига хос мавзулари, тушунчалари, қонун ва категориялари мавжуд.

Иккинчидан, унинг барча бошқа фанлар қатори ўз предмети, объекти ва мақсад ҳамда вазифалари бор. Аввало, ҳар бир фан олдига қўйиладиган умумий талаблар миллий истиқлол ғоясига ҳам бевосита дахлдор. Айни пайтда миллий ғоянинг жамият, халқ миллий маданияти негизлари асосида шаклланиш, ишонч ва эътиқодга айланиши билан боғлиқ ўзига хос хусусиятлари мавжудлигини ҳам ҳисобга олиш керак. Бунда ҳар бир

инсон ёки шахснинг индивидуал хусусиятлари, унинг ўзига хос дунёқараши, шунга мос тафаккур ва ҳаёт тарзи, миллий онг, ўзлигини англаганлиги даражаси алоҳида ўринга эга. Миллий анъаналарга, тарихи, она тили, маданиятига бўлган муносабатда шаклланган ва мустаҳкамланган қалбдаги руҳияти, эътиқоди, садоқати билан Ватанпарварлик ва миллатпарварлик туйғулари ўзининг ва миллатининг шаъни, кадр-қимматини ҳурмат қилишда намоён бўлади. Шунингдек, ҳар бир инсонда умуминсоний қадриятлар бошқа халқлар ва миллатларнинг маданий ютуқларига ҳам ўзаро манфаатдорлик ҳамда миллий тараққиётида уни мустаҳкамлаш нуктаи назаридан қараш, баҳолаш кўникмалари, саъй ҳаракатлари орқали ўз ифодасини топади.

Ушбу фаннинг предметини миллий маданий мерос ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро муносабати миллий истиқлол ғоясини халқнинг ишонч ва эътиқодига айланиши «ғоя» ва «мафкура» тушунчалари, уларнинг халқлар, миллатлар ва давлатлар тақдирига таъсирини ўрганиш ташкил этади. Миллий истиқлол ғояси фанининг предметини фақат «ғоя ва мафкура» тушунчаларидан иборат деб қабул қилиш ушбу фанни тор доирада тушунишга олиб келади. Бу фаннинг предметини ҳозирги замондаги мафкуравий жараёнлар, унинг маъно-мазмунидаги ўзига хос жиҳатлари таъсир этиш қонуниятлари, маълум бир маконда ва даврда намоён бўлиш хусусиятлари, уни кўп миллатли давлатимиз фуқаролари онги ва қалбига сингдириш йўллари ҳамда услубларини аниқлаш ҳам ташкил этади.

Бу жараён, биринчидан, фан талаблари асосида, муайян андоза, тартиб ва қоидаларга, билим ва тажриба тизимига шунчаки тушавермаслиги билан ҳам алоҳида ажралиб туради. Унинг ана шундай хусусиятга эга бўлиши миллий истиқлол ғояси кишиларнинг онг ва тафаккури, дунёқараши, мақсад ва интилишлари миллий-маънавий меросга муносабатнинг ишонч ва эътиқодлари орқали жамият ҳаётида намоён бўлиш хусусиятлари билан боғлиқ; Иккинчидан, миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши кишилар (халқ, миллат, авлодлар) амалий фаолиятида ҳамда ўзаро муносабатларида ишонч ва эътиқодга айланишининг намоён бўлиши «бир чизиқли», ягона тартиб, меъёрларга осонликча тушавермайди. Айни пайтда фуқаролар, турли ижтимоий гуруҳлар ёки қатламлар, миллат ва элатларни ўзаро муштарақ мақсадлар, ғоялар бирлаштириб турмас экан, улар ўртасида ўзаро ҳамжиҳатлик, тотувлик ҳам бўлмайди. Шунинг учун ҳам, миллий истиқлол ғоясининг предмети умуман, ҳар қандай ғояларнинг шаклланиши унинг жамият ҳаётига таъсирини эмас, Ўзбекистоннинг миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши, мамлакатда кенг жамоатчиликнинг ишончи ва эътиқодига айланиши унинг миллий-маданий негизларини кенг жамоатчиликнинг онг ва таффақурига, интилишлари, ҳулқ атвори, кўникмаларига айланиши, ҳамда ижтимоий ҳаёт, меҳнат фаолиятида намоён бўлиш шарт-шароитларини, омилларини, қонуниятларининг, илмий-назарий асосларини ўрганишдир.

Миллий ғоя - мустақилликни қўлга киритиш, уни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятида ўзига хос ва мос тарзда ўз нуфузига эга бўлишига ундайдиган, халқни, миллатни жипслаштириб турадиган мақсадлар, манфаатлар мажмуидир.

Миллий ғояни ўрганишнинг объекти аввало, Ўзбекистоннинг ўзига хос табиий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, миллий-маданий ривожланиш хусусиятларини, қадриятларини ўзида қамраб олади ва унга асосланади. Шунингдек, унинг бунда халқнинг турмуш тарзи, урф-одатлари, тили, маданияти, миллий-маданий мероси, унга одамларнинг муносабати, ишонч ва эътиқодлари, онг ва тафаккури, дунёқараши билан боғлиқ мақсадларини жамият ҳаётида намоён бўлишини таҳлил этиш ҳам муҳимдир. Шунингдек, фаннинг объектини Ўзбекистон танлаган тараққиёт йўли ва миллий ривожланишнинг миллий-маънавий негизлари ва умумбашарий тамойиллар ташкил этади.

Миллий ғоя асосан дунё халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистоннинг миллий ривожланиш янги йўналиши моделининг миллий-назарий асосларидир. Негаки, Ўзбекистон халқининг ўзига хос шундай миллий-маданий мероси ва

кадриятлари мавжудки, мамлакатда яшаётган ҳар бир фуқаро, оила, халқ ва миллат уни ўз ҳаётининг барча жабҳаларидан чуқур ўрин олиши муҳим. Улар орқали шу халқ, миллатнинг «ўзлигини», «борлигини» бошқа халқлар ёки миллатлардан фарқини англаб олиш мумкин. Шу хусусиятларни сақлаб қолинган ҳолда «Ўзбекистон ўзига хос ва мос тараққиёт йўлидан ривожланиши мумкин». Бунинг учун унинг ўз миллий ғояси жамият ҳаёти соҳалари билан ўзаро уйғунлашмоғи муҳим аҳамиятга эга. Ана шундай ишонч, эътиқод, миллий ғурурланиш, ўзлигини намоён этиш ва қадрлаш туйғулари миллий истиқлол ғоясини халқнинг ишонч ва эътиқодига айланганлигини кўрсатувчи муҳим мезондир. Ана шу ишонч ва эътиқод Ўзбекистон тараққиётининг кафолатидир.

Демак, миллий ғоянинг мақсад ва вазифалари умуминсоний кадриятлар устуворлиги тамойилига тўла тўқис мос келиши, демократик эркинликлар ва инсон ҳуқуқларини сақлашга доир халқаро андозаларга ҳамоҳанглиги билан ҳам инсоният тарихидаги кўпгина миллий ғоялардан фарқ қилади. Тўғри ривожланишга миллий кадриятларга таянмасдан ҳам эришиш мумкин. Ёки биз кадриятларга кўпроқ боғланиб қолмоқдамиз, кадриятларимиз эса бизни тараққиётимизга айрим ҳолларда туртки бериш ўрнида, ҳалакит ҳам қилмоқда дейдиганлар топилади. Бундай қарашлар қайси жиҳати билан тўғри келмайди, ёки уни қабул қилиш қийин деган саволлар доимий равишда мавжуд бўлади. Тараққиётга эришишнинг турли йўллари мавжуд. Айтилганидек «бирон бир андозани» қабул қилиб ҳам, халқ ёки миллат ўз тараққиётини унга мослаштириши мумкин. Лекин, халқ ёки миллатнинг миллий тараққиёти йўли тарихий анъаналари ва меросига тўғри келмасдан, бошқа халқнинг тарихий ривожланиш тажрибасини афзал кўрса, унинг ўзлиги қаерда қолади?

Миллий ривожланишида ҳар бир халқ тили, маданий хусусиятларини ҳисобга олиб, кадриятларига бефарқ, лоқайд қараса ва истаган «турмуш тарзи», урф-одат, кадриятларини ўзи учун қабул қилаверса, ўз тараққиёт йўлини йўқотиб қўяди. Бунга мустабид совет даври типик мисолдир. Шунинг учун ҳам ҳар қандай ривожланиш андозасини эмас, ўзига хос ва мос ривожланиш йўлини эътироф этиш миллий истиқлол ғоясига тўғри келади. Шу маънода, миллий истиқлол ғоясини халқимизнинг янги жамият қуриш борасидаги ҳаракат дастури дейиш мумкин. Миллий ғоянинг асосий мақсади фуқароларни, кенг жамоатчиликни асосий ғоялари, мақсад ва йўналишлари билан Ўзбекистоннинг тараққиёт йўлининг маъно ва мазмуни, миллий-маданий негизлари, хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларда ишонч уйғотиш, уларни адолатли, демократик фуқаролик жамияти қурилиши мақсадларини амалга оширишга уюштиришда маънавий-руҳий рағбатлантиришда намоён бўлади. Миллий ғоя фуқароларни ғоявий жиҳатдан тарбиялайди. Ғоя билан ғоянинг, фикр билан фикрнинг, жаҳолатдан маърифатни фарқини англашга, маърифатга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Фуқароларда миллий истиқлол ғоясига «зид» бўлган ёт ва бегона, зарарли ғоялардан сақланишга, унга нисбатан фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан жавоб бериш, унга нисбатан доимо тайёр бўла олиш «иммунитетини» шакллантиради.

Миллий ғоя мамлакатнинг олдида турган улуғ, бунёдкорлик ишлари ундан кўзланган асосий мақсад инсонларни эркин ва фаровон ҳаётга эришиш, озод ва обод Ватан қуриш йўлида ҳар бир киши учун ҳаракат йўналиши бўлишга қаратилган. Миллий ғоя ҳеч қачон кишиларнинг онги ва дунёқарашини «бошқариш»ни, уларни яна аллақандай «қолипга», «ягона андозага» солишга қаратилган эмас.. У фикрлар, ғоялар хилма-хиллигига асосланади. Эркин фикрни уйғотиш ва фикр эркинлигини кафолатлаб бериш, ўзгалар фикрини тинглаш, эшитиш ва айтишга имконият яратади. Демак, миллий ғоя «ягона ғоя» га интилишдан мутлақо бегона бўлганлиги билан ҳам бошқа носоғлом ғоялардан фарқ қилади. Миллий ғоя воқеа - ҳодисаларни билиш, таҳлил этиш, баҳо бериш каби илмий, тарбиявий ва амалий вазифаларни ҳам бажаради.

Жамиятимизда соғлом ижтимоий муҳитни яратиш, кишилар онига Ватан тақдири учун маъсуллик, ягона Ватан туйғусини мустаҳкамлаш; истибод даври асоратлари,

куллик ва мутелик кайфиятларининг онгимизда, тафаккуримизда сақланиб қолаётгани сабабларини таҳлил этиш, уларни бартараф этиш йўллари топиш зарурати билан боғлиқ вазифаларни ҳал этишдан иборатдир. Демак, янгича фикрлайдиган, мутелик туйғусидан холи бўлган ўзлигини англаган, авлод-аждодларини, маданий меросини яхши билган маънавий баркамол авлодни тарбиялаш истиқлол мафкурасининг муҳим вазифасидир. Миллий ғоя муайян тушунчаларга асосланади. Улар турли хил бўлиб, жамиятда шаклланган ва мавжуд бўлган фикрлар хилма-хиллиги билан кишиларнинг ўзаро ижтимоий муносабатлари асосида амалий ҳатти-ҳаракати орқали намоён бўлади.

«Миллий ғоя ва истиқлол мафкураси ҳақида гап борар экан, деб таъкидлайди Юртбошимиз, - биз ниҳоятда кенг қамровли, мураккаб, серқирра, инсоният тарихида аниқ ва мукамал ифодаси, тугал намунаси ҳали-ҳануз яратилмаган тушунчаларни ўзимизга тасаввур қилишимиз керак, деб ўйлайман. Бу тушунчалар Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби юксак ғояларнинг маъно-мазмунини теран англаб етишга хизмат қилади» [Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз. Т.9. -Т.: «Ўзбекистон», 2001, 221-222 б.]. Бинобарин, миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунчалари ва қонунларини ўрганиш нисбийлик хусусиятига эгадир.

Миллий истиқлол ғоясини ўрганишда қуйидаги тушунчаларни ҳисобга олиш зарур:

- турли жамиятлар, халқлар ҳаёти, миллий-маданий қадриятлари, мақсадлари билан боғлиқ бўлган турли хил маъно-мазмунга эга умумий тушунчалар: «ғоя», «мафкура», «ғоянинг турли хил кўринишлари», «бунёдкор ғоялар» ва «ёвуз, тажаввузкор ғоялар», «миллий ғоялар» ва «умумбашарий ғоялар»;

- жамиятнинг сиёсий ҳаёти, турли хил жамоат бирлашмалари фаолияти билан боғлиқ мақсад ва интилишларни ифода этадиган турли-хил сиёсий мафкуралар кўринишлари;

- Ўзбекистон халқи ҳаёти билан боғлиқ бўлган, уни ўзида акс эттирадиган ва унга хизмат қиладиган «миллий истиқлол ғояси», «миллий истиқлол ғоясининг маънавий негизлари», «миллий ривожланиш ғояси», «миллий истиқлол мафкураси», «миллий истиқлол ғоясининг асосий ғоялари», «миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси», «миллий истиқлол ғоясининг умумбашарий тамойиллари» в.б. тушунчалар.

Миллий ғоя билан боғлиқ тушунчаларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки у асосан Ўзбекистон халқи ижтимоий, ҳаёт соҳалари ривожига билан, унинг миллий-маданий мероси, урф-одатлари, қадриятлари, тили, маданияти, тарихи, фалсафаси, диний руҳияти билан узвий боғлиқ. Миллий ғоя миллийликни, миллий ривожланиш хусусиятларини эътироф этади ва унга ҳурмат билан қарайди. Миллий ғоя «синфийлик», «партиявийлик» тамойилларига асосланмайди. Бошқа мамлакат халқлари ҳаётига ўз ғояларини сингдиришни даъво қилмайди. Бу билан у «коммунистик ғоядан» тубдан фарқ қилади. Миллий ғоя Ўзбекистон Республикаси номини олган ўзбек халқи, миллатининг миллий-маданий меросига таянган ҳолда бошқа халқлар маданияти, мақсад ва интилишлари билан ўзаро муштарак тарзда мамлакат равнақининг маънавий-руҳий, фалсафий омили сифатида хизмат қилади.

Миллий ғояни ўрганишни тақоза этадиган умумий ва ўзига хос қонуниятлар мавжуд. Умумий қонуниятлар турли халқлар, мамлакатлар, жамиятлар ҳаётида амал қиладиган умумий асосга эга бўлган ички зарурий боғланишлар бўлиб, у жамият ва мафкуралар (ғоялар) нинг бир-бирлари билан узвий боғлиқлиги қонунидир. Жамият мафкурасиз, мақсадсиз яшай олмайди. Демак, биринчидан мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса, одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Иккинчидан, қаердаки мафкуравий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин. Буни исботи учун хоҳ тарихдан, хоҳ замонамиздан қўплаб мисоллар келтириш қийин эмас. [Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан

қурамыз. Т.7. -Т.: «Ўзбекистон», 1999, 84-85 б.] У жамият олдидаги мақсадлар, уни амалга ошириш воситаларидир.

Миллий ғоянинг тушунчалари билан бир қаторда унинг намоён бўлиш қонунлари ҳам мавжуд. Булар:

- Турли халқлар, турли жамиятлар мавжуд. Уларнинг мақсадлари ҳам ривожланиш йўллари ҳам турли хил. Яъни ривожланишнинг, ижтимоий тараққиётнинг хилма-хиллиги қонуни орқали намоён бўлади;

- Дунёнинг мафкуравий манзараси турли хил мақсадлар, турли-хил манфаатлар, қарашлар билан боғлиқ ҳолда намоён бўлган ва бўлиб қолмоқда. Бу эзгу ғоялар билан бирга ёвуз ғояларнинг ҳам яшовчанлигини, «дунёда мафкура соҳасида курашнинг» давом этиб келаётганлигининг асосида ётган ўзига хос жиҳатидир.

Лекин, ҳар бир халқнинг ўзига хос маънавий руҳияти, мероси, қадриятлари билан боғлиқ ғояси ҳам мавжуд. Уни инкор этиб бўлмайди. Уни англамаслик у билан боғлиқ бўлган турмуш тарзини, маданиятидаги хусусиятларини, тарихини, тилини, миллий-маданий ривожланиш қонуниятларини эътироф этмасликка олиб келади. Бу охиросида шу халқни ёки мамлакатнинг «ўзлигини» тан олмасликка сабаб бўладиган йўлдир. Глобаллашув жараёни, унинг миллий ғояда таъсир этиши ҳам ўзига хос умумий қонуниятдир. Бу жараён турли мамлакатлар, халқлар ҳаётида уларнинг бир-бирига боғлиқлигини, ўзаро таъсирини оширади, маънавий, ғоявий ҳаётида акс этмасдан қолмайди.

Миллий ғоя тўғрисида фикр юритганда, унинг Ўзбекистон жамияти, ўзбек халқи ҳаёти, турмуш тарзи, тарихи, маданияти, миллий-маданий мероси ва қадриятлари билан боғлиқ бўлган, ҳамда миллий ғоясида акс этадиган, ўзига хос қонуниятлари ҳам мавжуд. Бу қонуният миллий истиқлол ғоясининг мазмуни, мақсади ва хусусияти нуктаи назаридан қараганда алоҳида, устувор аҳамиятга эга. Чунки, бу қонуниятни ҳисобга олиш ўзбек халқининг, миллатнинг келажаги билан ўзлигини сақлаб қолиш ҳамда ўз негизида ривожланишини, дунёда ўзига хос ўринга эга бўлишни эътироф этиш билан боғлиқ. Тарихан ёндошганда бу соҳада «турли ғоялар», «мафкуралар» ана шу муҳим қонуниятларга зид бўлган ҳолатларни ҳам кузатилишини кўрсатади. Ўзбек халқини тилидан, маданиятидан, тарихидан ажратиб қўйишга бўлган уринишлар бунга мисолдир. Чунки, ёт ва бегона ғоялар халқнинг турмуш тарзи, миллий-маданий қадриятларидан ажратиб қўйиш орқали уни заифлаштиришга ва ўз иродасига бўйсиндиришга ҳаракат қилган. Ёт ва бегона ғоялар кириб келиши оқибатида баъзи халқларнинг миллат сифатида ривожига ўзининг салбий таъсирини ўтказган. Шунинг учун ҳам миллий истиқлол ғоясига таяниш ва унга амал қилиш Ўзбекистон халқининг ўзлигини сақлаб қолиш ва ўзига хос ва мос ривожланиш эҳтиёжи сифатида намоён бўлади. Демак, миллий истиқлол ғоясининг қонуниятлари ҳар бир халқ учун миллий ўзига хослигини замон ютуқлари билан боғлашнинг нафақат кафолати, балки ривожланиш стратегияси ҳамдир.

Миллий ғоя фанининг бошқа фанлар билан алоқадорлиги ва уни ўрганишнинг аҳамияти жуда катта. Миллий ғояни фақат шу Фанни ўрганиш асосидагина эгаллаш мумкин деб қараш биртомонлама ва нотўғри тасаввурдир. Аксинча, миллий истиқлол ғояси билан барча фанлар, хусусан фалсафа, ижтимоий гуманитар, иқтисод, ижтимоий-сиёсий фанлар узвий боғлиқ. Бу фанларнинг қандай ғояга асосланиши, уларни ўқитиш асосида ёшлар онги ва ишончига, қалбига қандай ғоялар сингдирилиши ҳар қандай жамият учун ҳам зарурий шартдир. Айниқса, мустабид тузум даврида бу фанларни ўта мафкуралаштириб, халқлар, мамлакатлар ва миллатлар тақдирига, унинг ривожланиш йўли, миллий-маданий меросига, қадриятларига ҳам «синфий» манфаатлар «коммунистик ғоя» талабларидан келиб чиқиб ёндашилганлигини аниқ ҳисобга олиш керак.

Натижада Ўзбекистон халқи ҳаёти, тарихи «ўзга халқлар тарихи»ни ўрганишдан иборат бўлиб қолганди. Ёки миллий маданият, қадриятлар ўрнида «сохта байналмилаллаштирилган», моҳиятан миллийликни эътироф этмайдиган, миллий қадриятлардан бегона «шаклан миллий, мазмунан социалистик» бўлган тамойилга

бўйсундирилган эди. Бутун таълим ва тарбия, фан ва илмий муассасалар, маданий-маърифий ишлар, адабиёт ва санъат, ижод учун «социалистик реализм» муҳим мезонга айланган, тўғрироғи айлантирилган эди. Шунга жавоб бериш ва шунга амал қилиниши шарт эди. Бу барча ижтимоий-гуманитар фанларнинг ягона қолипга солинишига «ягона коммунистик ғоя ва мафкура»нинг тарғиботчисига айланишига олиб келди. Оқибатда ижтимоий-сиёсий фанлар «ривожланишдан» «тўхтади». Фанларнинг эркин ривожланмаслиги оқибатида уларнинг самараси тушиб, тескари «натижа» берганлиги маълум.

Бугун миллий ғоянинг бошқа фанлар билан муносабати тўғрисида фикр юритилганда, биринчидан уни «коммунистик ғоя тамойилларидан туб фарқини ҳисобга олиш» муҳим аҳамиятга эга. Айни пайтда «фикрлар хилма-хиллиги», «ғоялар хилма хиллиги» тамойилига асосланишни, халқнинг миллий-маданий мероси ва қадриятларига таяниши ҳамда умумбашарий тамойилларни эътироф этиш қондаси фанларнинг ривожини учун кенг имконият беради. Иккинчидан ҳар бир фан йўналишлари (соҳалари) орқали миллий истиқлол ғояси негизларини билиб олиш мумкин. Масалан, миллий истиқлол ғоясининг тарихий негизларини - тарих орқали, фалсафий жиҳатларини – фалсафа, иқтисодий асосларини - иқтисод, диний асосларини – диншунослик, адабиёт ва санъат билан боғлиқ томонларини ўрганиш орқали миллий ғоя кишиларнинг ишонч ва эътиқодига айланиб боради. Бошқа фанлар ҳам ўз предмети мақсад ва вазифалари билан шу муштарак мақсадга хизмат қилиши табиий.

Миллий ғояни алоҳида фан сифатида ўрганиш эса унинг ўзига хос хусусиятларини, ишонч ва эътиқодга айланиш билан боғлиқ қонуниятларининг мавжудлигини англатади. Уни алоҳида ўрганиш юқорида қайд этилган фанларнинг бевосита вазифасига кирмайди. Шу маънода, миллий истиқлол ғояси билан боғлиқ бўлган қонуниятларни ўрганиш, унинг ўзига хос жиҳатларини билиш Ўзбекистон халқлари ҳаётида муҳим аҳамиятга эга. У қуйидаги йўналишларда ўзининг аниқ ифодасини топади.

- Миллий ғоя Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқаросига Ўзбекистон халқлари, ўзбек халқи ҳаёти, маънавий-руҳий, маданий мероси, миллий-маънавий қадриятлари билан яқиндан таништиради, унинг мазмун ва моҳиятини англашга ундайди. Бу уларни миллий-маънавий негизларига таянган ҳолда ривожланиш, уни қадрлаш туйғуларини шакллантиради ва мустаҳкамлайди;

- Миллий ғоя тамойилларининг ҳар бир фуқаронинг ишонч ва эътиқодига айланиши, кишиларнинг ҳатти-ҳаракати ва фаолияти орқали уларнинг мамлакат олдида турган мақсадларни биргаликда амалга ошириш учун уларни муштарак мақсадлар атрофида жипслаштиради, маънавий-руҳий куч-қувват беради.

- Ёт, зарарли, бегона ғояларнинг таъсиридан сақлайди, ғоявий иммунитетни оширади. Президентимиз айтганларидек, «фикрга қарши фикр билан, ғояга қарши ғоя билан, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан» курашишни талаб этади. Чунки, ўзининг фикри, ғояси бўлмаган одам ёт ва бегона, ёвуз ғояларга қарши кураша олмайди;

- Миллий ғоясини ўрганиш орқали инсон турли хил ғоявий таъсирларнинг мақсад ва муддаоларини бир-биридан фарқлай олади. Фуқароларда хусусан ёшларнинг тарихий хотираси, миллий ўзлигини англаши миллий-маънавий қадриятларга бўлган соғлом муҳитни шакллантиради ва уни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялайди.

- Миллий ғояни ўрганиш, миллий ғурур, авлодларга муносиб ворислар бўлиш, улар билан фахрланиш ва уларга ўхшаб ўз Ватанининг равнақига муносиб ҳисса қўшиш билан боғлиқдир. Ҳозирги замон илм-фан ютуқларини эгаллаш, фан ва технологияларни ўзлаштиришга даъват этади. Ватанпарварлик туйғуларини оширади. Ўз халқига ва миллатига бўлган садоқатини мустаҳкамлайди. Келажак авлодлар олдидаги маъсулиятни оширади. Ўзбекистонни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётга эга бўлган мустақил мамлакат сифатида дунё ҳамжамиятида ўзига хос ўринга ва нуфузга эга бўлиш учун фидойилик билан меҳнат қилишга хизмат қилади.

Мамлакатда фуқаролик жамияти қурилишида унинг аҳамияти доимо ошиб боради. Чунки, дунёда турли хил ғоялар, турли хил мақсадлар мавжуд бўлар экан, миллий истиқлол ғояси тизим сифатида амал қилиши керак. Шунда Ўзбекистон ўзининг тадрижий ривожига эга бўлади. Миллий ғоя ҳаёт ўзгаришлари билан боғлиқ ҳолда доимо янги-янги муаммоларга дуч келиши мумкин. Ҳар бир давр, замон ва макон ўзгаришлари, унга бўлган ишонч ва эътиқод заруратини доимо сақлаб қолади. Фақат уни янги шароитда янгича ёндашув, янгича технологияларни жорий этиш асосидагина одамлар онги ва тафаккури, ишонч ва эътиқоди билан боғлиқ маънавий-руҳий оламининг негизи бўлган миллий истиқлол ғояси узлуксиз равишда мустақилликни мустаҳкамлашга ва ривожлантиришга шарт-шароит яратади.

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Миллий ғоя нимани ўрганади ва унинг асосий мақсади нимадан иборат?
2. Фикр, ғоя, мафкура тушунчаларининг умумийлиги ва фарқлари. Шахс ва жамият.
3. Миллий мафкуранинг асосий мақсади.
4. Миллий ғоянинг асосий вазифалари.
5. Миллий ғоянинг аҳамияти.
6. Нима учун миллий истиқлол ғоясини фан деб биламиз?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Т. «Ўзбекистон». 2005.
3. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар деб ҳисоблашар эди. Т. «Ўзбекистон». 2005.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2006 йил 26 август.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури.
6. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч Т-2008й.
7. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. -Т.: Ўзбекистон, 2000. 6-12, 14-26, 28-38, 47-48 – б.
8. Каримов И.А. Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.: Ўзбекистон, 2003.
9. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шахри». – Т «Адабиёт», 1993.
10. Абилов Қ. Миллий ғоя, маънавий омиллар. Т.: «Маънавият», 1999.
11. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими. Т.: «Академия», 2002.
12. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

2-мавзу: Жамият тараққиётининг ғоя, мафкуралар билан ўзаро боғлиқлиги.

Режа:

1. Инсон ва жамият ҳаётининг муайян фикрлар, ғоялар, мафкуралар билан боғлиқлиги
2. Бунёдкор ғоялар ва мафкураларнинг жамият ҳаётидаги ижобий таъсири
3. Вайронкор, ёт ғоя ва мафкураларнинг жамият ҳаётига салбий таъсири

1. Инсон ва жамият ҳаётининг муайян фикрлар, ғоялар, мафкуралар билан боғлиқлиги

Ғоя инсон ва жамият тараққиётида асосий ўрин тутати. Инсон ва жамият ҳаётида муҳим ўзгаришларни амалга оширилишида муайян ғоялар таъсир қилади. Жамият тараққиётининг маълум даврларда тезлашуви ёки секинлашуви, жамият ҳаётида ижобий ёки салбий ҳолатларнинг рўй бериши, қандай ғоялар ҳукмронлик қилиши ва у қандай кучлар томонидан, қандай шароитларда, кимларнинг манфаатларига хизмат қилишига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Ғоя тушунчасининг моҳияти нимадан иборат? Инсон ўзининг ақл – заковати, иймон – эътиқоди ва ижодий меҳнати билан бошқа барча тирик жонзотлардан фарқ қилади.

Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, қарашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Демак, биринчидан, ғоя инсон тафаккурининг маҳсулидир. Иккинчидан, ғоя олдин мавжуд бўлмаган ўзида янгиликни ташувчи фикрдир. Учинчидан, олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади. Илмий-фалсафий адабиётларда «ғоя», «мафкура», «идея» ва «идеология» тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология кўпроқ Ғарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. Идея ибораси юнон тилидаги *idea* сўзидан олинган, идеология учун ўзак бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади.

Идеология (*idea*- ғоя. Тушунча, *logos* – таълимот) атамаси эса ғоялар тўғрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади. Ғояларнинг мазмуни, шаклланиши, аҳамияти тўғрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа бўлиб ҳисобланади. Муайян ғояни амалга ошириш, мақсадга етиш усуллари, воситалари, омиллари тизимини англатади.

Соғлом ва носоғлом, эзгу ҳамда ёвуз бунёдкор ёки бузғунчи ғоялар бўлиши мумкин. Ғояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, булар гарчи тафаккурда пайдо бўлса-да, кенг жамоатчиликнинг мақсадларини ифода этади. Уларнинг ишончи ва эътиқодига айланиб, эътироф этилганлигини билдиради, инсон (ва жамият) руҳиятига, ҳатто туб қатламларига ҳам сингиб боради. Ғоя шундай қувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари етакловчи руҳий – ақлий кучга айланади. Уларни муайян мақсадга йўналтиради, сафарбар этади. Уларни жипслаштиради, ҳамжиҳат ва ҳамкорликка ундайди.

Ғоянинг ижтимоий моҳияти. Ҳар қандай ғоя ижтимоий характерга эга. Муайян ғоялар одатда алоҳида олинган шахс онгида шаклланади. Маълум бир муддатдан кейин эса жамиятнинг турли қатламларига тарқалади, турли элатлар ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётга қадам қўйяётган янги авлод жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади. Муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги ғояларни яратади ва тарғиб қилади. Ғоянинг энг муҳим хусусияти – инсонни ва жамиятни мақсад сари етаклайдиган, уларни ҳаракатга кетирадиган, сафарбар этадиган куч эканидир.

Инсон тафаккурининг маҳсули сифатида ғоя миллий-маданий меросни, умуминсоний қадриятларни, ижтимоий-маънавий ҳаётни, теварак оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий онгнинг барча шакллари илм-фан, фалсафа, дин, санъат ва бадиий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ - муайян бир ғояларни яратади, уларга таянади ва уларни ривожлантиради. Мазмуни ва намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларни бир қанча турларга ажратиш мумкин:

- Илмий ғоялар; фалсафий ғоялар; диний ғоялар; бадиий ғоялар; ижтимоий – сиёсий ғоялар; миллий ғоялар; умуминсоний ғоялар в.х.

1. *Илмий ғоялар* - фан тараққиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фан соҳаларининг асосий тамойиллари устувор қоидаларини ташкил қиладиган илмий фикрлардир. Фан тараққиёти узлуксиз ва

чексиздир. Бу жараёнда амалиётда тасдиқланмаган, эскирган қарашлар янги илмий ғоялар билан ўрин алмашаверади.

2. *Фалсафий ғоялар* ҳар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тўғрисидаги энг умумий тушунча ва қарашлардир. Улар бизни ўраб турган дунёни билиш жараёнида кишилик жамиятининг тараққиёти мобайнида тўплаган билимларни умумлаштириш, инсон ҳаётининг маъно-мазмуни, унинг бахт-саодати каби масалалар устида мулоҳаза юритиш асосида шаклланади. *[Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. -Т.: «Янги аср авлоди». 2001. 27-29 б.]*

Инсоният тарихида турли халқларнинг ақл-заковат соҳиблари, доно файласуф ва илоҳиётчилари турфа хил ғоялар яратганлар.

3. *Диний ғоялар* деб, ҳар бир диний таълимот ва оқимнинг асосини диний иймон-этиқоднинг негизини ташкил этувчи ақидаларга айтилади. Ибтидоий динлар ҳар бир нарсанинг жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва ҳодисаларнинг илоҳий қувватга эгалиги тўғрисидаги қарашларга асосланган эди. Масалан, ҳиндларнинг диний тасаввурларига кўра жон кўчиб юради, бу ҳаётда у инсонда бўлса, кейинги ҳаётда бошқа жонзотга ўтиши мумкин. Илоҳларнинг кўплиги ҳақидаги фикрга таянадиган **политеизм** динлари вақти келиб **монотеистик** - яккахудолик ғояси асосидаги динларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

4. Яккахудолик ғояси миллий динлар (масалан, иудаизмда), айниқса жаҳон динлари - христианлик ва исломда ўз ифодасини яққол топган. Хусусан, ислом динида Аллоҳнинг ягоналиги ғояси асосида унинг барча ақидалари, рукнлари, талаб ва мажбуриятлари шаклланган.

5. Бадиий ғоялар - адабиёт ва санъат асарларининг асосий маъно – мазмунини ташкил этадиган, ундан кўзланган мақсадга хизмат қиладиган етакчи фикрлардир. Улар ҳаётдан олинадиган, бадиий талқинлар асосида баён этилади, ўқувчида муайян таассурот уйғотади. «Қаҳрамон»ларни севиш, уларга эргашиш ҳоллари ҳам шу асосда рўй беради.

6. *Ижтимоий - сиёсий ғоялар* ҳар бир халқ ва умуман башариятнинг орзу-умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараннум этади.

Миллий ғоя - инсон ва жамият ҳаётига маъно-мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари етаклайдиган фикрлар, ғоялар мажмуидир. *Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ғоялари* шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас ғоялар халқларга куч - қувват ва илҳом бағишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек, миллат тараққиётига, унинг юксалишига хизмат қиладиган, халқларни жипслаштириб, олий мақсадларга сафарбар этадиган ғоялар юксак ғоялардир. Одамлар орасида нифоқ, халқлар ўртасига низо соладиган, кишиларни турли тарафларга ажратиб, адоват кўзгайдиган тубан фикрлар бузғунчи ғояларга мисол бўлади. Аслида бундай қабих ният ва сохта шиорларни ғоя деб аташ ҳам шартлидир. Қайси ижтимоий бирлик ёки қатлам орасида тарқалган, қандай аҳоли гуруҳлари ёки элат-миллатларни ҳаракатга келтираётганига қараб ҳам ғояларни турларга ажратиш мумкин.

Ғояни моддийлаштирувчи, амалиётга айлантирувчи куч ким эканига қараб, синфий ғоя, миллий ғоя, умумхалқ ғояси, умуминсоний ғоялар ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Албатта, муайян бир халқ оммасини маълум бир тарихий шароитда эзгу ҳаракатга ундайдиган ғоя мазмунан умуминсоний бўлиши ҳам ёки тор манфаатларни кўзлайдиган синфий ғоя жамият ва инсон манфаатларига зид, тажоввузкор бўлиши ҳам мумкин.

Эзгу ғоя - инсон тафаккурида вужудга келадиган, муайян фикрларнинг ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни бунёдкор мақсад-муддао сари етаклайдиган улўғвор фикрлардир.

Мафкура тушунчаси (арабча «мафкура» назарлар ва этиқодлар тизими, мажмуи) деган маънони англатади. Мафкура тушунчасини таърифлашда фалсафий

адабиётлар ва луғатларда бир қанча фикрлар берилади. Мафкура тушунчасига турли даврларда файласуф олимлар томонидан берилган таърифлар шакл ва мазмун жиҳатидан ҳар хил. Мафкурага жамиятдаги муайян сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий, фалсафий, илмий қарашлар, фикрлар ва ғоялар мажмуидир, - деб таъриф берилади. Уларнинг барчасида жамиятдаги муайян сиёсий, фалсафий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий, илмий қарашлар, фикрлар, ғоялар мажмуи сифатида асослаб берилади. Демак, мафкура - муайян ижтимоий гуруҳ ё қатламнинг, миллат ёки давлатнинг, жамиятнинг эҳтиёжларини, мақсад ва интилишларини, ижтимоий-маънавий тамойилларини ифода этадиган ғоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимидир. Унда манфаатлари ифодаланган куч ва қатламларнинг ўтмиши, бугунги куни ва истиқболи ўз ифодасини топади.

Ҳар қандай назария ёки таълимот бир тизимга солинган ғоялар мажмуидан иборат бўлади. Шу сабабли дунёқарашнинг негизини ва муайян ишонч эътиқоднинг асосини ҳам ғоялар ташкил этади. Одамлар, ижтимоий синф ва қатламларнинг миллат ва давлатларнинг манфаатлари ва мақсадлари ҳам ғояларда ифода этилади. Ўз олдида қўйган мақсади, қандай жамият қурмоқчи экани, бунга қандай йўللار билан эришмоқчи бўлаётгани ҳақидаги ғоялар тизими ҳар бир миллат, халқ ва жамиятнинг миллий мафкурасининг асосини ташкил этади [Қаранг: *Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент. «Янги аср авлоди». 2001. 31-б.*].

«Ғоя» ва «мафкура» тушунчалари бир-бирига яқин бўлсада, уларни айнанлаштирмаслик керак, нима сабабдан?

Биринчидан, мафкура ғояга нисбатан мазмунан кенгроқ тушунчадир.

Иккинчидан, ҳар қандай мафкурада ижтимоий воқеликни сақлаб қолиш ёки ўзгартиришга қаратилганлик, яъни мақсадлар ботиний эмас, балки зоҳирий таркибда мавжуд бўлишини ва мафкуранинг ўзагини ташкил этишини таъкидлаш, жоиз.

Учинчидан, ҳар қандай ижтимоий ғоя фақат маълум бир мафкуравий қарашлар доирасидагина ўзининг уюштирувчилик ва йўналтирувчилик салоҳиятини, жозибадрлик кучини намоён қила олиши мумкин.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол мафкураси жамиятни жипслаштиришга, буюк келажак йўлида ҳамжиҳатлик билан ҳаракат қилишга, барпо этилаётган эркин фуқаролик жамиятида ҳар бир юртдошимизнинг ўзига хос ўрни бўлишига эришишга сафабар этади.

Президент Ислам Каримов жамият мафкурасига шундай таъриф берган: «Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айни вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажagini кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ - равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан» [Каримов И.А. *Жамиятимиз мафкураси халқни - халқ, миллатни - миллат қилишга хизмат этсин.* -Т.: «Ўзбекистон», 1998, 11- бет] Бинобарин, миллий мафкура ҳар қандай халқни- халқ, миллатни- миллат қиладиган, унинг йўли ва мақсадларини аниқ- равшан чароғон этадиган маёқдир.

Инсоният тарихида турли шаклдаги жуда кўплаб мафкуралар яратилган, хилма-хил ижтимоий-сиёсий кучлар, ўз ғоялари ва таълимотлари орқали, мақсад ва ниятларига етишмоқ учун интилган. Мафкуралар, моҳиятига кўра, фалсафий, дунёвий, диний ва бошқа турли таълимотлар асосида яратилади. Турли-туман ижтимоий-сиёсий кучлар ўз мафкураларини яратишда сиёсий ғоялар билан бирга, диний оқимлар ва илм-фан ютуқларига таяниши, улардан назарий асос сифатида фойдаланиши мумкин.

Мафкуранинг фалсафий илдиэлари деганда унинг фалсафа илми хулосаларига асосланиши назарда тутилади. Бунда ҳар бир халқнинг ўзига хос фалсафий мероси, қарашлари, ғоялари уларнинг мақсадларида ўзининг иродасини топади. Шарқ ва Ғарб, дунё фалсафаси бунга мисолдир. Масалан, мазкур мафкуралар Рим империяси парчалангандан кейин ўз давлатчилигига эга бўлган халқларнинг ўзига хос қадриятлари ва

менталитети заминиди вужудга келган миллий фалсафалар асосида шаклланди. Шу боис ўша даврдаги италян, инглиз, француз, немис фалсафаси ўзи мансуб бўлган жамиятни бирлаштиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, бу миллий мактаблар заминиди вужудга келган фалсафий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти хазинасига салмоқли ҳисса бўлиб қўшилди. Жумладан, ҳақиқий миллий хусусиятларга эга бўлган Гегель фалсафаси Австрия – Венгрия империясидан ажралиб, мустақил йўлни тутган Прусс монархиясининг давлат мафкураси даражасига кўтарилган эди.

Мафкуранинг дунёвий илдизлари маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий муносабатлар, мажмуидан иборатдир. Умумэътироф этилган тамойиллар ва қонун устуворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби ғоялар дунёвий жамиятининг асосини ташкил этади. Бундай жамиятда инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликлари, жумладан виждон эркинлиги ҳам қонун йўли билан кафолатланади. Масалан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида диндан жамиятни маънавий янгилашда, ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясида фойдаланишга алоҳида эътибор берилмоқда. Диний қадриятлар тикланди Авесто она тилимизда чоп этилди, ислом динининг муқаддас китоби Қуръон, Ҳадислар, Имом Термизий, Имом Бухорий, Баҳоуддин Нақшбанд, Имом Мотуридий, Бурҳониддин Марғиноний, Абдулҳолик Ғиждувоний, Хўжа Аҳрор Вали юбилейлари ўтказилиб, ёдгорлик мажмуалари тикланди, бой маънавий мероси ўрганилиб, улардан жамиятимиз тараққиёти йўлида кенг фойдаланилмоқда. Ушбу ҳайрли ишлар мамлакатимизда диний мерос ва қадриятлардан оқилона фойдаланилмоқда. Дунёвийлик дегани большевиклар ва ақидапарастлар айтганидек динни инкор қилиш ёки «даҳрийлик» дегани эмас, балки ундаги ахлоқий ва фалсафий таълимотлардаги эзгу ғоялардан, қадриятлардан ўринли фойдаланиш учун бугунги кунда кенг имконият яратилганига ёрқин мисолдир.

Бу ҳақда Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек, «дунёвийлик», айрим ақидапараст кимсаларнинг даъволаридан фарқли ўлароқ, асло даҳрийлик эмас. Биз бундай нотўғри ва ғаразли талқинларга мутлақо қаршимиз» [Каримов И.А. *Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир*. -Т., «Ўзбекистон», 2000, 26 - бет.]. Дарҳақиқат, яқин ўтмишимизда - даҳрийлик сиёсати ҳукмронлик қилган, диний қарашлар ва қоидалар хурофат деб аталган. Диний ақидапарастлар эса дунёвий илмларни даҳрийлик, худосизлик деб инсонни эътиқодидан айиришга уринди.

Мафкуранинг диний илдизлари - инсон онги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг ғоявий илдизлари диний таълимотларига бориб тақалиши тушунилади. Яъни, кўпгина мафкураларда Авесто, Веда ва Упанишадлар, Инжил ва Қуръон каби китобларда зикр этилган эзгу ғоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамиз. Дунёвий ва диний қадриятлар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотуридий ва Абу Райҳон Беруний, Имом Ғаззолий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат соҳиблари ёнма-ён яшаб, фаолият кўрсатган давр ёрқин мисол бўла олади. Илмий кашфиётлар бугунги кунда ҳам мафкура ривожига катта таъсир ўтказади. Замонавий фан ютуқлари, жумладан, космонавтика, бионика, биофизика, кибернетика ахборотлаштириш соҳасидаги оламшумул янгиликлар, клонлаштириш, инсоннинг ген-насл харитасини аниқлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин ўзгартирмоқда. Шу сабабли ҳам, илм – фан ва маданият борасидаги ютуқлардан оқилона фойдаланиш учун ҳам жамиятга соғлом ғоя, соғлом мафкура керак. Ҳар қандай жамият ўзига хос ривожланиш йўлини танлар экан, олдига муайян мақсад ва вазифаларни қўяди. Зеро, бу вазифалар жамият, давлат, халқ ва миллат тараққиёти ижтимоий-иқтисодий, сиёсий маърифий, таълим-тарбия ва мафкуравий жараёнларнинг узвий бирлиги асосида амалга ошади.

Инсон ҳеч қачон ташқи дунёдан, ўзини қуршаб олган оламдаги ўзгаришлар, рўй бераётган ҳодисалар, воқеа жараёнлардан ажралиб қолган, уларни ҳис этмаган ҳолда уларнинг таъсирисиз яшай олмайди. Халқлар, миллатлар, ижтимоий - сиёсий кучлар

фаолиятида содир бўлган турли мазмундаги ҳодиса ва жараёнлар, айникса ғоявий ҳамда мафкуравий омиллар одамлар онги, тафаккури ва дунёқарашига таъсир этади. Ҳаётда мақсади, юксак ғояси, эзгу орзу – интилишлари бўлмаган инсон ва жамият аъзолари табиий эҳтиёжлар доираси билан чегараланиб, маънавий юксакликка эришиши қийин. Айрим ёвуз кучлар таъсир ўтказиш орқали ўз ғаразли ниятларига етиш мақсадида фойдаланишлари мумкин. Шу сабабли барча даврларда инсон ва жамият ўз мақсад муддоаларини ифода этадиган манфаатига зид бўлган зарарли ва бегона ғояларга қарши туради. Ҳар бир халқ, миллат ва жамият ўз манфаатига хизмат қилиб, унинг тараққиётини таъминлашга ёрдам берадиган муайян ғояга эҳтиёж сезади. Бинобарин, ғоя муайян миллат ва халқнинг мақсад- муддоалари, манфаатлари замирида шаклланади ҳамда такомиллаша боради.

Миллий истиқлол ғояси ҳам миллат манфаатларини, халқнинг орзу-истакларини ўзида мужассамлаштиради. У ўзининг ҳаётбахш ғоялари, буюк мақсадлари билан ўз куч ғайрати, ақл-заковати ва ҳатто ҳаётини, буюк ғоялар йўлида бахш этишга тайёр комил инсонларни тарбиялашга хизмат қилади. Инсоният тарихидан маълумки, ер юзида дастлабки одамзод пайдо бўлиб, унинг уруғ, қабила жамоа ёки халқ сифатида шаклланиши рўй берган дастлабки даврлардаёқ уларни бирлаштириб турадиган умумий ғоя ва мафкурага эҳтиёж туғилган. Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек: «Чунки, мафкура - жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради». Дарҳақиқат, барча даврларда ҳар бир давлат, халқ, инсон ва жамиятнинг ўзига хос ғояси ва мафкураси бўлган. Чунки инсоннинг, жамиятнинг, халқнинг ўз олдига қўйган аниқ мақсади уни амалга оширишда жамият аҳлини бирлаштирадиган, сафарбарликка ундайдиган ғояси ва мафкураси бўлмаса у муқаррар равишда ҳалокатга маҳкум бўлади.

Ғоя ва мафкура инсон ва жамиятнинг ўз олдига қўйган аниқ мақсади бўлиб бусиз жамият ўз йўлини йўқотади. «Мақсад дегани,- деб ёзган эди Президент И.А.Каримов, - халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, ғурур-ифтихорини, керак бўлса қудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улуғ кучдир. Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улуғворлиги, ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи бу мақсад халқни-халқ, миллатни-миллат қила билсин, қўлимизда енгилмас бир кучга айлансин»[Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 6-бет.]

2. Бунёдкор ғоялар ва мафкураларнинг жамият ҳаётидаги ижобий таъсири

Бунёдкор ғоя - инсонни улуғлайдиган, унинг куч-ғайрати ва салоҳиятини ошириб халқи, Ватани, бутун инсоният учун фойдали ишлар қилишга сафабар этадиган, ўзида тараққиёт, маърифат, дўстлик, тинчлик, адолат, ҳалоллик, поклик каби эзгу мақсадларни мужассам этадиган ғоядир. Инсоният тарихи хилма-хил ғоя ва мафкураларнинг вужудга келиши, амалиёти, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараёндир. Бу жараёнда турли ғоялар у ёки бу кучларга хизмат қилиши, ўзига ишонган кишиларни қандай мақсадлар томон етаклашига қараб бир-биридан фарқланади.

Жаҳон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё тараққиётига улкан таъсир кўрсатган назарий таълимот ва мафкураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли даврларида улкан ақл-заковат, истеъдод ва теран тафаккур соҳиблари мислсиз заҳмат чекканини кўрамиз. Сукрот ва Платон, Конфуций ва Зардушт, Амир Темур, Алишер Навоий, Махатма Ганди каби буюк мутафаккирларнинг фаолияти бунинг яққол тасдиғидир. Уларнинг ҳар бири ўз даврида ўзи мансуб халқни бирлаштирадиган улкан аҳамиятга молик ғояларни яратганлар. Бу ғояларга таяниб бунёдкорлик йўлида, эзгу

мақсадларга эришиш учун ҳормай-толмай меҳнат қилганлар. Бу борада инсониятга эзгулик ғояларини тарғиб қилган Зардушт ҳам, «Ўзини англамоқ буюк саодат» эканлигини англатган Сукрот ҳам, «халқни яққалам қилдим», дея инсонпарварлик, адолат ғояларини куйлаган ва қониқиш ҳиссини туйган Навоий ҳам, Марказлашган давлат тузиб, халқни бирлаштириб, унинг адолат кучига ишончини мустаҳкамлаган Амир Темур ҳам, Ҳиндистон озодлиги йўлига умрини бахшида айлаган маърифат йўли билан ғолиб чиққан Махатма Ганди ҳам бугунги авлодлар учун ибрат намунаси бўлган улуғ инсонлардир.

Жамиятда эзгу мақсадларга хизмат қиладиган мафкураларга бунёдкор ғоялар асос бўлади. Бунёдкорлик ақл-заковат, қалб бунёдкорлигига айланганда чинакам кадр-қиммат касб этади. Масалан, собиқ шўро даврида инсонлар қалбидаги бунёдкорлик туйғусини сўндирган тузум ўзича кўп ишларни, улкан режаларни амалга ошириш учун уриниб кўрди. Лекин қалб бунёдкорга айланмагани учун қилинган ишларда барака ва самара бўлмади. Қалб бунёдкорлиги эса эътиқод билан, пок ният билан нафақат бугунни ва эртани, балки олис келажакни ўйлаб яратишдир. Одамзодга азалдан ақл-заковат билан қалб бунёдкорлиги хос фазилатдир. Унинг қалби билан қўли бир маромда ишласа, ҳақиқий мўъжизалар бунёд этилади. Неча асрлардан буён дунёни ҳайратга солиб келадиган Миср эҳромлари, Шаҳрисабздаги Оксарой, Самарқандаги Бибиҳоним, Тожмаҳал ёдгорлиги, Регистон майдонидаги мадрасалар мажмуи, Эйфель минораси, қанчадан-қанча санъат ва маданият дурдоналари - барчаси ана шундай бунёдкорлик намунасидир. Бундай мўъжизалар бизнинг маданий меросимизда, Хива, Бухородаги бетакрор обидаларимизда, мумтоз санъат асарларимизда юксак ахлоқийликка асосланган урф-одат ва анъаналаримизда ўз аксини топган.

Буюк донишманд бобомиз Баҳоуддин Нақшбанд «Дилинг - Оллоҳда, қўлинг - меҳнатда бўлсин» дея яратувчиликка даъват этганларида, ҳар қандай ишни ақл ва эътиқод билан бажаришни назарда тутганлар. Ушбу шиорда инсон кўнглида Оллоҳга эътиқод қўйиб, ўзи халол меҳнати билан тирикчилик ўтказиш ва илм-хунар ўргатиб Ватанни обод қилишга даъват этилади. Диний ишларни дунёвий ишлар билан боғлаб олиб бориш, дунёвийлик ва диний эътиқоднинг муштараклиги орқали жамиятда барқарорлик, осойишталик ва фаровонликка эришиш мумкинлиги ғояси тарғиб қилинади. Мустақиллик йилларида, Ўзбекистонда - Ислом динининг эзгу ғоялари миллий қадриятларимиз ва турмуш тарзимизга чуқур сингиб бормокда. Умуман, эътиқодни фаолиятга, фаолиятни эса эътиқодга айлантириш халқимизга хос. Масалан, яхшиликни, яъни оддий инсоний фаолиятни эътиқод даражасига кўтарганимиз ёки Оллоҳга бўлган ишонч-эътиқодимизни фақат эзгулик йўлида хизмат қилдиришни анъанага айлантирганимиз (яъни, динни ниқоб қилиб мутаассибликка, жаҳолатга, бузғунчиликка берилмаганимиз) - бунинг тасдиғидир.

Бунёдкор ғоялар билан қуролланган кишилар фаровон ҳаёт, эркин жамият қуриш учун кураш олиб борганлиги тарихдан маълум. Бундай жараён ижобий ғояларнинг туғилишига, улар эса ўз навбатида элатлар, халқлар, миллатлар манфаатларини ифодаловчи ҳаёт тарзининг шаклланиши учун асос бўлган. Шунингдек, миллий давлатларнинг юзага келишида бу ғоялар етакчи ва йўналтирувчи аҳамият касб этган. Буни биз ўзбек давлатчилиги ғояларининг шаклланиши ва такомили мисолида ҳам кузатишимиз мумкин.

Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олийжаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният цивилизацияга эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмокда. Президент Ислом Каримовнинг «Ўзбек том маънода бунёдкордир», деган сўзларида ҳам ана шу боқий ғояларнинг маъно-мазмунини ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик халқимизга ота-боболаридан меросдир. Инсоният тарихида одамлар онги ва шуурига адолат, ҳақиқат, эзгулик, меҳнатсеварлик каби юксак ғоялар уруғини сепган зот, пайғамбар Зардушт яратган «Авесто» китобидаги юксак ғоялар буюк ватандошимиз Зардуштнинг ўлмас мафкураси эди. Қарийб уч минг йил муқаддам - маърифат зиёсини жаҳолат булутлари

қоплаб олган даврда буюк ватандошимиз Зардушт яккахудолик ва эзгулик ғояларини тарғиб қилишни бошлаган эди. Зардушт таълимотида инсонни эзгуликка даъват этувчи ғоялар марказий ўринни эгаллайди.

Эзгулик ва ёвузлик кучлари ўртасида ғоявий кураш зардуштийлик динининг муқаддас китоби «Авесто»да ҳам баён этилган. Унда харбий тўқнашувлар, босқинчилик урушлари, жониворларни, ҳайвонларни азоблаш, одамларга адолатсизлик, ёлғончилик, аҳдга вафосизлик, ҳиёнат қилиш ғоялари қораланиб, ўтроқ, осойишта, ҳаёт кечиришга, меҳнатга, деҳқончилик, чорвачилик билан шуғулланишга даъват этадиган ғоялар улуғланади. Зардуштийлик динида ер, сув, мусаффо ҳаво, она - табиат эъзозланади, қуруқ ер очиб уни боғу-роғга айлантирган одам илоҳиёт раҳматига учрайди, аксинча боғлар, экинзорларни, суғориш иншоатларини бузганлар катта гуноҳга қолади. Зардуштнинг бунёдкор ғоялари инсонларни тинч-тотув яшашга, ҳалол меҳнат қилиб Ватанни обод қилишга даъват этади.

«Авесто»да ватанпарварлик ғояси улуғланиб одамларни баркамол бўлишга даъват этилган. «Менга баркамол ва диноғоҳ, ватансевар ва анжуманоро, аҳил, эзгу андишали, зулматдан, тангликдан қуқарувчи фарзандлар бағишла. Токи улар манзил, шаҳар ўлка ва унинг ном ҳамда овозасини кўтарсинлар»[*Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. А. Маҳкам таржимаси. Т., «Шарқ», 2001, 90,. 111-бетлар.*], дейилади. Шунингдек, асарда она заминни эъзозлаш, уни обод қилиш ғоялари тарғиб қилинади. Жумладан, «Авесто»да ёзилишича Заминни ҳаммадан кўпроқ бахтиёр қилган шахс, ҳаммадан кўп буғдой, гиёҳ ва мевали дарахтлар эккан зотдир! У қуруқ ерларга сув чиқарган ва сувли ерларни шудгор қилган зотдир... - дейилади.

Узоқ замон экилмаган ва омоч тегмаган замин бахтсиздир... Кимда-ким заминни чап ва ўнг қўл билан, ўнг қўл ва чап қўл билан шудгор қилса, замин унга фаровонлик бахш этади... Замин ҳам мўл-қўл меваларни инъом этади. Ернинг шудгор қилиниб, сара уруғлар сепилиши буғдой майсасининг униб чиқиши ўша ердаги ёвуз кучлар, девларнинг бу ерларни тарк этиши тўғрисидаги ғоя Авестонинг Вандидат қисмига бағишланган бўлимида қуйидагича берилган:

Қачонки эгатларда уруғ етилса девлар ўринларидан қўпадилар.

Қачонки буғдой гуркираб қўқарса, девлар даҳшатдан титрай бошлайдилар.

Қачонки буғдой ун бўлса девлар нола чекадилар. Қачонки буғдой хирмонга уюлса, девлар нобуд бўладилар. Қай бир хонадонда буғдой бош чиқарса, девлар у хонадондан узоқлашадилар. Қай бир хонадонда буғдой омбори бўлса, гўё киздирилган темир девлар бўйинини чирмаб ташлайди («Авесто», 115 – бет)

«Авесто»да акс этган Зардуштнинг «Эзгу ният, эзгу сўз ва эзгу амални олқишлайман! Ният, сўз ва амаллар ичидан мен эзгу ният, эзгу сўз ва эзгу амални танлайман. Мен барча қабих андиша, қабих сўз ва қабих амалдан юз бураман» [Ўша жойда.] деган ҳикматли сўзлари бугунги кунда ҳам катта тарбиявий аҳамиятга эга. Бу ўлмас ғоялар кейинчалик пайдо бўлган динлар, жумладан, христианлик ва ислом томонидан ҳам қабул қилинди. Демак, бу китоб ўз даврида шаклланган ғоялар тизимидан иборат бўлган жамият мафқураси эди.

Ҳиндистонда пайдо бўлган буддавийлик дини аста-секин Жанубий, Шарқий Осиёнинг кўпчиликлари халқининг мафқурасига айланди. Эрамининг биринчи асрида Рим империясида шаклланган христианлик дини жаҳоннинг кўпгина халқлари ва миллатлари томонидан қабул қилинди, улар маънавий ҳаётига сингди. VI асрнинг охирида Арабистон ярим оролида пайдо бўлган ўртадаги аҳиллик, биродарлик, ҳамжихатлик, эзгулик, яратувчилик ғояларини тарғиб қилганлиги сабабли дунёнинг юздан ортиқ мамлакатлари халқлари ўртасида тарқалди, уларнинг маънавий ҳаёти, турмуш тарзи ва маданияти ривожига ижобий таъсир кўрсатади.

Хитой ва ҳинд мутафаккирларининг жамият ривожига ҳақидаги қарашлари ва бунёдкорлик ғоялари ҳам Осиёнинг «шарқона» маънавиятида ўзига хос ўрин тутади.

Жумладан, буюк Хитой мутафаккири Конфуций (мил.ав.551-479) ғоялари ханузгача Хитой халқи мафкурасида етакчилик қилиб келмокда.

Конфуцийнинг - фалсафий ва ахлоқий ғоялари марказида инсон, унинг ақлий ва маънавий қиёфаси, оламдаги ҳамда жамиятдаги ўрни, вазифаси муаммолари туради. Бу ғоянинг асоси жамиятни ҳар қандай ижтимоий ларзалардан асраб қолиш ва инсонлар манфаатини юқори қўйишга қаратилган. Алломанинг мақсади халқни мавжуд тартиб-қоидаларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш бўлган. Бу ғояга кўра, инсонлар жамиятнинг табиий тараққиётига қарши чиқмаслиги, яъни инқилобий йўлни танламаслиги керак. Конфуций инсоният ҳақида фикр юритар экан, одамлар ижтимоий келиб чиқиши ёки жамиятдаги мавқеи орқали эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, ҳақгўйлик, самимият, фарзандлик иззат-ҳурмати каби юксак маънавий фазилатларга эришиши туфайли камолатга етишуви мумкин деб, ҳисоблайди.

Хаётнинг, борлиқнинг - моҳиятини англаш тўғрисидаги буддизм динининг асосчиси Сиддхартха Гаутама қарашлари муҳим ўрин тутди. Ҳар қандай инсоний туйғу, ҳиссиёт, эҳтирос ва истак азоб укубатларни чуқурлаштиради. Ҳаёт азоб, туғилиш, севиш, ўлим, азобдан иборат. «Борлиқ гирдобидан» чиқиб олиш учун ғафлатдан уйғониш, дунё моҳиятини англаш, ҳаётга чанқоқликдан, кўнгилхушликларга, лаззатларга, ҳокимиятга, бойликка интилишлардан воз кечиш лозим. Фақат шундагина «нажот топиш йўли»га кириш мумкин. Инсон бешта ахлоқий талабга амал қилиши талаб қилинади. Бу ахлоқий талабга кўра, ҳар бир киши ёмонлик қилишдан, ёлғон гапиришдан, ўғрилиқ қилишдан, хис-туйғуларга ортиқча берилишдан, ичкиликдан ўзини тийиш лозим.

Сиддхартха Гаутама инсонни ҳаётда азоб-укубатлардан қутқаришнинг йўлларини топиш ҳақидаги таълимотида, унинг ечими инсоннинг ўзига боғлиқлигини асослашга уриниб, инсон фақат ўз кучига таянган ҳолда «нажотнинг олижаноб қуйидаги саккизлик йўлидан» онгли ҳаракат қилиб собитқадам бориши орқали ўз мақсадига эришиши мумкин деган ғояни илгари суради. Бунинг учун:

1. Эътиқод тўғри шаклланган бўлиши;
 2. Мақсад сари қатъий ҳаракат қилиши;
 3. Тўғри тафаккур ва нутқ бўлиши;
 4. Тўғри феъл – атвор бўлиши;
 5. Тўғри турмуш тарзи бўлиши;
 6. Куч - ғайратнинг тўғри мақсадга қаратилган бўлиши;
 7. Фикр мақсаднинг тўғри йўналтирилган бўлиши;
 8. Дикқат-эътиборни тўғри орзу-ният қилишга қаратиш кераклиги
- [Жўраев У., Сайджонов Й. Дунё динлари тарихи. -Т.: «Шарқ», 1998; 77-бет.] таъкидланади.

Инсоният доимо яхшилиқни ёклаб, ёмонликка қарши курашади, яратувчанлик ва бунёдкорлик унга хос бўлган буюк фазилатлардир. Шарқ халқларининг буюк ижодкорлиги, бунёдкорлиги ва қадриятлари турли даврлар таъсирида Ғарбга, хусусан, антик Юнон-Рим маданиятига ҳам кучли таъсир кўрсатди. Масалан, А.Македонскийнинг устози, ўзининг бу жаҳонгир шогирди Осиёни махф этгач, унга юборилган «Авесто» китобини чуқур ўрганган қадимги юнон файласуфи ва комусий олими Арасту (Аристотель, мил. ав. 427-348 йй) ўз ғояларини бойитди ва унга муҳим ўзгартиришлар киритди. У жамиятда бўлиб ўтаётган барча воқеликлар табиатга хос деб билади. Бу билан жамиятни тубдан ўзгартириш ғояларига қарши чиқади ва жамият ривожини табиий жараёнлар тарзида кечиши керак, деб ҳисоблайди.

Афлотун эса ғоялар умумий тушунчалар сифатида одам ақлига боғлиқ эмас, балки у илоҳий тушунчалар деб изоҳлаган эди. Унинг асосий ғояси - эзгулик ёки ягоналик эди. Бунда олий ғоя кўпинча худога тенглаштирилди. Бу файласуфнинг устози бўлган Сукрот (Сократ, мил. ав. 470-399 йй) эса баҳс орқали, яъни муайян масалаларни ўртага қўйиш ва уларга жавоб топиш йўли билан ҳақиқатни аниқлаш мумкин, деб билган. У

эзгулик, билим ва донишмандликдир, яхшилик моҳиятини тўғри англаган инсонгина яхшилик қилади деб, тушунтиради. Сукрот адолатга хилоф бўлган давлат бошқарувининг ҳамма шакллари танқид қилади, фақатгина адолатли демократик давлат бошқарувини ёқлаб чиқади.

Масалан, XX асрда дунё ҳамжамияти томонидан тан олинган японча тараққиёт моделини олайлик. Япон миллий мафкуриси «миллий давлатчилик тизими» (кокутай), «фукаролик бурчи», «япон руҳи», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фидойилик», «ватанпарварлик», «патернализм», «жамоага садоқат», «модернизация» каби ғоя ва тушунчаларига асосланиб, мамлакат эришган юксак натижаларга пойдевор бўлди. Шундай бунёдкор ғоялардан бири Жанубий Корея мамлакати ривожига катта ҳисса қўшган фидойи инсон Йонг Ки-Кимнинг юксак ғояларга асосланган ватанпарварлик фаолияти ва бунёдкорлик ишлари диққатга сазовор. Ўтган асрнинг 30 йилларида «12 оила - қишлоқда» деган ҳаракатни бошлаб гиёҳ ҳам қўқармаган ташландиқ тепаликни сотиб олиб обод қилишга киришди. Кейинчалик фермерлар тайёрлайдиган «Канаан» (имкониятлар мактаби) ни очади. У ҳамиша фақат ташландиқ, гиёҳ ўсиши қийин бўлган ерларни олиб, обод қилиб одамларни ўз ташаббуси, ғояси билан орқасидан эргаштириб мамлакат ривожига ва ободонлигига ўз ҳиссасини қўшди.

Бугунги кунда «Канаан» таълим даргоҳининг бош мақсади - тингловчиларда инсоний эътиқод туйғуларини шакллантириш, уларга инсоний фазилатлар - комиллик, ўзаро тенглик, биродарлик, ватанпарварлик ҳиссларини сингдиришдир. Ватан ва миллат равнақи йўлида фидокорона меҳнат қилиш, туғилиб ўсган Ватанни жондан ортиқ севмоқлик шарт эканлиги ғояси ҳар бир тингловчига сингдирилади. Битта фидойи, ватанпарвар инсоннинг юксак ғояларга асосланган ишлари бугунги кунда кенг тарқалиб Жанубий Қуриянинг обод бўлишига катта ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Озодлик, мустақиллик, тинчлик, адолат, тенглик, ҳамкорлик, дўстлик, биродарлик, ҳурфикрлик, маърифатлилиқ, бағрикенглик, халқпарварлик, ватанпарварлик, инсонпарварлик, ташаббускорлик, меҳнатсеварлик, хайрихоҳлик, барқарорлик, тадбиркорлик, ишбилармонлик, ҳалоллик, поклик в.ҳ. бунёдкорлик ғояларининг кўринишлари бўлса, келажакка ишонч, адолат, ҳақиқатни тан олиш, журъатли бўлиш, собитқадамлилиқ, меҳр-мурувват, саховатлилиқ, байналминаллик, миллатлараро дўстлик ва биродарлик, фидойилик, юртга садоқатлилиқ, тараққийпарварлик, юрт ободлиги, иймон-эътиқодлилиқ, виждон эркинлиги, сафарбар этиш, уюштириш, фаровонлик, ташаббускорлик, эзгулик, яратувчилиқ, фикр эркинлиги ва ғоялар хилма - хиллигини тан олиш, бағрикенглик, бунёдкор ғояларга хос хусусиятлардир.

3. Вайронкор, ёт ғоя ва мафкураларнинг жамият ҳаётига салбий таъсири

Вайронкор ғоялар - жамият, халқ ва давлатларнинг таназзулига сабаб бўлади, ғайриинсоний мақсадларга хизмат қилади. Инсоният тарихида эзгулик ва бунёдкорлик ғоялари билан ёвузлик ва бузғунчилик ғоялар ўртасида ҳамиша кураш бўлганлиги тарихдан маълум. Ёвузлик ғоялари эса тарихда ҳамиша салбий ва ёвуз кучлар фаолияти ва ҳукмронлигини ифодалайди. Салбий юришларга туртки бўлган ғоялар, ирқчилиқ, «коммунизм», фашизм, терроризм, мустамлакачилиқни тарғиб қилувчи ғоялар бунга мисол бўлади.

Инсониятнинг, жумладан, Ўзбекистоннинг бир неча юз йиллик тарихида ҳам турли босқинчиликлар оқибатида зулм, зўравонлик, кулфат уруғларини сочиш ва қон тўкилишига сабаб бўлган бузғунчи ғоялар ва мафкураларнинг ҳалокатли таъсири билан боғлиқ воқеалар кўп бўлган. Бу ғоялар ўзларида мустабидлик интилишларини гоҳ яширин, гоҳ ошқора ифодалаган ҳолда амалга ошган. Жумладан, большевизм билан бир қаторда, XX асрнинг бошида мустабид ғоя ва мафкуранинг бошқа шакли – фашизм пайдо бўлди.

Фашизм (итал Fasismo боғлам, бирлашма) - Ғарб мамлакатларида XX аср бошларидаги оғир иқтисодий, сиёсий ва маънавий бухронлар даврида вужудга келган ўта тажавузкор ва вайронкор ғоялар асосида шаклланган инсониятга қарши назария ва амалиёт. У жамиятда ўта реакцион ва тажавузкор доираларнинг дунёқараши ва манфаатини ифода этган ҳолда, очикдан-очик террористик диктатурага, зўравонлик ғоясига таянади. Фашизмнинг - муҳим хусусияти очикдан-очик шовинизм ва ирқчилик бўлиб, унинг моҳияти жамиятнинг барча тараққийпарвар қатламлари, илғор фикрли аъзоларига қарши куч ишлатишнинг энг оғир ва зарарли шакллари қўллаш жараёнида яққол намоён бўлади. Фашизм ўз кирдикорларини яшириш ва хаспўшлаш учун сиёсий тилёғламалик, ёлғон ва бўҳтонлардан усталик билан фойдаланади. Фашизмнинг ташқи сиёсати босқинчиликдан ва халқаро террорчиликдан иборат бўлиб, бундай сиёсий режимлар XX асрнинг 30-йилларида Италияда, Германияда, Португалияда, Испанияда ва Шарқий Европанинг бошқа бир қанча мамлакатларида ўрнатилган эди. Фашистлар Германияси Гитлер бошчилигида ва милитаристик Япония билан иттифоқ тузиб 1939-1945 йиллардаги Иккинчи жаҳон урушини бошлаган. Бу уруш инсониятга мислсиз кулфат ва фалокатлар келтирди, 50 миллиондан ортиқ одам ҳалок бўлди, юзлаб шаҳар ва қишлоқлар вайрон қилинди.

Ўтган асрнинг 70-йилларига келиб Португалия, Греция, Испанияда ҳам фашистик тартиблар барбод бўлди. Аммо, бугунги кунда ҳам баъзи мамлакатларда (Австрия, Германия ва б.) фашистик унсурларнинг муайян даражада фаоллашуви кузатилмоқда. Янги фашизм ғояси бугунги кунда инсоният учун зарарли эканлигини ҳар бир инсон англамоғи лозим.

Большевизм мафкураси бўлган коммунистик таълимот халқларнинг миллий-этник ўзига хосликларини йўқотиш, «пролетар байналмилаллиги» шиори билан майдонга чиққан бўлса, фашизм бир ҳукмрон миллатнинг «ирқий-этник софлиги»ни мутлақлаштиришни тарғиб-ташвиқ этди. У ирқчиликнинг ҳомийси ҳисобланади.

«Расизм» сўзи «раса» (ирқ) атамасидан келиб чиққан. Бу атама XVII асрдан бошлаб Европада «инсоният насли»ни турли ирқий гуруҳлар, жумладан, «оқ» ва «сарик» ирққа ажратиш учун қўллана бошлади.

Ирқчилик - одамлар ўртасидаги ижтимоий тенгсизлик, босқинчилик, зўравонлик ва урушларни кишиларнинг турли ирқларга мансублиги билан оқлашга хизмат қилувчи ғайримиллий таълимот.

Ирқчилик таълимоти «оқ танли»ларнинг афзаллиги, уларнинг азалдан «олий ирқ» этиб танлангани, бошқа ирқларнинг эса «оқ»ларга қараганда номукамал яратилганлиги ва ҳамиша тараққиётнинг қуйи поғоналарида туришини «асослаб» беради. Унинг асосий ғояси ўзининг «илоҳий» табиатига кўра «оқ» ирқларни «қуйи» ирқлар устидан ҳукмрон қилишга даъват этишга қаратилган эди. Ирқчилик миллий мансублиги ва терисининг рангига кўра турувчи кишиларга тазйиқ ўтказиш, уларни ҳақоратлаш, уриш ва ўлдириш каби ҳаракат-ҳодисаларда яққол намоён бўлди. У буюк давлатчилик, ашаддий шовинизм, «танланган» халқларнинг миллий афзаллиги ғоялари билан чамбарчас боғланиб кетади.

Ирқчилик таълимоти бошқа халқларга нисбатан босқинчилик, таълончилик амалиёти билан яқиндан боғлиқдир. Ирқчилик таълимоти билан қуролланган фашистлар Германияси «орийлар ирқи» ҳукмронлигини ўрнатиш мақсадида жаҳон урушини башлагани бунга яққол мисолдир. Ҳозир ҳам реакцион мафкурага асосланган кайфиятдаги айрим гуруҳлар, уларнинг назариётчилари ирқчилик ғояларини тарғиб этиб, «қолоқ» халқларнинг гўё мустақил ривожланишга руҳий тайёр эмасликларини даъво қилмоқдалар. Дунёнинг турли минтақаларидаги бундай қарашлар ва ҳаракатларни халқлар озодлигини бўғишга, улар устидан ҳукмронлик ўрнатишга интилиш деб тушуниш мумкин. Собик Иттифоқ парчаланиб кетганидан сўнг баъзи империяча фикрловчи айрим сиёсатдонлар ва уларнинг назориётчилари қарашларида ҳам ирқчилик кайфиятлари пайдо бўлганини кузатиш мумкин. Бундай қарашларнинг асоссиз эканини ҳаёт кўрсатмоқда.

Маълумки, ирқлар одамларнинг иккиламчи, ташқи насли хусусиятлари (баданининг ранги, юз-бош тузилиши каби белгилари) бир хил бўлган тарихий шаклланган гуруҳлардир. Дунёда европалик, мўғул ва негрлик белгиларига қараб ажратиладиган уч асосий ирқ бор. Инсоннинг жисмоний тузилиш асослари (суяк, мушак, мия ва тананинг бошқа аъзолари) барча ирққа мансуб кишиларда бир хилдир. Бутун инсоният ягона биологик турга - «*Homo sapiens*» мансубдир. Тарихий тараққиёт давомида ирқларнинг аралашуви, ирқий белгиларнинг ўзгариши содир бўлиб келган ва у ҳозир ҳам давом этмоқда. Барча ирқлар маданий тараққиётга бирдек қобилятлидирлар. Ирқчилик инсониятга қарши ғоядир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида барча ирқлар ва миллатларнинг тенг ҳуқуқлилиги белгилаб қўйилган. Бу қоида жаҳон ҳамжамиятининг халқаро ҳуқуқ меъёрларига жавоб беради.

Яна бир ёвуз ғоя - терроризм бугунги кунда ҳам инсониятга катта таҳдид солмоқда.

ТЕРРОРИЗМ (лот. *Terror* – қўрқув, даҳшат) - маълум ёвуз мақсад йўлида, куч ишлатиб, одамларни жисмоний йўқ қилишдан иборат бўлган ғояга асосланган зўравонлик усули. Қўрқитиш ва даҳшатга солиш орқали ўз ҳукмини ўтказишга уриниш террорчиликка хосдир. У иқтисодий, сиёсий, диний, ғоявий, ирқий, миллий, гуруҳий, индивидуал шаклларда намоён бўлиши мумкин. Жамиятга доимий қўрқув, фитна, ғаламислик муҳитини вужудга келтириш, зўравонлик йўли билан жамият барқарорлигини бузиш, гуноҳсиз кишилар, жумладан, болаларнинг ҳалок бўлишига олиб келадиган сиёсий мақсаддаги ўлдириш ва портлатишлар бу мудҳиш ғоянинг асл моҳиятини ташкил этади.

Терроризм ҳаракатлари инсоният тарихида янгилик эмас. У ҳамма вақт инсоният ҳаётига таҳлика ва таҳдид солиб, турли ғаразли мақсадларнинг, ғоялар ва хоҳиш иродаларнинг тимсоли сифатида яшайди. Терроризм маълум бир гуруҳнинг шахсий манфаатлари, ўз орзу-умидлари ва ғайриинсоний ҳатти-ҳаракатларнинг мажмуасидир. Айни пайтда у ана шу мақсадларнинг амалга ошиши учун ҳар қандай хунрезликлардан, қотилликлар ва зулмдан қайтмайди.

Терроризм ҳатти-ҳаракатларининг мазмуни ва моҳияти бевосита зўравонлик, инсон ҳаётига таҳдид ва унинг ҳуқуқларини паймол этиш билан боғлиқ бўлган, бутун мамлакатни хонавайрон қилишга олиб келган, халқ, миллат ва мамлакат тақдирини бутунлай бошқа ўзанга буриб юбориб, ўз мақсади ва ғояларининг рўёбга чиқиш учун ҳеч нарсадан тап тортмаслиқдир. Айни пайтда у ҳар қандай фикрлаш, ақл-идрок доирасида иш юритишдан холи бўлган шафқатсизлик, ашаддий хунхўрлик, жазава ва тазйиқ билан ёвуз ниятини амалга оширадиган бир тўда оломон фаолиятидир.

Терроризм турли мамлакатларда турли шаклларда ва ҳар хил мақсадлар асосида дунёга келади, урчийди ва кўпаяди. Маълум бир мамлакат халқларининг дунёқараши, маънавий-руҳий қиёфаси, аниқроғи, эҳтиёжлари, турмуш тарзи бевосита ана шундай жараёнларнинг шаклини, қиёфасини, моҳиятини ва ривожланиш жараёнларини, бошқача қилиб айтганда, эволюциясини белгилайди.

Ўзларининг ёвуз ниятларига эришиш учун ҳокимиятни қўлга киритишни кўзловчи кучларнинг зўравонлиги ва қўпоровчилиги сиёсий террорга мисол бўлади. Сиёсий терроризм нафақат жинойтчи гуруҳлар, ҳатто баъзи реакцион агрессив руҳдаги расмий сиёсий кучлар томонидан уюштирилиши ва қўлланиши ҳам мумкин.

Чоризм империясининг колониал ва шовинистик сиёсати, совет империясининг ғоявий қатоғонлари халқимизга қарши ўзига хос террор эди. Бугунги кунда ҳам мустақил ривожланиш йўлидан бораётган мамлакатимизга нисбатан ғараз ният билан қаровчи «ёвуз» кучлар террорчилик йўли билан тараққиёт йўлимиздан чалғитишга, бизни қарамликка, асоратга солишга уринмоқда. Улар ватанфуруш хоинлардан ҳам, террорчиликни «касб» қилиб олган, «буюртма» бўйича қўпоровчилик ва босқинчилик билан шуғулланувчи ёлланма халқаро террорчи, жинойтчи гуруҳлардан ҳам фойдаланмоқдалар. 1999 йил февраль воқеалари, Америка Қўшма Штатларида 2001 йил 11 сентябрда содир бўлган воқеалар, дунёнинг турли мамлакатларида амалга

оширилаётган хунрезликлар террорчилар ўз мақсадлари йўлида ҳеч нарсадан топ тортмасликларини кўрсатиб турибди.

Терроризм қандай байроқ кўтариб чиқмасин, қандай шиорлар билан ниқобланмасин, унинг реакцион, жинойткорона моҳиятини фарқлаб олиш, ёвуз ниятини очиб ташлаш онгли, ҳурфикрли инсоннинг, ҳар бир ватанпарвар фуқаронинг бурчидир. Ёвуз ғоялардан яна бири буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчиликдир.

Буюк давлатчилик шовинизми - бир давлатнинг бошқа давлат ёки давлатлар устидан сиёсий, мафкуравий, иқтисодий ва ҳарбий ҳукмронлигини ўрнатишга қаратилган назария ва амалиёт.

Хусусан XIX аср охиридан бошлаб Россия империясининг ҳукмрон доиралари бошқа халқларга, жумладан, Ўрта Осиё халқларига нисбатан ана шундай сиёсат олиб борганлар. Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврларда ҳам бир қанча мамлакатлар буюк давлатчилик сиёсатини хилма-хил кўринишда олиб бордилар.

Президент И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик хавфсизлигимизга таҳдид солаётган муаммолардан бири эканлигини алоҳида таъкидлаган: «Ўтган мустақил ривожланиш йилларида давлатимизнинг суверенитети ва барқарорлигига таҳдид сақланиб қолмоқда. Бу таҳдид буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик руҳидаги шиорларда, билдирилаётган фикрларда, шарҳларда ва муайян ҳатти-ҳаракатларда намоён бўлмоқда» [Каримов И.А. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: «Ўзбекистон», 1997, 51- бет]. Буюк давлатчилик шовинизми ғайриинсоний хусусиятга эга бўлиб, бошқа халқларни қарам қилиш, иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётда уларни камситишнинг ўзига хос шаклидир.

Шовинизмнинг тарихан ҳалокатли эканлигига сабаб шуки, ҳаддан ташқари кучайиб кетган ва айниқса, ўз миллий мумтозлигига ишонишга асосланган буюк давлатчилик зўравонлик асосига қурилганлигидандир. Бу эса, ўз навбатида, буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчиликни ифода этувчи давлатларнинг ўзида кўплаб қурбонлар ва йўқотишларга олиб келади. Шу боис айтиш мумкинки, шовинизм пировардида давлатнинг ўзига зарба беради, унинг пойдеворини кучсизлантиради, ички зиддиятларни кучайтиради. У жамиятни парчалаб юборишга ва унинг учун оғир бўлган оқибатларни келтириб чиқаришга қодир. Гарчи тарихий даврлари ва шарт-шароитлари турлича бўлсада, Рим, Усмонлилар, Германия ҳамда Россия ва Совет империяларининг тарихидан бунга кўплаб мисоллар топиш мумкин.

Шовинистик кучлар бугунги кунда, биринчидан, мамлакат аҳолисига ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйиқ ўтказиш, иккинчидан, минтақа давлатлари ичида зиддиятларни юзага келтириш, учинчидан, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввурларни шакллантиришга ҳаракат қилмоқда. Бу йўлда улар хилма-хил усул ва воситалардан фойдаланмоқдалар. Буюк давлатчилик шовинизми ҳам жаҳолатнинг бир кўриниши. Унга қарши фақат маърифат билан курашиш мумкин. Бунда айниқса, халқаро ҳамжамият, жумладан, унинг тенг ҳуқуқли аъзоси бўлган ҳар бир давлат билан ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш яхши омил бўлиб хизмат қилади. Ана шундагина минтақамиз ҳеч қачон цивилизациялар тўқнашмайдиган, балки улар бир-бирига ижобий таъсир этиб, бир-бирини бойитадиган маконга айланади.

Диний ақидапарастлик эса - сиёсий мақсадлар йўлида мавжуд ижтимоий муаммоларни илк, яъни мазкур дин пайдо бўлган пайтдаги арконлар асосида ҳал этмоқ ниятидаги ҳаракат ва қарашлардан иборат. Ақидапарастлар диний эътиқод шаклланишининг бошланғич даврида белгиланган, ўша замондаги сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий шароитларга мос бўлган барча йўл-йўриқларнинг қаътий ҳамда оғишмай бажарилишини талаб қиладилар ва шу тариқа диний оқимларни ифодалашда қўлланадиган ислохот шаклини шарт қилиб қўядилар.

Ислом ниқобидаги ақидапарастларнинг асосий ғояси - «соф ислом» катъиятларига (принципларига) қайтиш, мақсади эса исломий давлат жорий этишдан иборат. Ақидапараст гуруҳлар ҳақиқатни тушунтириш, ишонтириш каби усуллар орқали тарғиб этишни тан олмайди. Улар ўз ғоялари бидъатли, ғайриинсоний бўлишига қарамасдан, ўта жоҳил ва бошқаларга нисбатан мурасасиз муносабатда бўладилар. Ўзини шак-шубҳасиз ҳақ деб билиш, ҳақиқатни фақат мен биламан, деган қарашга асосланган манманлик эса, зўравонликни юзага келтиради. Яъни, ақидапарастлик экстремизмнинг пайдо бўлишига замин яратади. Ўзбекистонда диний экстремизм ва ақидапарастликнинг ислом ниқобидаги экстремизми ва ақидапарастлиги шакли мавжуд ва айнан шу омил миллий хавфсизлигимизга таҳдиддир.

Ақидапарастларнинг ғоялари ўта зарарли бўлиб, уларнинг фикрича биз миллатимизни жаҳонга танитган алломаларимиз Хоразмий, Беруний, Форобий, Ибн Сино, Навоий, Улуғбек ва тарихимиздаги барча улуғ зотлардан маҳрум бўлишимиз керак. Чунки ақидапарастлар назарида қаерда тасаввуф бўлса, комил инсон ғояси бўлса, буларнинг барчаси исломга ва бизга ёт ва бегона эмиш. Улар комил инсонни куфр, деб билишади. Уларнинг фикрича инсон комил бўлиши мумкин эмас. Имом Термизий, Нажмиддин Кубро, Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий сингари буюк зотлар, жумладан ота-боболаримиз хилҳоноларини ва муқаддас жойларни тавоф ва зиёрат қилмаслик керак эмиш. Буларнинг барчаси бизнинг турмуш тарзимиз, миллий хусусиятларимиз, анъаналаримизнигина эмас, халқимизнинг ўзига хос психологиясини ҳам барбод қилишга қаратилгандир. Тасаввуфнинг комил инсон ғоясида инсоннинг эрки ва тараққиёти ифодаланганлиги диний ақидапарастлар ғазабини келтиради. Ақидапарастлик - жаҳолатдан бошқа нарса эмас. У инсонни бир муте, кул, тақдирнинг ўйинчоғи деб қарайди, инсон қалби, маънавий эҳтиёжлари билан мутлақо ҳисоблашмайди.

Фундаменталистлар эса тасаввуф таъсирида шаклланган адабиёт, фалсафа, санъатдан ҳам воз кечиш, умуман ақл ва ҳис билан яратилган барча нарсаларни йўқ қилишни талаб қиладилар. Ақидапарастлик ва фундаментализмнинг намоён бўлишига ҳаракатни дунёнинг баъзи мамлакатларида бугунги кунда мавжуд ҳукмрон диндан бошқа динни тарғиб қилганлар жазоланганлиги, бошқа дин ва унинг маданий ёдгорликларига мурасасиз муносабатда бўлиб, уни йўқ қилишга уринишларида кўришимиз мумкин. Масалан, Афғонистон ҳудудидаги буддизм динига мансуб 15 аср илгари бунёд этилган Бамиён шаҳридаги маданий ёдгорликлар ҳам йўқ қилинишига фатво берилиб, дунёдаги энг йирик ва ноёб Будда ёдгорликлари ўққа тутилиб, бузиб ташланди. Бу жоҳилона ҳатти-ҳаракатлар ислом дини ва тасаввуф таълимотининг ўзга динларга бағрикенгликка асосланган муносабатларига мутлақо зид бўлганлиги учун ҳам бутун дунё мусулмонлари ва барча тараққийпарвар кучлар томонидан қораланди.

Ислом динининг тасаввуф таълимоти аҳли эса тарихда ҳаётга, жамият ва инсон масалаларига кенг қараганлар. Бу чин маъноси билан инсонпарварлик таълимотидир. Чунки суфийлар, гарчи чин мусулмон сифатида шуҳрат қозониб, ислом дини учун курашган бўлсаларда, аммо ҳеч қачон ўзга динларни камситмаганлар. Шу сабабли ҳам тасаввуф диний бағрикенглик таълимоти, инсон камолатига йўл қидирган ҳамда жаҳолатга қарши курашиб келган маърифий таълимотдир. Ақидапарастликка қарши турадиган куч - бу илм-маърифатдир. Асримиз бошида ҳам жаҳидлар янги мактаблар ташкил этиб, ёшларга дунёвий билим бериб, ақидапарастликка қарши курашган эдилар. Ақидапарастлар «динни тозалаш», «соф динга қайтиш» ниқоби остида ташвиқот олиб бориб, одамларни таҳликага солиш, қонли жиноятлар содир этиш, жамиятни хавф остига қўйишга уринмоқдалар. Уларнинг бу ҳатти-ҳаракатлари ёш мустақил давлатимизга очикдан-очик тажовуздан бошқа нарса эмас, у миллий мустақиллигимизга ҳам қатта таҳдиддир.

Диний экстремизм - маълум сиёсий мақсадлар йўлида ва дин ниқоби остида мутаассиблар ёки уларнинг иродасига кўра иш кўрувчи гуруҳлар томонидан олиб

бориладиган ўта ашаддий ҳаракатлар ва қарашлар мажмуини англатади. Бошқачароқ айтганда, диний экстремизм - муайян диний йўналиш ва ташкилотлардаги ашаддий мутаассиб унсурлар сиёсий фаолиятининг мафкураси. Бу фикрнинг исботи сифатида «Мусулмон биродарлари» ва ундан ажралиб чиққан кўплаб диний экстремистик руҳидаги гуруҳ ва ташкилотлар таянадиган асосий ғояларни эслаб ўтишимиз мумкин.

«Мусулмон биродарлари» ҳеч қандай маъмурий-жуғрофий ҳудудни тан олмайдилар ва пировард мақсадда ер юзидаги барча мамлакатларда ягона мусулмонлар бирлиги ва уларнинг диний ва дунёвий ҳокимиятини ўзида мужассамлаштирган «халифа» раҳбарлигидаги ягона мусулмон давлати қуришни кўзлайдилар. Бу шартни бажармоқ, ниятга етмоқ учун ҳар қандай хунрезликка ва биродаркушликка фатво берилади ва ҳаказо.

Диний экстремизм намоён бўлишига кўра ҳудудий, минтақавий, халқаро шакллarga бўлинади. Бундай қарашлар жуда қадимий илдизларга эга бўлиб, ҳеч қачон чегара билмаган, миллат, ҳудудни тан олмаган диний экстремизм барча динлар доирасида ривожланган. Диний экстремистлар қаерда ва қайси дин байроғи остида фаолият кўрсатмасин, асосий мақсади диний давлатни барпо қилиш бўлиб бу мақсадга ўзаро низолар, ихтилофлар, қуролли тўқнашувлар орқали яъни қон тўкиш ва зўрлик билан эришишни кўзлайдилар. Бу эса мустақилликка ҳам, тараққиётга ҳам катта ғов бўлади. Экстремистик гуруҳларнинг ягона мақсади ҳокимиятни қўлга олиш бўлиб, бу йўлда улар энг жирканч усулларни қўллашдан ҳам тап тортмайдилар. Бугунги кунга келиб экстремизм нафақат ислом дунёсида балки бошқа динлар тарқалган ҳудудларда ҳам, тўла-тўқис намоён бўлиб қолмоқда.

Дунёда инсон ҳуқуқлари ва демократик тамойиллар устувор бўлиб бораётган, қонун ҳамда халқаро ҳуқуқ қоидалари мамлакатлар, халқлар, давлатлар орасидаги муносабатларнинг асосий тамойилига айланаётган ҳозирги даврда диний экстремизмга ўрин қолмаяпти. Аммо, бу унга қарши курашмаслик, ҳушёрликни оширмасликни билдирмайди. Мазкур соҳада ҳам Президентимиз уқтирганлари каби огоҳлик, эзгу ғоялар йўлида кураш олиб бориш ҳаёт ва фаолиятнинг асосий мезони бўлиб қолмоқда.

Диний экстремизмни келтириб чиқарувчи сабаблар:

- Диндан фойдаланиб динга алоқаси бўлмаган сиёсий ва бошқа тажовузлар ва мақсадларни амалга ошириш учун интилиш;

- Динни никоб қилиб, турли сиёсий можаролар, зиддиятларни келтириб чиқаришга уриниш;

- Инсон, миллатларининг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини эмас, балки диннинг яшашга бўлган ҳуқуқини эътироф этиш;

- Динни дунёқараш, тафаккурнинг ягона воситаси деб ҳисоблаш;

- Ўз-ўзидан равшанки, бу ҳодисалар Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг хавфсизлигини таъминлаш зарурлиги нуқтаи назаридан қараганда бутунлай зарарли ғоялардир.

Ҳозирги кунда бизнинг турмуш тарзимизга, руҳиятимизга нисбатан қилинаётган маънавий-маърифий ҳуружларнинг усуллари тобора нозиклашиб бораёпти. Зарарли ғояларни турли кинофильмлар, телевидение кўрсатувчлари ва радио эшиттиришлари шаклида, газета-журналлар, интернет тармоғи ва бошқа йўналишларда узлуксиз равишда тикиштирилиб, бизнинг миллий қадриятларимизни барбод этишга, мафкуравий иммунитетимизни сусайтиришга, ёшларимизни сохта ғояларнинг таъсирига олишга мунтазам ҳаракат қилинмоқда. Ёт, зарарли ғояларнинг мамлакатимизга кириб келиши халқнинг миллий ғоясини (мақсад ва интилишларини), тараққиёт йўлини ўзига хос ва мос бўлмаган йўналишга буриб юбориш, мамлакатларнинг ижтимоий, маънавий, сиёсий ҳаётини ўзгартириб юбориши мумкин.

Бегона ғояларнинг мамлакатга кириб келиши ва фуқаролар ўртасида тарқалиши катта хавф, салбий оқибатларини келтириб чиқариши мумкинлигини эътиборга олиб Абу Наср Форобий ўз вақтида бегона ғояларнинг зарари тўғрисида: «Ўзга, бегона ғоялар

кириб келиб, халқнинг турмуш тарзи, урф-одатлари, анъаналарини тубдан ўзгартириб юбориши мумкин» [Абу Наср Форобий «Фозил одамлар шаҳри» -Т.: F. Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1993.], деб ёзган эди.

Масалан: Собиқ иттифоқ даврида юртимизга бегона ғоялар кириб келди. Бегона ижтимоий, иқтисодий, маънавий, сиёсий ҳаёт қарор топди. Турмуш тарзимиздан бегона урф-одат, анъаналар жой олди. Ўзимизга хос ва мос бўлмаган коммунизм ғояси билан яшай бошладик. Халқимизнинг азалий турмуш тарзи, урф-одатлари психологияси, кадриятлари, инсоний муносабатлари, тарбиясига ўта салбий таъсир кўрсатди. Бундай ғоялар инсон табиатига зид бўлиб, салбий томонга ўзгартиради, унда носоғлом турмуш тарзини шакллантиради, фикрлар хилма-хиллигини чеклайди, қарамлик, тобелик, мутелик муҳитини яратади. Миллий тафаккур тарзини ўз негизларидан бегоналаштиради, бегона урф-одат, анъаналарни тарғиб қилади, уларнинг кириб келишига муҳит яратади, мамлакатни, халқни ўз миллий кадриятларидан, охир-оқибат ўз тараққиёт йўлидан бегоналаштиради, жамиятда халқлар ва миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенгликка раҳна солиб, ички ихтилофлар, парокандаликка олиб келади. Оилада ёшларга соғлом тарбия бериш, фуқароларнинг имон эътиқодини мустаҳкамлаш, миллий ғурур ва ифтихор билан яшашга эришиш, ҳар томонлама комил шахслар қилиб тарбиялаш, мафкуравий иммунитетни кучайтириш, фуқаролар онгида миллий истиқлол ғояларини шакллантириш орқали унинг олдини олиши мумкин.

Миллий истиқлол ғоясига зид салбий ҳолатлари:

Бефарқлик, мактанчоқлик, хушомадгўйлик, ҳасадгўйлик, манманлик, ҳақиқатни менсимаслик, таниш-билишчилик, маҳаллийчилик, мансабпарастлик каби ҳолатларда ҳам кўриш мумкин. Уларни бартараф этиш учун: жамиятда эркин фикр ва фикрлашлар, ғоялар хилма-хиллиги, танқид ва ўз-ўзини танқид муҳитини яратиш, демократия ва ошқоралик муҳитини кучайтириш, соғлом ва эркин рақобат муҳитини яратиш, жамиятда илм-маърифатнинг мавқеини янада ошириш зарур. Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш зарурлиги ғоя ва мафкурани мутлақлаштиришнинг ғайриинсонийлиги ниҳоятда кескинлашиб бормоқда.

Тарихдан маълум бўлган мустабид тузумларни қиёсий таҳлил этиш улар амал қилган мафкураларнинг қуйидаги умумий хусусиятларини ҳамда бу ғояни амалга ошириш билан боғлиқ қатор салбий оқибатларини аниқлаш имкониятини беради. Аввало, мустабидчилик мафкуралари ўз давлатларида ижтимоий ва шахсий ҳаётнинг барча соҳаларини тўлиқ қамраб олишга, ягона дунёқараш тизими ҳукмронлигини ўрнатишга интилдилар. Бу мафкуралар буюк ва ёрқин ўтмишни инкор этадилар. Улар жамиятни инқилобий йўл билан ёппасига қайта тузиш зарур ва уни амалга ошириш мумкин, деб исоблайдилар. Ўзларигача бўлган миллий маданий мерос ва кадриятларнинг барчасини ёхуд кўпчилигини бекор қилиб, уларни фақат ўз тамойиллари билан алиштирадilar.

Мустабид давлатларнинг ўзига хос бошқа характерли хусусиятлари жамиятнинг ҳарбийлаштирилиши, «ҳарбий лагер» ёки «қамал қилинган қалъа»дан иборат ғоявий-психологик вазиятни вужудга келтиришдан иборатдир. Бунда мамлакат ичида ҳарбий фанатизм вазияти авж олдирилибгина қолмасдан, шу билан бирга агрессив ташқи сиёсат ҳам амалга оширилди. Бу сиёсат ҳарбий-худудий ва мафкуравий босқинчилик қилишга, ўзининг мустабидчилик тартибларини кенг миқёсида қарор топтиришга қаратилади.

Лекин, тарихий ҳақиқат шундан иборатки, мустабидчилик мафкураларининг турли андозалари ва уларнинг лойиҳалари асосида яратилган, демократияга қарши тузумларнинг пировард натижада ҳалокатга учраши муқаррар. Шу сабабли яккахокимликка интилган, мутлоқ ҳақиқатни даъво қиладиган мафкуранинг истиқболи йўқ. Чунки, у яккахокимлик ўрнатиш баробарида ўзини бойитиб борадиган манба - фикрлар ранг-баранглиги ва қарашлар хилма-хиллигидан узилиб қолади. Муайян гуруҳ ёки партия ғоялари ҳукмрон мафкурага айланса, ҳурфикрлик, виждон эркинлиги ва қарашлар хилма-хиллиги чекланади. Мутлоқ ҳақиқатга эғалик даъвоси, мустабидлик тамойилларини кучайтиради.

Масалан, собиқ Иттифоқ даврида ягона коммунизм мафкураси ана шундай ҳолга тушган эди. Унинг асосий ғоялари собиқ шўролар ҳокимияти раҳбарлигида зўрлик билан амалга оширилди. Натижада бу мафкура якка ҳукмрон бўлиб қолган эди. У XX асрнинг 80- йилларида таназзулга юз тутди. 1991 йилда собиқ Иттифоқ тарқалиб кетиши билан узил-кесил инқирозга учради. Бунинг сабаблари нималардан иборат?

Биринчидан, у ўзини инсоният тафаккури эришган энг юксак чўкки, мутлак ҳақиқат ифодаси деб ҳисоблаб, бошқа мафкураларни тан олмас, улар бизнинг душманимиз, деган ақида асосида мурасизларча иш тутар эди;

Иккинчидан, бу мафкура зўравонликка асосланган бўлиб, «мажбур қиламиз» қабилида иш тутар, унинг ғоялари ҳамма жойда, ҳамма вақт ҳеч истисно ва тўхтовсиз тарғиб қилинар, халқнинг эркин яшаши ва фикр юритишига йўл қўйилмас эди. Кимки бу ғояга қарши чиқса, шафқатсиз жазоланар, бутун давлат механизми ана шу жазони турли шаклларда амалга оширишга қаратилган эди.

Учинчидан, бу мафкура номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эди. Аслида собиқ Иттифоқ даврида зиёлилар, деҳқонлар, хизматчилар, қолаверса, «етакчи синф» бўлган ишчиларнинг орасида ҳам мафкурадан норози бўлганлар бор эди. Лекин метин мафкуравий девор ортидан уларнинг овози чиқмас эди;

Тўртинчидан, бу мафкура ҳеч кимга виждон эркинлиги, ўз фикрини очиқ баён этиш, жумладан, хориж фуқарolari билан ҳолисона мулоқатда бўлишга ҳам йўл қўймас эди. Борди-ю кимдир шунга журъат этса, «халқ душмани», «буржуазия малайи»га айланар эди;

Бешинчидан, у миллийликдан бутунлай холи эди. Унда мавҳум байналмилаллик зўр бериб қуйланарди. Кимки миллий қадриятлар тўғрисида гап очса, дарҳол «миллатчи»га чиқариб қўйиларди. Миллий тафаккурга эга бўлган шахс, мутахассис, зиёли, олим, бошқалар «қолоқ», «шубҳали киши» ҳисоланарди;

Олтинчидан, унда миллий тарих, хусусан, Ўзбекистон тарихи унинг ўтмиши мероси мутлоқ тан олинмас эди. Нар и борса, улар кўпинча умумий тарзда қайд этиларди, холос;

Еттинчидан, халқларнинг динига, диний меросига, диний қадриятларига нисбатан мутлақо нотўғри муносабат ўрнатилган эди. Жумладан, халқимизнинг улуғ сиймолари Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замаҳшарий, Имом Мотуридий, Сўфи Оллоёр каби алломаларнинг бой илмий меросини ўрганиш, улардан фойдаланиш тақиқланган эди;

Буларнинг барчаси большевистик - ягона коммунистик мафкуранинг тараққиёт талабларига мутлақо зид эканини яққол намоён этди. Шу боис у янги замонавий талабларга дош беролмай, ўз давлати билан бирга тарихга айланди. Ягона мафкура ҳукмронлигини даъво қилиб, узоқ ўтмишга қайтишга чакирувчи ислом фундаментализми гўёки бундан мустаснодек туюлади. Бироқ, аслида бунда ҳам ўша андоза сақланиб қолади. Яъни, ислом фундаментализми тарих ғилдирагини ўрта аср жаҳолати даврига қайтариш ниқоби остида, бирхиллаштирган мустабид «келажак»нинг ўзига хос андозасини таклиф этадики, унда инсон фуқаролик ҳуқуқларидан тўлиқ маҳрум қилинади, ҳақиқатдан диний ақидапарастлик террорига дучор этилади.

Мустақиллик туфайли олдимизга қўйган олийжаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафкуравий асоратлардан батамом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурияти халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос миллий истиқлол ғоясини шакллантиришни ва мустаҳкамлашни тақозо этади. Маълумки, биз ўз миллий табиатимиз ва минг йиллик анъаналаримизга, урф-одатларимизга зид бўлган сохта коммунистик ғоялардан воз кечдик. Лекин мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, шундай ҳолат юз

берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонидан бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлоқ ёт ғоялар ўрин эгаллашга уриниши шубҳасиз. Табиатда бўшлиқ (вакуум) бўлмаганидек, жамиятда ҳам бўшлиқ бўлмайди. Маълум даврда олдинги фикр ўзгариши билан ўрнини янги фикр эгаллайди, ғоянинг ўрнини ҳам бошқа ғоя эгаллайди, шу сабабли жамиятда ҳам инсон онги ва қалбида ҳам бўшлиқ бўлмайди.

Ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя ҳатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқнинг юзага келиши учун йўл қўйилган камчилик ва эътиборсизлик туфайли содир бўлмоқда. Ғоявий бўшлиқни юзага келиши энг аввало чуқур ижтимоий-сиёсий, маънавий-психологик муаммо ва жараёнлар билан боғлиқ. Одатда, янги ғоялар турли таъсир кучига эга бўлади. Айрим гуруҳлар уларни тез қабул қилади, баъзи тоифаларнинг аввалиги мафкуравий ақидалардан юз ўгириши ва янги ғояларни қабул қилиши эса қийин кечади. Ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишининг яна бир манбайи - жамиятда бу соҳадаги тарбиянинг етарли эмаслиги, мафкуравий жараёнларнинг ўз ҳолича ташлаб қўйилганлиги ҳам бўлиши мумкин. Агар давлат ёки миллат, ижтимоий гуруҳ ёхуд қатлам ўз манфаатларини, мақсад-муддаоларини аниқ-равшан ифода этадиган ўз ғояларини кишилар, айниқса, ёш авлод онгига мунтазам сингдирмаса, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлиши мумкин. Бундай шароитда ишонч-эътиқод сусайиб, мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Ўз мустаҳкам ғояси йўқ, эътиқоди бўш одамлар эса, таъсирга тез берилувчан бўлади, ўз йўлини йўқотиб қўяди, бундай ҳол жамиятга жуда катта зарар етказди. Собиқ мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Ҳукмрон ягона мафкура барҳам топгач, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-мафкуравий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди. Маълумки, умрини ўтаб бўлган ғоя, мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилар экан, жамиятда янги бир ғоя, илғор бир фикрнинг шаклланишига эҳтиёж сезилади. Бу зарурият теран англаб етилмаган ҳолда эса ғоявий вакуум - бўшлиқ юзага келади. Лекин, мафкура соҳасида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмайди.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- Ҳукмрон, яққаҳоқим коммунистик мафкура таназзулга юз тутди ва ўрни бўшаб қолди;

- Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг мафкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар онгига сингиб улгурмаган эди. Тўғри, мустақиллик мафкураси ғоялари мамлакатимиз фуқароларининг маълум қисми онги, дунёқарашида ўз ўрнига эга бўлиб, Президент Ислом Каримов асарларида исботланган бўлса-да, аммо у ҳали тўла ҳолда барчанинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам ишонч ва эътиқодига айланмаган эди;

- Ўтиш даврида жамиятнинг ижтимоий ҳаёти соҳаларида фикрлар ва мафкуралар хилма-хиллигига ўтилди. Миллий маданий мерос ва қадриятларга, миллий истиқлол ғоясига бўлган ишонч ва эътиқодни эътироф этилиши муҳим бурилиш бўлди. Ўтиш даврида, янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодига айланиб улгурмаган пайтда ташқи мафкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмади. Ўзбекистондаги мафкура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг ҳужуми ана шу билан боғлиқ геосиёсий, мафкуравий мақсадлар билан ҳам изоҳланади; масалан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудларидаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига ин қуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини мафкуравий курашлар майдонига айлантиришга урина бошлаган эди.

Ғоявий бўшлиқ мамлакат хавфсизлиги ва фуқаролар осойишталигига жиддий хавф солади. Чунки, ғоявий бўшлиқ, ғоявий заифликка, мафкуравий беқарорлик ва ғоявий парокандаликка олиб келади. Ғоявий парокандалик миллатнинг бирдамлигига, давлатнинг қудратига путр етказди, натижада давлатлар ва халқлар қарамликка,

иктисодий ва мафкуравий исканжага тушиб қоладилар, таназзул ва тушкунликка йўликадилар.

Мафкуравий плюрализм (лот. Pluralis-хилма-хиллик, ранг-баранглик) - ижтимоий-сиёсий ҳаётда турли қатлам, партия, гуруҳлар манфаатларини ифода этувчи ғоявий ранг-барангликни, қарашлар ва фикрлар хилма-хиллигини ифодалайди. Инсон ва жамият ҳаётида ғоялар ва мафкуралар хилма-хиллигига амал қилиш - табиий, ижтимоий-маънавий эҳтиёждир. Жамиятда ғоя ва мафкуралар хилма-хиллигининг сабаби, инсонларнинг турли хил фикр юритишлари, жамият аъзолари ҳар бирининг табиат-жамият ҳодисалари, олам ва одам тўғрисидаги фикрлари турличалиги билан характерланади. Шунингдек, ҳар бир инсоннинг, жамоанинг, ижтимоий қатлам, халқ ва миллатнинг, ижтимоий гуруҳларнинг ўзига хос фикрлари ва шу асосдаги ғоялари мавжуд бўлади. Уларнинг мақсад-муддаолари орзу истаклари, манфаатлари ҳам турличадир. Демак, уларнинг мақсад ва манфаатларини акс эттирадиган, уларга маънавий-руҳий куч бағишлайдиган ғоялари ва уларни амалга ошириш йўллари ҳам хилма-хил бўлиши табиийдир.

Жамиятда фикрлар хилма-хил ва ранг-баранг бўлиб, бир-биридан фарқ қилади. Қандай мақсадга қаратилгани ва йўналтирилганига қараб ҳам улар бир-биридан фарқланади. Эзгулик, яратувчилик, бунёдкорлик, ҳамкорлик, озодлик, эркинликка қаратилган фикрлар мамлакатда осойишталик халқлар ўртасида тотувлик барқарорликка хизмат қилади. Улар мамалакат тараққиётида муҳим ўрин тутди. Эзгулик ва яратувчиликни тарғиб қилувчи фикрлар эзгу ва бунёдкор ғояларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлади. Масалан, Зардушт таълимотидаги эзгулик ва яратувчиликни тарғиб қилувчи фикрлар асосида эзгулик ва бунёдкорлик ғоялари вужудга келган. Амир Темурнинг пароканда бўлган халқни бирлаштириш ва шу асосда Марказлашган давлат тузиш тўғрисидаги фикрлари негизида мамлакат ободлиги, халқ осойишталиги тўғрисидаги бунёдкорлик ғоялари пайдо бўлди. Фикрлар хилма-хиллиги, бир-биридан фарқ қилиш туфайли эзгу фикрларга зид бўлган бузғунчи, ёвуз ёки зарарли фикрлар ҳам мавжуд бўлади. Бузғунчи ва ёвуз фикрлар вайронкорликни, жаҳолатни, урушни тарғиб қилади. Бузғунчи фикрлар ижтимоийлашиб жамиятдаги муайян гуруҳлар, қатламлар онгига таъсир қилиб уларнинг ёвуз манфаатларини ифодалайдиган ғояга айланиши жамиятда беқарорлик муҳитини вужудга келтириб одамлар бошига катта кулфатларни, бахтсизликларни келтириб чиқариши мумкин. Масалан, ақидапарастлик, агрессив миллатчилик, буюк давлатчилик шовинизми, экстремизм, халқаро терроризм бунга мисолдир.

Жамиятда фикрлар хилма-хил бўлгани ва бир-биридан фарқ қилганидек ғоялар ҳам турли туман бўлиб, моҳиятига, ўз ўз олдига қўйган мақсади ва қайси ижтимоий гуруҳларнинг манфаатига хизмат қилишига қараб бир-биридан фарқ қилади. Ғоя билан ғоянинг бир-бирига ўхшамаслиги ва улар ўртасида фарқ бўлишини табиий жараён деб қараш керак. Қайси ижтимоий қатламнинг мақсадини ифодалаши ва кимларнинг манфаатига хизмат қилишига, қандай йўналишга эгаллигига кўра ҳам ғоялар ранг-баранг бўлиши мумкин. Лекин, ғоя ва мафкураларнинг хилма-хиллиги ва бир-биридан фарқ қилиши табиий жараён сифатида қаралиши билан бирга, уларни бир-бирига яқин муштарак томонлари, айна пайтда бир-бирига мутлақо тўғри келмайдиган жиҳатлари ҳам бўлади.

Шубҳасиз, маълум бир ғоя ва мафкурани жамият аъзолари онгига мажбуран сингдириш ва унга риоя қилишни барчадан талаб қилиш – жиддий ҳатодир. Нима учун? Сабаби, масалан, собиқ «Иттифоқ даври»да Коммунистик ғоя ва мафкурани жамиятнинг барча аъзолари қайси қатлам, ижтимоий гуруҳ, қайси миллатга ва қайси динга мансублиги ва муддаолари эътиборга олинмасдан, улар учун мажбурий қилиб даҳрийликни даъво қилди ва оқибатда бу ғоянинг ҳаётий эканлигига одамларда шубҳа ва ишончсизлик ортиб борди.

Маълумки, мафкура муайян бир ижтимоий гуруҳнинг, миллатнинг, халқнинг, жамиятнинг манфаатларини ўзида мужассамлаштирган қарашлар, ғоялар тизимидир. Бу тизим ўзининг фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий негизларига эга. Демак, мафкура ўз моҳияти ва вазифаси жиҳатидан ниҳоятда ранг-баранг бўлиши табиийдир. Худди жамият ҳаёти турли қатламлар, йўналишлар ва даражаларга эга бўлганидек, мафкура ҳам хилма-хил бўлиши мумкин.

Ер юзидаги барча инсонлар ўз фикр-мулоҳазаларига эга бўлиб амалий фаолият юритадилар. Шу сабабли юнон файласуфи Аристотел иккита инсон айнан бир хилда фикрламайди, уларнинг олам ҳақидаги тушунчалари, фикрлари хилма-хилдир деганда, ҳақ эди. Дарҳақиқат, дунёдаги халқлар, миллатлар, мамлакатлар ва давлатлар ҳам бир-биридан фарқ қилади. Уларнинг диний эътиқодлари, маданиятлари, турмуш тарзи, психологияси, анъаналари, мақсадлари ва тараққиёт йўллари ҳам ранг-барангдир. Табиийки, уларнинг орзу-истаклари, ҳаётий идеаллари, муддаоларини акс эттирадиган ғоялар ва уларни амалга оширишда маънавий-руҳий куч бағишловчи мафкураси ҳам хилма-хил бўлиши табиийдир. Дарҳақиқат, дунёдаги ҳар бир давлатнинг, халқ ва миллатнинг, жамиятнинг мақсад ва манфаатларини ифодалайдиган ўзига хос ғояси ва мафкураси мавжуд. Мамлакатда илғор ғоялар, мафкуралар қанча кўп бўлса, яъни мафкуравий плюрализм ҳукмрон бўлса, тараққиётнинг самарали йўлини танлаб олиш учун имконият шунчалик кенг бўлади. Фикрлар эркинлиги ва хилма-хиллиги мафкураларнинг мазмун жиҳатидан бойишига, бир-бирини тўлдиришига хизмат қилади.

Мустақил Ўзбекистон мафкура яккаҳокимлигидан воз кечди ва миллий тараққиёти учун кенг йўл очди. Мамлакатимизда мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллигига алоҳида эътибор берилади. Ғоя ва мафкуралар хилма-хиллиги ижтимоий тараққиётга хизмат қиладиган янгидан-янги ғояларнинг пайдо бўлишига турли халқлар, элатлар, миллатлар ва сиёсий институтларнинг манфаатларини умумий тарзда рўёбга чиқаришга имконият яратади. Шунингдек у мамлакатимизда кўппартиявийлик тизимига ҳам шароит яратади. Сиёсий партиялар эса ўзлари мансуб бўлган қатламлар, сиёсий гуруҳларнинг манфаатлари, интилишлари, орзу-умидларини умумлаштирган ҳолда ўз ҳаракат дастурлари орқали намоён қилади.

Шу билан бир қаторда, тарихий тараққиётнинг маъсулиятли даврларида жамиятдаги барча ижтимоий гуруҳлар, миллат ёки сиёсий йўналишларни ўзида мужассамлаштирувчи, кўпчилиikka мақбул, умум томонидан маъқулладиган, жамиятнинг асосий манфаатларини ўзида муштараклаштирадиган мафкуралар ҳам бўлиши мумкин. Масалан, миллий озодлик кураши мафкураси, миллий мустақиллик мафкураси ва ҳаказо. Умумий ғоя жамият аъзоларининг, халқ оммасининг туб манфаатларини ва кўнглидаги орзу интилишларини ифода этгани, миллатларнинг бирдамлиги, жамиятнинг кудратини мустаҳкамлаши, фуқаролар ўртасидаги бағрикенглик муносабатларини ифода этгани сабабли одамларни улкан мақсадлар йўлида бирлаштирадиган жозиба кучига эга бўлади. Бундай ғоя жамиятда барқарорликни таъминлайди.

Жамиятда эзгу ғоялар барча даврларда инсонни юксак орзулар билан яшашга, олижаноб мақсадлар йўлида эътиқод билан курашишга ўргатади. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда амалга оширилаётган барча соҳалардаги бунёдкорлик ишлари бунга ёрқин мисолдир. Инсон ва жамият бор экан, эзгулик ғояларининг зидди бўлган зулм ва зўравонлик, қабоҳат ва жаҳолат янги-янги шаклларда намоён бўлиши ҳам мумкин. Лекин улар инсониятнинг адолат, тенглик, тинчлик, қардошлик, ривожланиш ва фаровонлик ғояларига таяниб, юксак мақсадлар сари интилишларини тўхтата олмайди. Эзгу ва юксак ғоялар одамларни ҳамиша олижаноб мақсадлар сари етаклайверади. Бунёдкорлик ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Улар инсоният тараққиётга эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда.

Ватанимиз мустақиллигига таҳдид солувчи, фуқароларимиз онги ва қалбини эгаллашга қаратилган зарарли ғояларнинг хавфи ядро майдонидаги хавфдан ҳам ортиқ.

Жумладан, «ҳозирги замондаги энг катта хавф - инсонларнинг қалбини ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади» *[Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси- халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 6-7 бетлар]*.

Бугунги кунда кулол-яроғ кучи билан зўравонлик қилишлар ўрнида энди халқларни, мамлакатларни, дунёни забт этиш учун жуда катта мафкуравий қудратга, ғоявий асосга эга бўлиш кераклигини ҳаёт кўрсатмоқда. XX аср цивилизацияси дунёни ақл-идрок билан забт этиш тамойилини келтириб чиқарди. Шунинг учун ҳам бугун давлатлар қудрати, мамлакатлар салоҳияти ядровий полигонлар билан эмас, ғоявий, мафкуравий полигонлардаги салоҳияти билан ўлчанади. Бунинг Президент Ислом Каримов: «Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун, аввало, забт этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмақчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади» *[Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси- халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 7 бет.]*, - деб таъкидлайди. Дарҳақиқат, жаҳон сиёсатида мафкуравий таъсир ўтказиш орқали халқларни, мамлакатларни забт этиш тамойили кучаймоқда. Ғоявий тазйиқнинг бундай шакли турли-туман.

Юртбошимизнинг «Бугунги кунда ғояни тақиқ билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди. Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан баҳсга киришиш, олишиши мумкин» *[Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин, -Т.: «Ўзбекистон», 1998, 10- бет.]*, деган фикрлари бугунги кунда ҳар бир ватандошимиз учун дастуруламалдир.

Бугун миллий уйғониш руҳи, миллий ғоя ҳаётимизга тобора чуқурроқ кириб бормоқда. Шунингдек, баъзи хорижий мамлакатларда турли ғоя ва қарашлар ниқоби остида бизнинг миллий қадриятларимизга, умуман, барча миллат вакиллари ҳурмат қиладиган инсонийлик тамойилларига мутлақо тўғри келмайдиган номақбул ҳаракатлар телевидение орқали тез-тез кўзга ташланиб турибди. Дарҳақиқат, бундай ғайриинсоний ҳаракатларни кўрганда, инсон беихтиёр ўйлаб қолади: аслида демократиядан мақсад инсоннинг қадр-қимматини жойига қўйиш эмасми? Куппа-кундуз кунини қип-яланғоч кўчага чиқиб турли намоёишлар ўтказиб кимларнидир ҳуқуқини талаб қилмоқчи бўлаётган кимсалар аслида одамзоднинг энг буюк бойлиги бўлмиш юксак туйғуларини ерга урмайптими, ақл-заковат ва тафаккур, ор-номус соҳиби бўлган инсоннинг қадрини туширмайптими? Инсонийликни ҳар нарсадан азиз билган халқимиз бундай «демократия», бундай «эркинлик»ни асло қабул қилолмайди. Шу сабабли ҳам бундай ёт ва зарарли ғоя ва ҳаракатларнинг турмуш тарзимизга кириб, ёшларнинг қалбини эгаллаши ва миллий урф-одат, қадриятларимизни қадрсизлантиришига мурасасиз бўлиш ҳар бир маърифатли инсоннинг ватанпарварлик бурчидир. У миллий ғоямизга тўғри келмайди.

Айрим кучлар томонидан «демократия тарғиботи» шаклида амалга оширилаётган ишлар тўғридан-тўғри Ғарб турмуш тарзининг зўрма-зўраки «сохта демократия» шаклида тикиштирилишига айланиб кетаяпти. Бир пайтлар «жаҳон пролетариати инқилоби» қандай экспорт қилинган бўлса, бугун беҳаёлик, уятсизлик, шафқатсизлик ва зўравонлик сингари соғлом инсон табиатига зид ҳолатлар шундай экспорт қилинаяпти.

Бундай ғоялар зарарли. Унга нисбатан кучли ғоявий иммунитет зарур. Шунинг учун: «Ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур» *[Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси -халқ эътиқоди ва буюк келажакка*

ишончдир. -Т.: «Ўзбекистон», 2000, 12- бет]. Ушбу вазифани миллий истиқлол ғояси бажаради. Миллий ғоя ҳар қандай кўринишдаги зарарли иллатларни, зўравонликни, ахлоқсизликни эътиқодсизликни, жаҳолат ва маърифатсизликни, бузғунчи фикрларни ва ёвуз ғояларни инкор этади, ёшлар иродасининг бақувват бўлишига, уларда соғлом фикр ва шу асосда имон-эътиқоди мустаҳкамланишига, Ватанни бой тарихи урф-одат, анъаналарига, динига ҳурмат билан муносабатда бўлишга ўргатади. Уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган, жаҳолатнинг ҳар қандай кўринишига илм-маърифатни қарши қўядиган, миллий ғурур, ифтихор билан яшашга даъват этади.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол ғояси мамлакатимизда бирон-бир мафкуранинг мутлақлашуви, яққаҳоқим ақидага айланишига йўл қўймайди. У фикрлар ранг-баранглигига асосланади. Ижтимоий ҳаёт, сиёсий ташкилот, мафкураларнинг хилма-хиллигига таянган ҳолда, жамиятнинг самарали ривожланишини таъминлашга хизмат қилади. Миллий истиқлол ғояси фикрлар хилма-хиллигига кенг йўл очади, одамларнинг эркин тафаккурининг уйғониши ташаббускорлигини рағбарлантиради. Ҳар қандай кўринишдаги зарарли ва бузғунчи фикрларни ва ғояларни рад этади, шу асосда жамиятнинг барқарор тараққиётига хизмат қилади.

Турли-туман, бир-биридан фарқ қиладиган дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб қонли тўқнашувлар, қирғинларга сабаб бўлмоқда, турли мамлакатларда кўплаб кулфатларни келтириб чиқармоқда. Ушбу омилларнинг миллатимизга, мустақиллигимизга, маънавиятимизга зарари борлигини таъкидлаб, Юртбошимиз «Миллатни асраш керак» деган ғояни илгари сурди. Миллатни асраш - ўзлигимизни, одоб-ахлоқимизни, меросимиз, қадриятларимиз ва миллий руҳимизни зарарли ғоялар ва мафкуралар таъсиридан авайлаб асраш, уларга қарши фуқароларимиз ва ёшларимиз қалбида мафкуравий иммунитетни шакллантириш деган маънони ҳам англатади.

Халқимизни турли ғоявий ва мафкуравий таҳдидлардан асраш, жамиятда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш учун уни, аввало, тараққиёт қонуниятларини ўзида чуқур акс эттирадиган соғлом, инсонпарвар ғоя ва мафкура билан қуроллантириш керак. Миллий истиқлол ғоясининг асосий вазифаси эса халқимизда миллий эътиқод ва дунёқараш асосларини шакллантиришдан иборатдир.

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Жамият тараққиёти нима учун муайян фикрлар, ғоялар, мафкуралар билан боғлиқ?
2. Мафкура бўлмаса, нима бўлади?
3. Қандай бунёдкор ва вайронкор ғояларни биласиз?
4. Мафкуравий иммунитет нима?
5. Ғоя ёки мафкурани мутлақлаштириш деганда нимани тушунасиш?

Адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Т. «Ўзбекистон». 2005.
2. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар деб ҳисоблашар эди. Т. «Ўзбекистон». 2005.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. - Т.: Ўзбекистон, 1999. Т-7. 84-102 - б.
4. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т-8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.т 462-467 б.

5. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т-6. Т.: Ўзбекистон, 1997. 324-346 б.
6. Каримов И.А. «Камолот» ёшларимизнинг чинакам суянчи ва таянчи бўлсин. Т.: Ўзбекистон, 2001.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2006 йил 26 август.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури.
9. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч Т-2008й.
10. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шахри». – Т «Адабиёт», 1993.
11. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. – Т.: «Академия», 2003.
12. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
13. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
14. Барот Бойқобилов. «Ўзбекнома». Т.: ««Шарқ»», 1999.
15. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

3-мавзу: Глобаллашув шароитида миллий ғояга эҳтиёжнинг ортиши.

Режа:

1. Жамият ҳаётининг глобаллашуви: бугунги глобаллашув жараёнида дунёнинг мафкуравий манзараси
2. Глобаллашув жараёнида миллий ғояга эҳтиёжнинг ортиб бориши
3. Шарқ ва Ғарб мамлакатлари ҳаётида миллий ғоя кўринишлари

1. Жамият ҳаётининг глобаллашуви: бугунги глобаллашув жараёнида дунёнинг мафкуравий манзараси

XXI аср бошларида дунё мамлакатлари ўртасидаги ўзаро таъсир шу қадар кучайиб кетдики, бу жараёндан тўла муҳофазаланиб олган бирорта ҳам давлат йўқ, деб тўла ишонч билан айтиш мумкин. Ҳаттоки, халқаро ташкилотлардан узоқроқ туришга интилаётган, уларга аъзо бўлишни истамаётган мамлакатлар ҳам бу жараёндан мутлақо четда эмас. Глобаллашув шундай жараёнки, ундан четда тураман, деган мамлакатлар унинг таъсирига кўпроқ учраб қолиши мумкин. Бундай ғайри ихтиёрий таъсир эса кўпинча салбий оқибатларга олиб келмоқда.

Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказётган таъсири ҳам турлича. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий, ахборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ. Дунёда юз бераётган шиддатли жараёнларнинг ҳар бир мамлакатга ўтказётган салбий таъсирини камайтириш ва ижобий таъсирини кучайтириш учун шу ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ англаш, унинг хусусиятларини ўрганиш лозим. Бу ҳодисани чуқур ўрганмай туриб унга мослашиш, керак бўлганда, унинг йўналишини тегишли тарзда ўзгартириш мумкин эмас. Глобаллашув яна шундай жараёнки, уни чуқур ўрганмаслик, ундан фойдаланиш стратегияси, тактикаси ва технологиясини ишлаб чиқмаслик мамлакат иқтисоди ва маданияти, маънавиятини тоғдан тушаётган шиддатли дарё оқимида бошқарувсиз қайиқни топшириб қўйиш билан барабар бўлади.

Мустақиллик даврида мамлакатимиз олимлари ўтказган ва ўтказётган тадқиқотларга кўз югуртириш бу соҳадаги ишлар эндигона бошланаётганидан гувоҳлик беради. Глобаллашувнинг миллий маънавиятга ҳам таъсир ўтказди. Ҳар қандай сиёсат, жумладан иқтисодий сиёсат ва маънавият соҳасидаги сиёсат ҳам илмий асосга эга бўлгандагина муваффақият келтиришини назарда тутсак, бу масалада олимларимиз

сиёсатчиларимизга етарли кўмак беришларини эътироф этишга тўғри келади. Мамлакатимизнинг жаҳон майдонида олиб бораётган сиёсати кўпроқ самара ва муваффақият келтиришини истасак, глобаллашувнинг моҳияти, йўналишлари, хусусиятларини чуқурроқ тадқиқ ва таҳлил қилиш зарур. Айнан шу жараёни чуқурроқ таҳлил этиш орқали сиёсатчиларнинг тўғри йўл танлаши ва қарорлар қабул қилиши учун имконият яратиш мумкин.

Глобаллашув - турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлари ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайишидир. Глобаллашувга берилган таърифлар жуда кўп. Лекин унинг хусусиятларини тўлароқ камраб олгани бизнингча, француз тадқиқотчиси Б.Банди берган таъриф. Унда глобаллашув жараёнининг уч ўлчовли эканига урғу берилади:

глобаллашув- муттасил давом этадиган тарихий жараён;

глобаллашув- жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;

глобаллашув-миллий чегараларнинг «ювилиб кетиш» жараёни.

Б.Банди таърифида келтирилган глобаллашув ўлчовларининг ҳар учаласига нисбатан ҳам муайян эътирозлар билдириш мумкин. Лекин жаҳонда юз бераётган жараёнларни кузатсак, уларнинг ҳар учови ҳам унда мавжуд эканини кўрамиз.

Глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий сиёсати ва маънавиятига ўтказиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Маҳатма Гандининг қуйидаги сўзларида яхши ифодаланган: «Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман». Шунинг учун ҳам миллий истиқлол ғоясини бугунги глобаллашув жараёнида уйимизни, ҳаётимизни тоза ҳаво билан таъминлаб, айна пайтда «довуллар»дан сақлаш омили эканлигини англаш муҳим.

2. Глобаллашув жараёнида миллий ғояга эҳтиёж ва унинг зарурлиги

Миллий маънавиятимизни ва маънавий ўзлигимизни таҳдидлардан ҳимоя қилиш учун миллий истиқлол ғоясидан самаралироқ ва кучлироқ восита йўқ. Шу масалада миллий истиқлол ғоясининг жуда муҳим функцияси, яъни миллий ва маънавий ўзликни ҳимоялаш каби муҳим функцияси намоён бўлади. Миллий ғоя ана шу функцияни бажариши учун эса ёшлар ва аҳоли онгида фақат билим, тасаввур сифатида эмас, ишонч ва эътикод сифатида шаклланиши лозим.

Миллий ғоянинг шакллантирилиши ва унинг ўқувчилар, талабалар, кенг аҳоли томонидан ўрганишга киришилиши мамлакатимиз маънавий тараққиётида алоҳида босқични ташкил қилади. Аслида миллий истиқлол ғоясининг негизлари чуқур. У халқимизнинг миллий маданий меросидан, эзгу ғояларидан озиқланади. Лекин, бу ғояни ёшлар ва аҳоли онгига сингдириш учун муайян пойдевор керак эди. Яъни, аввало миллий кадриятларни, миллий маънавиятни тиклаш, миллий ғурурни уйғотиш, бир сўз билан айтганда, миллий истиқлол ғояси томир отиши ва гуркираб ривожланиши учун замин тайёрлаш лозим эди. Мустақиллик қўлга киритилгандан буён ўтган давр ичида маънавият соҳасида улкан назарий, маърифий ва амалий ишлар бажарилди. Маънавият ва маърифат кенгашлари тузилди, юзлаб мақола ва рисоалар нашр этилди, тадқиқотлар ўтказилди, таълим тўғрисида миллий дастур қабул қилинди. Бир сўз билан айтганда, миллий истиқлол ғоясини кенг тарғиб қилиш учун замин яратилди.

Миллий истиқлол ғоясини тарғиб қилишда, бизнингча баъзан биртомонламаликка йўл қўйилмоқда. Бу ғояни тарғиб қилишда иштирок этаётган мураббий ва ўқитувчилар, тадқиқотчиларнинг чиқишларида, мақола ва рисоаларида маърифатчилик билан чекланиш кўзга ташланмоқда. Ҳолбуки, маънавиятни ривожлантиришда асосий ёндашув

маърифий ёндашув бўлса ҳам миллий истиқлол ғоясини тарғиб қилишда бу ёндашув билан чекланиб бўлмайди. Бу ҳол миллий истиқлол ғоясининг хусусиятлари билан боғлиқ.

Миллий ғоя жамиятни жипслаштирувчи, уни ижтимоий тараққиёт кўндаланг қўяётган масалаларни ҳал қилишга, четдан бўлаётган ғоявий, маънавий таҳдидлардан ҳимоялашга қаратилган кучдир. Жаҳондаги глобаллашув жараёнлари ана шу ғояга бўлган эҳтиёжни кескин кучайтиради. Аслини олганда глобаллашув жараёни бўлмаса, миллий ғояга ҳам эҳтиёж ошмас эди. Чунки, глобаллашув бўлмаганда ҳар бир халқ ва миллатнинг маънавияти ўзича мавжуд бўлар ва имконият даражасида ривож топарди. Ташқи таъсир ва таҳдиднинг йўқлиги эса миллий ғояга эҳтиёжни ҳам долзарблаштирмас эди. Миллий ғоянинг моҳияти шундаки, у одамлар онгида, хотирасида ғоялигича қолмай амалиётга, ҳаётга айланган тақдирдагина ҳақиқий миллий ва ҳақиқий истиқлол ғояси бўлиши мумкин. Шундагина у глобаллашув шароитида миллий маънавиятни ва маънавий ўзликни ташқи носоғлом мафкуравий таҳдидлардан ҳимоя қиладиган кучга айланади.

Миллий ғоянинг ҳаётимиз жараёнига сингиб кетишини таъминлаш учун ғоялар амалий ҳаракатларга айланиши жараёнини синчиклаб ўрганиш лозим. Бунинг учун даставвал, ғоя бевосита амалиётга, амалиёт дастурига айланиши мумкинми? Агар мумкин бўлса, бу жараён қандай юз беради? деган саволларга жавоб топиш зарур. Замонавий психология, ижтимоий психология ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар нуқтаи назаридан бу саволга “кўпинча айланмайди” деб жавоб бериш керак. Чунки инсон онгида, миёсида ўнлаб, юзлаб ва ҳатто минглаб ғоялар бўлади. Уларнинг барчаси ҳам амалиётга айланавермайди. Чунки, айтиб бериш инсон онгида айтиб бериш пайтнинг ўзида ўнлаб турли хил, жумладан, диний, ахлоқий, сиёсий, илмий, бадиий ва бошқа хил ғоялар бўлиши табиий. Улар бир-бирларини тўлғазиши ва кўпинча бир-бирларига тўла мос келмаслиги мумкин. Натижада, шахс бу ғоялардан энг зарурларини ва ўзи энг тўғри, деб билганларини ажратиб ҳаётга тадбиқ қилади ёки унга амал қилади. Ана шу танлаш, яъни ғоянинг амалиётга ўтишидаги муҳим босқични тўлароқ ва чуқурроқ англаш учун шу танлаш мезонларини аниқлаб олиш зарур.

Ғояларни саралашда шахс фойдаланадиган мезонларнинг энг муҳимларидан бири, саралаб олинаётган ғоянинг ёки мақсаднинг шахс, миллат, халқ ёки жамият манфаатларига, эҳтиёжларига, қурилмаларига, эътиқодига мослигидир. Бу ҳодисалар, яъни манфаатлар, эҳтиёжлар, установкалар, эътиқодлар ва уларнинг ғоялар билан ўзаро алоқадорлиги мураккаб. Бунинг устига бу муаммо жаҳон фанида ҳам кам ўрганилган. Мамлакатимиз психолог олимлари бу муаммо устида энди бош қотира бошладилар. Муаммонинг мураккаблигини ҳисобга олиб биз унинг фақат бир жиҳати яъни ғоялар ва эътиқод алоқадорлиги тўғрисида фикр юритмоқчимиз. Эътиқод шахс онгида шундай муҳим ўрин тутадигани, унинг ҳаёт йўналиши, ҳаёт тарзи, интилишлари мана шу эътиқод билан белгиланади.

Инсон онгига йўл топаётган, кириб бораётган ғоялар ҳам мана шу эътиқод чиғиригидан ўтказилади. Эътиқодга мос келмайдиган ғоялар рад этилади. Лекин, ғоя ва эътиқод алоқадорлиги фақат бир томонлама жараён эмас. Уларнинг алоқадорлиги фақатгина эътиқоднинг назоратчилиги, ғояларни элақдан ўтказиши билан чекланмайди. Шундай ҳолатлар ҳам бўладики, инсон онгига кириб келаётган ғоя ундаги эътиқодни мустаҳкамлайди ёки бўшаштиради, баъзан эса шу ғоянинг ўзи эътиқодга айланади.

Мустақиллик қўлга киритилгач, мамлакатимизда кенг қамровли ижтимоий-иқтисодий ислохотлар бошланди. Бу ислохотлар жараёнида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш, ижтимоий-сиёсий ҳаётни эркинлаштириш сингари кўплаб тадбирларни амалга оширишга киришилди. Ислохот ижтимоий руҳият соҳасида ҳам амалга оширила бошлади. Бу соҳадаги энг муҳим вазифа одамларни мустақил фикрлашга ўргатиш эди. Бунинг учун эса уларни собиқ шўролар тузуми қолипларидан, боқимандалик, ўзибўларчилик кайфиятидан ёт ва бегона ғояларга бўлган эътиқоддан халос қилиш керак эди. Бу йўналишда муайян ишлар амалга оширилди. Бироқ бу жараён

мамлакатимизда миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойиллари шаклланиши билан ўзининг яқунловчи палласига кирди. Чунки, табиатда бўлмагани сингари инсон онгида ҳам мутлақ бўшлиқ бўлмайди. Собиқ тоталитар тузум сарқитларини инсон онгидан супуриб ташлаш учун кучли маънавий қурол керак. Бундай қурол вазифасини фақат миллий истиқлол ғояси бажариши мумкин. Чунки, ҳаётбахш ғоя билан қуролланмай туриб эски ғоялар таъсиридан тўла қутилиш мумкин эмас. Шуниси ҳам борки, миллий истиқлол ғоясидан жамият аъзоларининг кўпчилиги хабардор бўлиши эски тузум сарқитларини супуриб ташлаш учун кифоя қилмайди. Миллий ғоя ишонч ва эътиқодга айлангандагина эскилик сарқитларини супуриб ташлаши мумкин.

Жамиятда ғоянинг эътиқодга айланиши унинг амалиётга ўтишидаги муҳим босқичдир. Шахс эътиқодига айланган ғояни рўёбга чиқариш учун ҳаракат қила бошлайди. Эътиқод қанчалик кучли бўлса, уни амалга ошириш учун шахс шунчалик эҳтирос билан ҳаракат қилади. Кучли эътиқод йўлида шахс билимини, кучини, бойликларини, ҳатто ҳаётини ҳам аямайди. Тарихдан бунга кўплаб мисоллар келтириш мумкин. АҚШ Президентларидан бири Т.Жефферсон “Озодлик шундай дарахтки, у баъзан одам қони билан суғориб туришларини талаб қилади”, деганда худди шундай эътиқодли одамларнинг озодликни ҳимоя қилиш йўлида улар ўз жонидан кечишга ҳам тайёр туришларини назарда тутган эди. Юртимиз тарихида озодлик дарахтини ўз қони билан суғорган ёки суғоришга тайёр турган қаҳрамонлар кўп бўлган. Ўғизхон, Широқ, Тўмарис, Жалололдин Мангуберди, Амир Темур, Бобур Мирзо сингари шахслар шулар жумласидандир. Улар эътиқодлари туфайли озодлик, юрт мустақиллиги йўлида бутун куч - ғайратларини, зарур бўлганда жонларини ҳам аямадилар.

Мустақилликни ҳам озодликка ўхшатиш мумкин. Улар - эгизак. Мустақилликсиз озодлик бўлмайди ва аксинча - озодликсиз мустақилликка эришиб бўлмайди. Мустақилликни ҳимоя қилиш учун жон фидо қилишга тайёр ўғлонлар бўлмаса у қуриб қолади. Мустақиллик дарахти гуллаб-яшнаши учун унинг пойига кўпроқ тер тўкиш керак. Ватан ўғил-қизлари қанчалик кўп меҳнат қилиб тер тўксалар, мустақиллик дарахти, унинг илдизлари, илдизлари орасидаги ўқтомир-миллий истиқлол ғояси шунчалик барқ уриб ривожланади. Лекин фақат маърифат билан қаноатланилса, нари борганда истиқлол ғоясини изоҳлаб, тушунтириб бериш мумкин, изоҳлаш ва тушунтириш йўли билан эса одамларнинг фақат фикрига, хотирасига таъсир ўтказса бўлади. Миллий ғояни яхши тушуниб олган талаба ёки ўқувчи имтиҳонда “аъло” ёки “яхши” баҳо олиши мумкин, лекин унда бу ғояга эътиқод шаклланмаган бўлса бу билимни у тезда унутади. Эътиқод шаклланиши учун фақат билимнинг ўзи кифоя қилмайди. Эътиқод, хусусан ғоявий эътиқод билим ва ҳис-туйғунинг фарзандидир. Ғоявий эътиқоднинг отаси билим бўлса, онаси ҳис-туйғудир. Улардан бири бўлмаса ғоявий эътиқод ҳам бўлмайди. Шу хусусияти билан ғоявий эътиқод эътиқоднинг бошқа турларидан, айтайлик диний эътиқоддан фарқ қилади. Диний эътиқод шаклланиши учун дин арконлари тўғрисида чуқур билим бўлиши шарт эмас. Диндорларнинг кўпчилигида ана шундай чуқур диний билим йўқ, лекин уларнинг талай қисмидаги эътиқод билимдон уламоларнинг эътиқодидан кучлироқ бўлиши мумкин. Бунинг сабаби шундаки, диний эътиқод билимни инкор қилмайди, лекин унда эҳтирос устиворлик қилади. Дин бўйича жуда кўп билимга эга бўлган одамнинг эътиқоди суст ва бунинг аксича, оз билимга эга бўлган одам кучлироқ эътиқодга эга бўлиши мумкин. Шунинг учун илм, маърифат билан бирга унга амал қилиш муҳим. У эътиқодни мустаҳкамлайди.

Илмига амал қилмаган мулладан бешак,

Афзалдир устига китоб ортилган эшак, деганда Шайх Саъдий билимдон, лекин эътиқодсиз муллаларни назарда тутган эди.

Миллий ғоянинг моҳиятига монанд тарзда уни ёшлар ва аҳоли онгига сингдириш бўйича олиб борилаётган ишлар маърифийлик билан чекланмай эътиқодни шакллантириш учун амалиётга йўналтирилиши муҳим. Бунинг учун эса эътиқоднинг

Ўзига хос хусусиятлари, унинг шаклланишидаги босқичлар, мураккабликлар, нозикликларни доимо ёдда тутиш зарур бўлади.

Миллий ғоя ҳам ишонч ва эътиқодни ҳамда унга амал қилиб ёндоша бошлаган кишилар фаолиятида самара беради. Ишонч ва эътиқоднинг мустаҳкамлиги кишиларнинг миллий ва умуминсоний қадриятларига, маданий мероси, урф-одатлари, анъаналарини, тили, тарихини ҳурмат қилиши, унга бўлган эътиқоди ва садоқати орқали намоён бўлади. Шунда у миллатни глобаллашув жараёни билан айрим таҳдидлардан сақлайди.

Ҳозирги замон глобаллашувининг жараёни ўта мураккаб жараён. Унинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказётган таъсири яна ҳам мураккаб бўлгани сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонда бир-бирига нисбатан рақобатда бўлган икки гуруҳ: глобалистлар ва аксилглобалистлар гуруҳлари вужудга келди. Глобаллашув тарафдорлари глобалистлар деб аталади. Улар орасида давлат арбоблари, сиёсатдонлар, саноатчи ва бизнесменлар кўпроқ учрайди. Глобаллашув мухолифлари эса аксилглобалистлар номини олган бўлиб улар орасида кўпроқ сўл кучлар, касаба уюшмалари ва ёшлар ташкилотининг вакиллари бор. МДХ ҳудудида аксилглобалистлар Россия Федерацияси ҳудудида фаол ҳаракат олиб бормоқда. Бу ерда улар турли анжуманлар, семинарлар ўтказиш учун тўпланиб турадилар.

XX аср ўрталарида глобаллашувнинг институтционаллашуви, яъни ташкиллашуви кучайгандан кейин бу жараённинг ўзи ҳам кескин тезлашди ва шиддатли тус олди. Институтционаллашувнинг кучайганини Бутунжаҳон савдо ташкилоти, Халқаро Валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Европа тараққиёти ва тикланиш банки ташкилотларининг вужудга келгани мисолида ҳам кўриш мумкин. Глобаллашувнинг тезлашиши ва кучайишига жавоб сифатида аксилглобалистларнинг фаолияти ҳам кучайди. Улар глобаллашувнинг фақат салбий оқибатларига эмас, умуман унинг ўзига ҳам қарши чиқа бошладилар. Масалан, россиялик файласуф ва ёзувчи А. Зиновьев «Аксилглобализм векторлари» номли анжуманда сўзлаган нутқида шундай дейди: «Глобаллашув янги жаҳон урушидир. У янги типдаги жаҳон уруши. Бу урушда тирик қолишнинг қаршилиқ кўрсатишдан бошқа йўлини кўрмаймман. Фақат қаршилиқ!» - деган эди.

«Аксилглобализм векторлари» анжуманидаги яна бир маърузачи А. Паршев эса глобаллашувга қуйидагича таъриф беради: «Аслида глобаллашувнинг асосий мазмуни бошқа мамлакатларда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг қўшимча қийматини, дунёдаги асосий заҳираларини ўзлаштиришдан иборат». Албатта бу фикрга турлича муносабат билдирилиши мумкин. «Глобаллашув» ни фақат салбий ҳодиса сифатида баҳолаш ва унга қарши туриш ижтимоий ҳаётдаги турли хил табиий, ижтимоий боғлиқликларни инкор этишга олиб келиши мумкин. Глобаллашув жараёни «мафкуралашишдан», унинг мақсадларидан холи бўлиши керак.

Таҳлил шуни кўрсатадики, глобализм тарафдорлари ҳам, душманлари ҳам асосий эътиборни иқтисодиёт соҳасига қаратишади. Глобаллашувнинг маънавиятга таъсири ва маънавий глобаллашув масалалари социология, фалсафа, маданий антропология фанларида ўзининг аксини етарли даражада топиши керак.

3. Шарқ ва Ғарб мамлакатлари ҳаётида миллий ғоя кўринишлари.

Миллий истиқлол ғояси муайян тушунчаларга асосланади. Улар турли хил бўлиб, жамиятда шаклланган ва мавжуд бўлган фикрлар хилма-хиллиги билан кишиларнинг ўзаро ижтимоий муносабатлари асосида амалий хатти-ҳаракати орқали намоён бўлади. маънавиятни ҳам бир уйга тўпланган бойликка қиёсласак, ташқаридан кираётган шамол уй ичидаги нарсаларни остин-устин қилиб ташлашини ҳеч бир хонадон соҳиби истамайди. Худди шу каби биз ҳам ёт ғоялар, оқимлар ва мафкуралар маънавиятимизга вайронкор таъсир ўтказишига қарши ҳимоя чоралари кўришимиз табиий. Четдан ўтказиладиган мафкуравий таъсирга қарши ҳимоя чоралари кўришдан аввал қандай таъсирларни маъқуллаш лозиму, қандайларини рад этиш кераклигини аниқлаб олиш лозим. Ҳозирги

кунда бирорта ҳам миллий маънавият йўқки, у бошқа халқлар маънавиятидан тўла ихоталанган бўлса. Хатто, Австралия чакалакзорлари, Африка саванналари ва Жанубий Америка чангалзорларида турмуш кечираётган қабилалар ҳам қўшни қабилалар ва замонавий тамаддун таъсирини ўзида ҳис қилиб туради. Қолаверса тарихни таҳлил қилиш бошқа халқлар маънавиятидан баҳраманд бўлган халқлар маънавияти юксакликларга кўтарилгандан гувоҳлик беради.

Ўрта Осиё халқлари маданияти ва маънавияти ҳам Шарқ ва Ғарбни туташтирган карвон йўлларида жойлашгани сабабли ҳам Шарқ, ҳам Ғарб маданиятидан баҳраманд бўлган. Муҳими шундаки, халқимиз Ғарб ва Шарқ маънавиятидан баҳраманд бўлиб уларнинг ижобий томонларини ўзлаштирибгина қолмай, уларга ижодий ёндашиб янги чўққиларга кўтаришди. Бу фикрнинг тасдиғини маънавиятнинг таркибий қисмлари бўлган илмий билимлар, диний эътиқод, санъат мисолида ҳам кўриш мумкин. Фақат Ватанимиз эмас, умумжаҳон маданияти тарихидан мустаҳкам ўрин эгаллаган алломаларимиз ижоди ҳам шу фикрни тасдиқлайди. Масалан, ана шундай аждодларимиздан бири Абу Райҳон Беруний Хитой ва Ҳиндистон, Юнонистон ва Рим фалсафасини, табиий фанларини чуқур ўзлаштирган эди. Ҳиндистонда бўлган пайтида у ҳинд фани ва маданиятини ўрганар экан, қадимги манбаларни ўрганиш учун қадимги ҳинд тили-санскритни билиш лозимлигини англайди. У санскритни ўрганишга киришади ва қисқа фурсатда уни чуқур ўзлаштиради. Энди қадимги ҳинд маданияти ва фанини асл манбалардан ўргана бошлайди. У шунингдек, юнон ва Рим маданияти ва фанини ўрганиш учун юнон ва латин ҳамда қадимги яҳудий тилларини ўзлаштирган эди.

Жаҳон маданияти тарихида чуқур из қолдирган Абу Наср Форобий ҳам ўнлаб тилларни билган ва ўнлаб халқлар маданияти ва маънавиятини чуқур ўрганган. Бундай мисолларни жуда кўплаб келтириш мумкин. Энг муҳим жиҳати шундаки, ўша буюк аждодларимиз жаҳон халқлари маънавиятини ўрганибгина қолмай, уларни чуқур таҳлил қилишди, тегишли жойларини ривожлантириб оламшумул кашфиётларни очишди.

Аждодларимиз тарихи жаҳон халқлари маънавиятига ҳурмат билан қараш, керакли жойларини ўрганиб, ижодий ривожлантириш орқалигина маънавият чўққисига эришиш мумкинлигидан гувоҳлик беради. Бизга таъсир ўтказаётган ёки таъсир ўтказмоқчи бўлаётган ғояларнинг қай бирини қабул қилиш ва қай бирини рад этиш лозимлигини аниқлаш учун жиддий таҳлил лозим. Ана шундай таҳлилни ўтказиш учун эса баъзан эринчоқчилигимиз, баъзан уқувсизчилигимиз ҳалақит бермоқда. Бунинг оқибатида эса қабул қилиш бўлган ғояларни рад этиш ва рад этиш лозим бўлган ғояларни қабул қилиш ҳоллари ҳам учраб турибди. Шундай ғоялар борки, улар очик чехра билан эшигимизни тақиллатиб, кириб келади. Шундай ғоялар ҳам борки, улар «ўғри» каби туйнук кидиради. Эшик қоқиб келадиган ғоялар миллий маънавиятни бойитишга, ривожлантиришга хизмат қилади. Бу умуминсоний эзгу-ғоялардир. Чунки, миллий маънавиятлар ўзаро таъсир жараёнида ривожланади. Ҳар қандай халқ маънавияти ривожига назар ташланса унинг бошқа халқлар удум ва анъаналарини қанчалик ўзлаштириб ва ривожлантириб борганини кўриш мумкин.

Ўзбек миллий маънавияти ҳам узоқ ва яқиндаги қўшнилари билан илғор анъаналарини ўзлаштириш натижасида бойиб борди. Маънавиятимизнинг ривожланиш тарихини кузатсак, бунга яна бир бор ишонч ҳосил қилиш мумкин. XX аср бошларидаги ўзбек маданияти ва маънавияти ва унинг аср охиридаги ҳолати ўртасида анча жиддий тафовут бор. Бу тафовутни адабиёт, санъат, фан, хатто оддий юриш-туриш ва кийим-кечак, турмуш соҳаларида ҳам кузатиш мумкин.

XX аср бошида ўзбек адабиётида драматургия жанри ҳали шаклланмаган эди. Демак миллий театр санъати тўғрисида сўз ҳам юритиш мумкин эмас эди. Мунаввар қори Абдурашидхонов, Маҳмудхўжа Бехбудий, Фитрат сингари маърифатпарварларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли драматургия шакллана бошлади ва кейинроқ театр санъати вужудга келди. Ўша пайтларда театр санъатини ўзбек миллати учун ёт, бегона ғоя деб эълон қилганлар оз эмас эди. Драматургия ва театрни рад қилиш фақат даҳанаки танқид билан

чегараланмаган. Санъатнинг бу турларини Ўзбекистонга олиб киришга ҳаракат қилаётган инсонларни мазах қилиш, масхаралаш, ҳатто сазойи қилиш ўзларини миллий маънавият ҳимоячилари, деювчилар томонидан амалга оширилган эди. Ҳамма нарса учун олий ҳакам ҳисобланадиган вақт эса, театр санъати миллий руҳиятимиз ва маънавиятимизга ёт, деювчиларнинг ўзлари миллий маънавият ривожига ғов бўлганини кўрсатди. Ҳозирги кунда ҳар миллион кишига ҳисоблаганда театрлар сони бўйича Ўзбекистон дунёдаги энг илғор ўринлардан бирини эгаллайди ва театр миллий маънавиятимизнинг узвий қисмига айланган.

Миллий кийимлар ҳам миллий қадриятлардан бири ҳисобланади. XX аср давомида ана шу қадриятимизнинг ҳам тадрижини кузатсак, ғаройиб ҳодисаларнинг гувоҳи бўламиз. Ўтган аср бошларида маҳаллий эркакларнинг қишки кийими телпак ёки этикдан иборат эди. Ёзги кийим эса дўппи, кўйлак ёки яктак, оқ лозим ва шиппак ёки кафшдан иборат эди. Спорт соҳасидаги атамаларни глобаллашув жараёнига ҳам тадбиқ қиладиган бўлсак, вайронкор ғоялардан ҳимояланишнинг энг самарали йўли уларга қарши ҳужумга ўтишдир. Яъни, биз ёт ғоялардан ҳимояланиш билангина шуғулланмай, ўз ғояларимиз, анъаналаримиз, турмуш тарзимизни дунёга ёйиш учун ҳаракат ҳам қилишимиз зарур.

Тарихимиз илм-фан, дин, санъат соҳасида юртимизда етишиб чиққан алломалар бутун дунёга донг таратганидан, демакки бутундунё маънавиятига катта таъсир ўтказганидан гувоҳлик беради. Абу Наср Форобий жаҳон фалсафаси ривожига сезиларли ҳисса қўшган бўлса, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Замахшарий, Хоразмий, Мирзо Улуғбек сингари алломаларимиз жаҳон фанини янги поғоналарга кўтаришди. Исмоил Бухорий, ат Термизий, Мотуридий, Абдуҳолиқ Ғиждувоний, Баҳовуддий Нақшбандий, Аҳмад Яссавийлар эса, Ҳадис, калом, фикҳ илмлари ва тасаввуфда порлоқ юлдузлар ҳисобланишади. Амир Темур ва Мирзо Бобурнинг ҳарбий санъати нақадар юксаклигини бутун жаҳон эътироф этади.

Шўролар даврида миллий қадриятларимизни дунёга ёйиш уёқда турсин ўз юртимизда кадрлаш учун ҳам йўл берилмади, кўпчилик қадриятларимиз эса топталди. Мустақилликка эришганимиздан кейин ўша топталган қадриятларимизни тиклаш имконига эга бўлдик. Бундан ташқари миллий қадриятларимизни тарғиб қилиш имконига ҳам эга бўлдик. Ўзбек миллий курашини дунёга ёйиш бўйича қилинган ишлар, дунёнинг кўпчилик мамлакатларида ўзбек кураши федерацияларининг тузилиши бунинг яққол мисоли. Дунё бугун Ўзбекистонни миллий-маданий мероси, бой тарихи, тили, маданияти, урф-одат ва анъаналарининг умуминсоний ғоялар билан мужассамлиги, санъат ва архитектура, фан ва маданият соҳасида эришаётган ютуқлари орқали ҳам кашф этмоқда. Демак, биз глобаллашув жараёнида пассив қабул қилуви томонига бўлмай, фаол тарғиб қилувчиларга ҳам айланишимиз мумкин.

Мавзуни мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Глобаллашув деганда нимани тушунасиш?
2. Нима учун мафкура полигонлари ядро полигонларидан кучли?
3. Икки қутбли дунё нима эди ва нега барҳам топди?
4. Япон тажрибаси нима?
5. Қандай мафкура полигонларини биласиз?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Т. «Ўзбекистон». 2005.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2006 йил 26 август.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури.
4. Каримов И.А. Юксак манавият енгилмас куч Т-2008й.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон, 1997. 31-40, 125-135, 149-162 – б.
6. Каримов И. А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир –Т.: Ўзбекистон, 2000. Т-8. 489-508 б.
7. Имом Бухорий. «Ҳадис». 4 жилдлик. Т.: Қомуслар бош таҳририяти. 1993.
8. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шаҳри». – Т «Адабиёт», 1993.
9. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
10. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
11. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими. Т.: «Академия», 2002.
12. Бобоев Ғ. Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт. Т.: «Янги аср авлоди», 2001. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.
13. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

4-мавзу: Мафкуравий иммунитетни шакллантириш муаммолари.

Режа:

1. Жамиятда мафкуравий иммунитет, хавфсизлик ва барқарорлик тушунчалари
2. Ўзбекистон ва унинг мустақиллиги, хавфсизлиги ҳамда барқарорлигига жиддий хавф туғдирадиган мафкуравий таҳдидлар
3. Мафкуравий хавфсизликка интилиш-ижтимоий-сиёсий барқарорлик омили
4. Кўп миллатли, кўп конфессияли жамиятлар барқарорлиги ва хавфсизлигининг таъминланишида миллий ғоянинг аҳамияти.

1. Жамиятда мафкуравий иммунитет, хавфсизлик ва барқарорлик тушунчалари

Мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартларидан бири бу ғоявий тарбияни кучайтиришдан иборатдир. Бу борада кишиларимизда ёт ва зарarli ғояларга қарши курашиш учун мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарур. Албатта, мафкуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгига бир хил ғояни зўр бериб тикиштириш эмас, балки одамларда оқ-қорани ажратиш, зарarli ғояларга қарши хушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир. 1999 йил февраль, 2004 йилнинг мартдаги Бухоро ва Тошкент шаҳрида содир этилган террористик воқеалардан тўғри хулоса қилиш муҳим. Ҳар бир давлат, жамиятнинг қудрати унинг ички хавфсизлиги ва барқарорлигига таянади. Яъни жамият, миллат ўз ғоясида мустаҳкам турса, иккиланмаса, ҳар қандай душман қўллаши мумкин бўлган мафкуравий таҳдидларидан қўрқмаса, бундай миллатни енгилш мумкин эмас. Аксинча, жамият ичида ғоявий парокандалик, бўлинишлар бўлса, (бунга тарихда мисоллар кўп) душманларга, уларнинг ёт мафкураларига йўл очиб беради. Бундай миллатни енгилш, мустамлака қилиш осон кечади (бунга ҳам тарихда мисоллар кўп). Бу ҳақда А. Орипов:

*Туркистоннинг болалари, мақтовимга қулоқ тутманг,
Гина қилсам чиданг, аммо гапларимни ҳеч унутманг.
Ўт кетсин у қора кунга - бировларга қул бўлдингиз,
Шарқу Ғарбнинг ўртасида оёқ ости йўл бўлдингиз¹.*

деган эди ўзининг «Туркистоннинг болалари» шеърида. Шундай экан, барқарорлик ва хавфсизлик – жамиятнинг онглилигига, англанган тўғри тушунча ва билимларга фаол амал қилишига, фикрий, ғоявий бирлигига, булар эса хавфсизлик маърифатига таянади.

Мамлакатимизнинг хавфсизлиги, барқарор тараққиёти ҳеч бир ўзбекистонликни бефарқ қолдирмаслиги керак. Чунки улар ўз, ягона Ватанининг тарихи қандай машаққатли, азобли асрларни ўтказиб, мустақилликка эришганлигини яхши биладилар. Шундай экан, Ватан - Ўзбекистоннинг посбони ҳам миллатидан, динидан, туғилган жойидан, касбу-ёшидан қатъий назар унинг ўзбекистонлик бўлишидир. Демак, мамлакатимизнинг хавфсизлиги учун энг биринчи қафолат – ўзбекистонликларнинг миллий истиқлол ғояси атрофидаги жипслигидир. Шу тариқа миллий ғоя бизни ўтмишимиз, ҳозирги ҳаётимиз ва келажагимиз билан боғлаб туради. Шу сабабли Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол ғоясига асосланган иммунитет - Ватан хавфсизлиги даражасининг муҳим кўрсаткичларидан бирига айланади.

Миллий истиқлол ғояси халқ фаровонлиги, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик, комилликка таянар экан, ана шу ғояларга қарши қаратилган хатти-ҳаракатлар ташқи ва ички таҳдидларни олдини олади. Ташқи таҳдидлар - Ўзбекистоннинг давлат чегарасидан ташқаридан кириб келувчи, ички таҳдидлар эса Ўзбекистон давлати мамлакатнинг ичидан чиқаётган таҳдидлардир. Биз кўп асрлар ана шу ички таҳдидлар туфайли мустамлакаликда яшаб келдик.

Ички таҳдидлар - ўз Ватанига, ватандошига, ватандошларига зарар етказишга қаратилган ғоя, фикр, хатти-ҳаракатлардир. Носоғлом маҳаллийчилик, ёнидагиларни менсимаслик, ватандошларнинг ҳаққига хиёнат қилиш, «маънавий эмиграция» (бахтини ўз ватанидан эмас, ўзга жойларда қидириш), одамларни бой-камбағалга бўлиб муомала қилиш, порахўрлик, коррупция, кўполлик, ашаддий миллатчилик, меркантилизм, ортиқча мол-дунёга хирс қўйиш, бефарқлик, лоқайдлик, ўзлигини англамаслик ва бошқа иллатлар билвосита ички таҳдидлар вазифасини бажаради. Улар қанча кенг тарқалса, ўзбекистонликларнинг ғоявий бирлигига шунча кўп зарар етказади, пароканда қилади, ҳамжиҳатлик бўлмайди. Ғоявий бирлиги мўрт миллатнинг давлат хавфсизлиги ҳам мўрт бўлади.

Барча замон ва маконларда маънавияти кучли, ишонч ва эътиқоди мустаҳкам миллат бир жону бир тан бўлиб, муаммоларни тез ва соз ечган, пешқадам бўлган. Мафкуравий бирлиги ичидан ёки ташқаридан бузилган миллатлар эса, мағлуб бўлиб, мустамлакага айланган. Бунинг тарихий мисолини Билга хоқоннинг турк халқига бундан 1266 йил олдин тошга битилган мурожаатида ҳам кўрамыз. Бу битик мафкурасизликнинг аянчли оқибатларини тасвирлайди. Билга хоқон турк элининг адашуви натижасида унинг бошига қанчалар фалокат ёғилганини куйиниб айтади. «Табғач халқи сўзи ширин, нафис ипаклари билан алдаб, йироқ халқни шундай яқинлаштирар экан. Яқин бўлгандан сўнг ёвуз илмини у ерда кўрсатар экан... Ширин сўзига, нафис ипаклигига алданиб, кўп турк халқи, ўлдинг. Эй, турк халқи, ўлдинг...» Ушбу тарихий мисол «мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар» эканлигини кўрсатиб туради.

2. Ўзбекистон ва унинг мустақиллиги, хавфсизлиги ҳамда барқарорлигига жиддий хавф туғдирадиган мафкуравий таҳдидлар

Гўдак дунёга келганида, иссиқдан, совуқдан, ташқи механик таъсирлардан ўзини хавфсиз қилиш, сақлаш, ҳимоя қилишни билмайди. Ўзини ўзи ҳимоя қилишнинг шартли рефлекслари аста-секин, улғайиш давомида пайдо бўлади. Натижада балоғатга етгач, ўспирин ўзини ўзи ҳимоя қилишнинг барча кўникмаларига эга бўлади. Одамнинг маънавиятига таҳдид соладиган хавфлар ва улардан ўзини онгли ҳимоя қилиш

кўникмалари таълим-тарбия, ота-оналар ўғитлари, яхшилик ва ёмонликларни кўриши ва билиши жараёнида шакллана боради. Болага илк ёшидан бошлаб нима яхши, нима ёмон, уларга қандай муносабат билдириш керак, деган саволларга асосланган боғча, мактаб тарбияси, ундан кейин ижтимоий тарбия йўлга қўйилсагина ҳар бир миллат соғлом, ишончли, мустаҳкам иммунитетга эга бўлади.

Иммунитет эса ўз навбатида одамни тўғри йўлдан «озиш»дан, турли йўللارга адашиб, кейин пушаймон бўлишлардан, бахтсизликдан, миллатни эса - парокандаликлардан, парчаланишлардан, синфий, маҳаллий ёки бошқа бўлинишлардан асраб туради. Демак, мафкуравий иммунитет - давлат ва миллатнинг маънавий бирлиги, маънавий соғломлигини ҳимоя қилувчи ғоявий қалқон вазифасини бажаради. Шунинг учун ҳам Президент Ислам Каримов *«Фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур»* лиги ҳақидаги фикрни алоҳида таъкидлаганлар.

Иммунитет» сўзининг маъноси Ўзбекистон миллий энциклопедиясида қуйидагича берилган: (лот. - бирон нарсадан халос, озод бўлиш, қутулиш) - тирик мавжудотларнинг ўз бутунлиги ва биологик ноёблигини бузувчи ёт омиллардан ҳимояланиши, қаршилиқ кўрсатиши, резистентлиги. Ёт омилларга бактерия ва уларнинг токсинлари, вируслар, замбуруғлар, содда жониворлар, гельминтлар, кўчириб ўтказилган аъзо ва тўқималар, организмнинг ўзгарган ўз хужайралари (мас., ўсмасимон хужайралар) ва б. киради. Бу омиллар организм учун ирсий бегона бўлган кимёвий агентлар – антигенларни тутиб қолади. Организмни инфекцион агентлар ва бошқа ёт моддалардан ҳимоя қилиш омиллари табиати бўйича учга бўлинади:

Биринчиси. Филогенетик иммунитет - анатомик ва физиологик белгилар билан таъминланиб, наслдан-наслга ўтадиган номахсус ҳимоя омиллари ёки организмнинг номахсус резистентлиги. Бу омиллар патоген агентлар билан биринчи бўлиб алоқа қилади, шунинг учун уларнинг фаолияти ҳисобига одам организмнинг кўпгина юқумли касаллик кўзгатувчиларга чидамлилиги таъминланади.

Иккинчиси. Туғма иммунитет (турга хос, табиий) – бир биологик турнинг маълум бир патоген агентга нисбатан чидамлилиги бўлиб, наслдан-наслга ўтади.

Учинчиси. Орттирилган иммунитет – ҳаёт давомида организм иммун системасининг ёт антигенлар билан таъсирлашуви ҳисобига юзага келадиган ҳимоя бўлиб, наслдан-наслга ўтмайди.

Мафкуравий иммунитет маънавий, маърифий, сиёсий, иқтисодий билимларни оддийгина қабул қилиб олишини эмас, балки уларни онгли равишда тушуниб етишни, бу билимлардан замонавий ижтимоий воқеаларга мафкуравий курашлар воқелигидан келиб чиқиб, муносабат билдириш кўникмаларини шакллантириш, айрим носоғлом ғояларга жавоб бериш, уни қабул қилмаслик ҳолатидир.

«... Ана шунда жоҳил ақидапарастликнинг «даъвати» ҳам, ахлоқни рад этадиган, биз учун мутлақо бегона ғоялар ҳам ўз таъсирини ўтказа олмайди». Мафкуравий иммунитет ўз-ўзидан намоён бўлмайди. Унинг намоён бўлиши учун ички ёки ташқи ғоявий, фикрий таъсир бўлиши керак. Инсон қаршисида янги, нотаниш ғоя, таклиф турганида, ёки икки йўлдан бирини танлашга тўғри келганида уларни ўз манфаатлари “кўриги”дан ўтказди. Унинг ўша пайтдаги манфаатларига кўпроқ мос келган, бошқа ғоялар, таклифларни енгган ғоя энди унинг ҳаракатларини бошқара бошлайди. Масалан, Даврон кечкурун “Интернет синфи”га бориб, мутахассислиги бўйича янгиликларни тўпламоқчи эди. Шунда курсдош ўртоғи Баҳодир унинг хонасига кириб, унга дискотекага боришни, спиртли ичимликлар билан ҳордиқ чиқаришни таклиф қилди. Даврон унамади, Баҳодир ҳам бўш келмай, уни астойдил кўндиришга киришди, қизиқтира бошлади. Давроннинг бугун кечкурунга мўлжалланган нияти, кичик “ғояси”нинг амалга ошиши хавф остида қолди. Мана шу типик вазиятда ҳам ўзига хос ғоялар курашининг кичик намунаси мужассам. Давроннинг Интернет синфида ишлаш, билимини ошириш нияти,

қарори, ғояси мустаҳкам бўлса, у ушбу ғоясини ҳимоя қилади. Натижада Баҳодир даъват қилаётган дискотекага бориш ғояси енгиледи. Даврон ўзининг касбий, илмий карьераси йўлида яна бир қадам олдинга кетади.

Мафкуравий иммунитет муайян ғоялар тўқнашган вазиятларда намоён бўлади. Мафкуравий иммунитет фикрий жараён натижаси бўлганлиги туфайли у илмий асосланган, далиллар системасига қурилади. Талаба мафкуравий иммунитетининг таркибини мафкуравий билим (вайронкор ва бунёдкор ғояларнинг моҳияти, фарқи ҳақидаги) (Х) ҳис-туйғу, (И) ирода, (К) кўникма ва малакалар (М)тизими ташкил қилади. Мафкуравий кўникмалар билим, фаолият ва ҳатти-ҳаракатлар бирлигида намоён бўлади. Малакалар эса ёт ғоялар таъсирига қарши қаратилган автоматлашган муносабат, адекват йўл ва усуллардир. Шу тариқа мафкуравий иммунитетнинг формуласини қуйидагича ифодалаш мумкин:

МИҚБ+Х+И+К+М

Мафкуравий кўникма ва малакаларнинг ҳосил бўлишида миллий ғоя негизлари муҳим роль ўйнайди. Агар мафкуравий таҳтид сезилганда, нима қилиш кераклигини ўйлаб ўтирмай ва айрим ҳаракатларга алоҳида диққат қилиб ўтирмай ғояга ғоя билан жавоб бериш амалда бажарила бориладиган бўлса, мафкуравий иммунитет амалий шаклланди, деб ҳисоблаш мумкин.

Ўз миллатини, унинг шаън-шавкатини, салоҳияти ва қадриятларини оёқ ости қилган, унинг дардига малҳам бўла олмайдиган киши қандай мавжудот бўлса бордир, ammo инсон эмас. Сиз Ўзбексиз ва, аввало шу билан бахтлисиз.

Ғайбуллоҳ Ас-Салом

Миллий ғояларга шахснинг ишончи, мустаҳкам иродаси унинг мафкуравий иммунитетни манбаи ҳисобланади. Бундай мафкуравий иммунитетга эга бўлган шахс ёт мафкуралар таъсирига берилмайди, чунки Миллий ғоя мафкуравий иммунитетни шакллантиришда ўзига хос имконият ва хусусиятларга эга. Мафкуравий иммунитет миллий мустақилликнинг афзалликларига бўлган ишончга қурилади. Бу ишонч эса ишонтириш, тушунтириш натижасида ҳосил бўлади. Масалан, Ўзбекистон - дунёвий давлат. Дунёвий давлат фаолиятининг асосий тамойиллари, афзалликлари уларни диний давлат билан таққослагандагина кенг ва тўлиқ тушунчаларни беради. Бу дунёвий миллий-демократик тузумнинг моҳияти ва афзалликларини англаб етишга олиб келади. Тараққиётнинг «Ўзбек модели» ривожланишининг умумий қонуниятларини, ҳамда бошқа давлатларда юз бераётган жараёнлар, ҳодисаларни қиёслаш, англаб етишга имкон беради.

Демак, мафкуравий иммунитетни шакллантириш-муайян мафкуравий вазиятда инсоннинг ўзи, халқи, Ватани манфаатлари бирлигидан келиб чиқиб, ёт ғояларга қарши тура олиш малакаларидир. Инсон бирор жисмоний касалликка чалинса, унинг олдини олиш, даволаш мумкин. Миллат маънавиятининг заифлиги, унинг характеридаги хафсаласизлик, бефарқлик, ғайратсизлик, ўзаро ички муносабатларда алдамчилик, қўполлик, жоҳиллик, худбинлик, ялқовлик ва бошқа нуқсонларда намоён бўлади. Демак, ҳозирги ўзимизни ўзимиз баркамол қилишимизга тўсқинлик қилаётган маънавий жароҳатларимизни даволашимиз учун масалага аниқ, яъни реал миллий характери ўрганиш ва ўзгартириш омили сифатида ёндошмоғимиз зарур. Натижада миллатнинг ўз аҳволига ўзининг муносабати, ижобий жиҳатларни ошириш ва қусурларни маърифий йўл билан даволаб, кучлантириб, жаҳоннинг илғор миллатлари сафига қўшилиши мумкин.

Жамиятнинг ўз эртаси ва келажагига ишончи ўз-ўзидан ҳосил бўлмайди. Бунинг замирида миллат бахт саодати йўлида, демак ҳар бир фуқаро манфаатидан келиб чиқувчи махсус фаолият - мафкуравий тарбия ётади. Мафкуравий тарбия деганда гап, «кишилар дунёқарашини бошқариш ҳақида эмас, балки одамларнинг тафаккурини бойитиш, уни

янги маъно ва мазмун билан тўлдириш»ни ҳам англатади. Мафкуравий тортишувларда таҳдид солувчи ҳам, ўзини ҳимоя қилувчи ҳам - ғояни оммалаштириш услубларидан фойдаланади. Бу - мафкуравий тарбия услубларидир. Демак, қайси томоннинг енгишини пировард натижада илмга асосланган тарғибот ва ташвиқот ҳал қилади. Шу тариқа мафкуралар тортишуви - тарғибот ва ташвиқотлар тортишувига айланади, дейиш мумкин. Шу сабабли «Миллий истиқлол мафкураси том маънодаги миллий мафкурага айланиш учун қатор талабларга жавоб бериши зарур. Ана шундай талаблардан бири - ҳар қандай ёвуз ғояга қарши жавоб бера олишидир.

Жамиятга ёт мафкуралар ўз ғояларини бирданига олиб кира олмайди. Улар аввало маҳв қилиниши керак бўлган миллат азалдан ишониб келган нарсаларга ишончини, умидини сўндиради. Бунинг учун миллат ишониб келган нарсалар ёмонланади, обрўсизлантирилади. Натижада мафкуравий иммунитетни синдиришнинг биринчи босқичи амалга ошади - миллат ўзи ишониб келган ғоялар, қадриятларга бефарқ муносабатда бўла бошлади. Азалий қадриятларга амал қилинмай қўйилади, одамларда уларга амал қилмаётганларга лоқайд муносабат урф бўлади. Қадриятлар, ғоялар қадрсизланади, аҳамиятсиз нарсаларга айланиб қолади. Бўшлиқ ана шундай яратилади, «очиқ олинади».

Мафкуравий бўшлиқ очиб олингач, энди унинг ўрнини тўлдириш ўз ғоясини жозибали тасвирлай бошланади. Бузғунчи ғояга хос «янгилик» ва у бераётган ваъдалар одамлар қулоғи ва кўзи орқали онг ва қалбига кира бошлайди. Мафкуравий бўшлиқ шу тариқа тўлдир бошланади. Ёлғон ғоя одамлар онгига кирса, у ҳам катта кучга айланади. Ҳозирги фан ва технологиялар равнақи даврида бошқа кишиларнинг онги ва қалбига яширин, ғараз мақсад билан таъсир кўрсатишни ифодалашда манипуляция (manus – қўл), сўзи, яъни объект устидан бирор мақсадда иш олиб бориш маъносида ишлатилмоқда. Бунда чаққонлик, маҳорат талаб қилиниши кўзда тутилади. Шу сабабли «манипуляция ни кўчма маънода «одамлар билан объект сифатида муносабатга киришиш» деб ҳам тушуниш мумкин. 1969 йил Нью Йоркда чоп қилинган «Замонавий социология луғати»да бу ҳақда «бошқаларга билдирмасдан, асл мақсадни яширин тутган ҳолда бошқалар устидан ҳукмронлик қилиб, ўзи истаган хулқ-атвори шакллантириш» дейилади.

Биз учун муҳим жиҳати шундаки, ушбу вазиятда шахс ва унинг мафкуравий иммунитетига таъсир кўрсатиш жараёни манипуляция тушунчасида акс этади. Чунки, масалан, «даъватчи» нинг таъсири биринчидан шахсга нисбатан зўрлик, куч ишлатилмайди, балки маънавий, психологик хусусиятга эга; иккинчидан, бу таъсирда асл мақсад яширин қолади. Шунинг учун ҳам «ислом дини ниқобида» деган ибора ишлатилади; учинчидан, ғоявий манипуляция, зимдан таъсир кўрсатувчидан маҳорат ва билимни талаб қилади. Шундай экан, ғоявий манипуляцияни мафкуравий кураш, ёт мафкуралар томонидан қўлланилаётган таъсир технологиясининг таркибий қисми, деб аташ мумкин. Яъни манипуляция одамни у ёки бу ишни қилишга эмас, (тарғибот ва ташвиқотдан фарқли ўларок), балки шу ишни қилишга хоҳиш, истак уйғотишга хизмат қилади.

Бунда, яъни ғоявий манипуляцияда қандай жараёнлар кечади? Аввало ғоявий манипулятор (даъватчи)нинг мақсади - унга ўз тасаввурларини ўзгартиришга олиб келувчи белги, билимлар бера бошлайди. Натижада объект (шахс)нинг дунё, дин, ҳаёт, яшашдан мақсад каби тасаввурлари, қадриятлари тизимида даъватчи-манипулятор кутаётган тартиб пайдо бўлади ва етакчилик қила бошлайди. Бу эса шахснинг хулқ-атвори таъсир кўрсатади, шахс ўз характеридаги ўзгаришларни сезмайди ва «мен тўғри йўл тутаяпман, чунки ...», деган асосга эга бўлиб қолади.

Бу ўринда Президент Ислам Каримовнинг «80-йилларнинг охирида мамлакатимизда ўзини «дўст», «диндош», миллатдош қилиб кўрсатиб, гўё ислом динининг софлиги учун курашга «даъват» этувчи айрим кимсалар кириб келди... Жуда «чиройли даъват» лар билан чиқиб, айрим ёшларни ўзига маҳлиё қилишга эришди ҳам. ...

улар дин инқоби остида ҳаракат қилаётган халқаро террорчилик ҳаракатининг бир тўдаси экани ошкора бўлди...», деган фикрларини эслаш ўринлидир. Бу ўғитлар бизни нафақат огоҳликка, балки мафкуравий кураш майдонига чорламоқда. Бу курашда бизга ота болларимизни кўриб, синаб айтган ҳикматлари ҳам қўл келади.

3. Мафкуравий хавфсизликка интилиш - ижтимоий-сиёсий барқарорлик омили

Жаҳон тажрибасига назар ташласак, миллатнинг мафкураси бир эмас, балки бир неча авлоднинг умри давомида ишлаб чиқирилиши ва такомилга эришувига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Бутун халқни барлаштирадиган байроқ бўлмиш миллий ғояни шакллантириш учун инсоният тарихининг турли даврларида битилган битикларда ҳам ўз ифодасини топган, унинг ёрқин ифодасини қадимги Шарқ ва ислом фалсафасининг буюк намояндалари ижодида ҳам учратиш мумкин. Инсоният тарихида мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш, бунга эришилмаганда бу қандай фожиаларга олиб келиши мумкинлиги ҳақида битиктошларда қолдирилган миллатга огоҳлантириш даъватлари мавжуд. Мана шулардан бири:

Самимий, носамимийни ажратмайсан, ким қаттиқ гапирса, самимийни ҳам танимайсан. Ўшандайлигинг учун тарбият қилган ҳоқонингнинг сўзини олмайин ном-нишонсиз кетдинг.

Кул тигин битиги

«Азизим, сен душман сўзларига дарҳол ишониб қўя қолма унинг сўзлари ҳийла ва алдовдан иборат бўлиб, у ўз мақсадига эришиш учун ўзини ниҳоятда, мулоҳима қилиб кўрсатади. Ички оламини ташқи олами билан бўяб кўрсатади. Сени ғафлатда кўргач, тадбир ўқини мақсад нишонига уради. У пайтда сен учун чора-тадбир кўриш фурсати ўтган бўлиб, ҳасрат ва надомат ёрдам бермайди. Чунончи айтадилар:

*Душман иши аввал ҳийла-ю, найранг,
Сўнг ҳужум бошлайди қилади гаранг.
Бу селнинг йўллари тўсилмаса гар,
Юзланар беисоб фитна-ю зарар.
Фитна йўлин бугун тўсмасанг маҳкам,
Эртага қучаяр бўлиб мустаҳкам!*

Хўжа Самандар Термизий

Халқчил талқинда мафкуравий таҳдидни - даъватчининг суҳбатдошини ўзига оғдириб олиш учун қилинадиган уринишларига, мафкуравий иммунитетни эса шахсининг «оғмасдан», ўзлигида собит ва содиқ тура олишига ўхшатиш мумкин. Шунинг учун ўз қарашига, шахсий фикрига эга бўлмаган оғма одамларни ўзбеклар «бетутрук», «субутсиз», «унга ишониб бўлмайди», «иккиюзламачи», «сотқин», «хоин» каби сўзлар билан атади. Бу каби мисоллар мафкуравий иммунитетни синдириш, бўшлиқ ҳосил қилиб, ўз ғоясини сингдириб, халқ онг ва қалбини эгаллаш, ғояни оммалаштиришнинг жуда кўп намуналари учради. Чунки тарғиботчилар олишуви, кураши нақадар узок тарихга эга. Бу ҳақда Хитойлик файласуф ва ҳарбий қўмондон Сун Цзы (э.о. VI асрда) шундай деган эди:

- «Сиз рақиб мамлакатдаги барча яхши нарсаларни бузинг, айнитинг;
- Рақиб давлатдаги атоқли арбобларни шерик қилиб олиб, жиноятга бошланг;

- Рақиб давлат раҳбариятининг обрўсини тўқинг, қулай пайтда уларнинг жамоат олдида шармандасини чиқаринг;
- Бу ишда ўша мамлакатдаги энг паст, мараз одамлар билан шериклик қилинг;
- Рақиб мамлакат одамлари орасида келишмовчилик, жанжал чиқаринг;
- Ёшларни кексаларга қарши гиж-гижланг;
- Ҳукуматни яхши иш юритишига ҳар қандай йўл билан қаршилиқ кўрсатинг;
- Рақиб қўшинларининг таъминоти, тартибига тўсиқлар қўйинг, бузинг;
- Аскарларини қўшиқ ва куйга ошифта қилиб, иродасиз қилинг;
- Душманингизнинг анъаналарини қадрсизлантиринг, худоларига ишончини синдириг;
- Бузуқ аёлларни юбориб, уларни янада кучлироқ айнитинг;
- Рақиб томон ҳақида маълумот олишга, бу ишда улар орасидан шериклар топишга, уларга пул тўлашда жуда саҳий бўлинг;
- Умуман пулни ҳам, ваъдаларни ҳам аяманг, чунки улар ажойиб натижаларни беради»

Ўзбеклар бир-бири билан саломлашгач, «Нима гаплар?» ёки «Ёган-ичганинг ўзингга, кўрган-эшитганингдан гапир», - дейди. Айниқса, ўз шахсий манфаатларига тегишли муаммоларга дуч келганларида одамлар унинг сабабларини ахтара бошлайдилар. Шу сабабли, газеталар шарҳи, телевидениенинг келаси ҳафта кўрсатувлари ҳақидаги хабарлари, иқтисодиёт, масалан, валюта курси, сиёсий ҳаёт янгиликлари олдиндан тарқатилади. Ҳар бир киши, ўзига керакли маълумотни танлаб тинглайди, эштади ва ўз саволларига жавоб топади. Ўзининг сувга чанқоғини қондиргани каби «ахборот чанқоғини» ҳам қондиради. Агарда расмий оммавий ахборот воситалари одамларда туғилган саволларга жавоб топа бера олмаса, одамлар бу саволларга жавобларни ўзлари «тўқийдилар». Бу тарихда кўп кўрилган.

Мафкуравий курашлар тарихида тарғибот усулларида, жумладан миш-мишларнинг келиб чиқиш сабаблари, мақсадлари ҳақида улуг алломаларимиздан Абу Райҳон Беруний бундан минг йил бурун ўз даври услубида шундай ёзган эди: «Хабар берувчилар сабабли ростлик ва ёлғонлик тусини олади. Чунки одамларнинг мақсадлари хилма-хил; халқлар ўртасида тортишиш ва талашиш кўп», - деб ёзади ва миш-миш тарқатувчиларнинг ёлғон сўзлашидан аниқ манфаатлар ётиши ҳақида шундай дейди: «...бир киши ўзини кўрсатиш мақсадида бошқа бир зид жинсни айблаб, ёлғон гап ёяди, чунки у шу билан (зид жинс устидан) ғалаба қозонган ва ўз истагига эришган бўлади.

Бу икки хил хабарнинг ёмон истак ва ғазаб тақозосидан келиб чиқишлиги маълум. (Иккинчи бир киши эса) ўзи севадиган бир табақага миннатдорчилик билдирмоқчи бўлиб ёки ёмон кўрадиган бир синфни хафа қилмоқчи бўлиб, улар ўртасида ёлғон хабар тарқатади. Бу хил (хабар тарқатувчи) аввалги хабар берувчи мухбирга яқин бўлади. Чунки бу хабарни дўстлик ёки душманлик натижасида тарқатган бўлади.

(Шунингдек) учинчи бир киши ўзининг паст табиатлилиги сабабли бирон яхшиликка эришиш ёки ўзининг юраксиз ва кўрқоқлиги сабабли ёмонликдан қутулиш учун ёлғон хабар тарқатади. Шундай кишилар ҳам бўладики, уларнинг табиатига ёлғон хабар тарқатиш ўрнашиб қолиб, гўёки унга шу вазифа юклангандек бўлади ва ёлғон хабар тарқатмасдан тинчиёлмайди. Бу, ёмон хоҳишлардан ва табиатига бузуқ фикрларнинг жойлашганлигидан келиб чиқади. Баъзи киши (ёлғон хабар тарқатувчига) тақлид қилиб, билмасдан ёлғон хабар тарқатади...»

XIX асрнинг иккинчи ярмидан ўзбек халқи миллий маданияти, маънавияти тараққиётида мустамлакалик даври бошланди. Мустамлакачилик сиёсатида Туркистонни нафақат сиёсий, иқтисодий, балки маънавий мустамлакага айлантириш режаси турарди. Буни уларнинг ўзлари ҳам яширмас эдилар. Бу ҳақда М.А. Муропиев 1882 йил 30 август куни Тошкент ўқитувчилар семинариясидаги йиғилишида "...мусулмонларимиз маорифининг асосида уларни руслаштириш... исломни бузиш... умуман диний

жиҳатларни бузиш... ётмоғи лозим (344-151) деган бўлса; Туркистон генерал губернатори И.А.Куропаткин эса кундаликларида; “Биз 50 йил туб-жой аҳолини тараққиётдан четда... тутдик”, - деб қайд этган эди (344-165).

Агар фашизм ўз мафкуравий хуружларини «энди босиб олиними керак бўлган халқлар»га қарши ташкил этган бўлса, собиқ мустабид тузум эгаллаб олинган аҳоли учун тузди. Ленин мафкурани одамлар тафаккурини ўзгартиришда қанчалик кучли омил, куч эканлигини ҳисобга олиб, «партия сиёсий фаолиятда идеологияга таянган ва таянади», деб уқтирди. Собиқ совет мафкураси ўзбек халқининг «эски одатларини йўқотиш» шиори остида миллий ғурурни, мустақиллик ғояси, унинг курашчиларини мафкуравий заифлаштириш мақсадида мактабдан ташқари минглаб маърифий-сиёсий оқартув бўлимларини очди. Ўзбек халқининг тафаккурини советлаштиришга бундай ёндашув уларнинг манфур мақсадларига тезроқ етказди: совет декретлари тарғиботи, партия дастури тарғиботи, Конституция тарғиботига бағишланган митинглар, митинг-концертлар, ташвиқий судлар, ташвиқий мавсумлар, қишлоқларда юриб шўро тузumi моҳиятини тушунтиришлар, театр, концерт, кўргазма, маърузалар, кино, қироатхоналарни ишга солди. Агитпоезд, агитпароход, клуб, «қизил чойхоналар», сиёсий суҳбат, «сиёсий кун», диспут, кечалар, жанговар варақалар, «Чақмоқ», кинолекторий, оғзаки журналлар каби тарғибот-ташвиқотнинг юзлаб усулларида фойдаланиб, маккор шўро халқимизнинг онгида советнинг сохта ғояларини сингдирди.

Иккинчи жаҳон уруши арафасида фашизм эса ўзининг «оммавий психологик қирғин қуроли»ни яратди. Унинг нишони - инсоннинг онги, туйғулари ва уларга таянувчи маънавий, мафкуравий иммунитетни эди. Геббелснинг «тарғиботчилар қўшини» ана шу онг ва туйғуларни ва уларга таянган иммунитетни забт этишга киришди. Геббелснинг тарғибот вазирлиги тарғиботчилари овозида сохта назокат, жозиба барқ урди. Ёлгон ва алдов меъёри оширилди. Содда, мўмин-қобил шарқликларнинг ҳушёрлигини сусайтириш мақсад қилиб қўйилди. Шу мақсадда улар Шарқ халқларининг «оғир аҳволи» га «қайғуриб», мустамлакачиликдан кутилишлари (ўша пайтда шарқ мамлакатларининг кўпчилиги Англиянинг мустамлакаси эди)га ўз «беғараз» ёрдамларини таклиф қилдилар.

Ватан хоинларини ёллаб, улардан ёзма ва оғзаки тарғиботда фойдаланилди. мақсад, халқни ўзларига оғдириб, шерик қилиб, ундан сўнг уни қулга айлантириш эди. Агар бунинг иложи бўлмаса, бу иш ҳеч бўлмаса, шарқ халқларининг фашизмга қарши бирлашувининг олдини олишда асқотиши керак эди. Масалан, фашистлар ўзларининг Берлин ва Римдан узатиладиган радиоовозларида миллий озодлик кураши олиб бораётган «дўст Ҳиндистон халқи»га самимий ҳурматларини, бой ва қадимий ҳинд маданиятини жуда севишларини, Ҳиндистонни Англия мустамлакачилигидан озод қилиш иштиёқида эканликларини» ҳар куни такрорладилар.

Шунингдек, фашист мафкурачилари ҳам ислом динини ниқоб қилиб, фойдаланишга уринди. Улар ўша пайтларда айрим Шарқ мамлакатларида панисломизм ғоялари кўтарилганлигини билиб олишди. Натижада барча шарқ мамлакатларини ягона панисломизм байроғи остида (Германия ва Италия ҳомийлиги остида) бирлаштиришга ҳаракат қилишди. Мақсад аниқ эди: ё ўзига шерикка айлантириш, ё бўлмаса, шарқ мамлакатларининг фашизмга қарши бирлашувига йўл қўймаслик, уларни тушовлаб туриш эди.

Тарғибот шу қадар андишасиз эдики, улар Гитлер ва Муссолинини азалдан ислом ва мусулмонларнинг ҳомийси, ғамхўри бўлиб келганликларини, шу сабабли Муссолининг халифалик давлатини тузиб жамики мусулмонларнинг раҳбари - халифа лавозимини бажаришга рози эканлигини эълон қилдилар. Бу ҳақда «Пополо д’Италия» газетаси ўзининг 1937 йил 20-март сониди: «Мусулмон дунёси азал-азалдан ягона дохий, ҳомийга муҳтож бўлиб келмоқда... Бўшаб қолган халифлик - «ислом динининг раҳнамози» лавозимини дуче (Муссолини. М.Қ) ўз зиммасига олишга тайёр», деб ёзган эди.

Бироқ шарқ халқлари бу алдовдан ўзларини ҳимоя қилувчи мафкуравий ҳимоя тизими (ҳозирги ибора билан айтганда - мафкуравий иммунитетни)ни ярата олдилар. Бу

ҳақда Сурияда чиқадиган «Ат-Тарик» (Йўл) газетаси 1942 йилдаги 6-сониди «Фашизмга қарши курашиш - ҳар бир арабнинг миллий бурчидир! Биз фашизмга қарши курашар эканмиз, бу бизнинг ҳаётимизга ҳавф солаётган таҳдидга қарши курашамиз», деган умуммиллий шиорни кўтариб чиқди. Шарқ мамлакатларидан фашист даъватчиларини бирин-кетин ҳайдаб чиқара бошладилар.

Якка мантиқ, расмийлик, ёпиқ жамият, табақалаштирилганлик, системалилик, тайзиқ, оммавийлик тамойилларига қурилган коммунистик мафкура даври ўтгач, айрим мамлакатларда мафкурага қўшиб, тарғибот-ташвиқот тизимидан ҳам воз кечди. Чунки, мустақиллик қўлга киргач, ёш давлатлар ўз мустақилликларига таҳдид солаётган ички ва ташқи ҳавфларни дастлаб кутмадилар, шу сабаб уларга қарши тайёргарлик ҳам кўрмадилар. Бундай вазият, вақт ва имкониятдан фойдаланган янги, ёт сиёсий гуруҳлар ўз ғояларини тарғиб-ташвиқ қилишда анча ишларни қилиб олишади. Натижада нафақат одамларнинг мафкурасида, балки айрим давлатларнинг ахборот майдонида ҳам бўшлиқ пайдо бўлди. Бу тезда ўз асоратларини кўрсата бошлади. Чунки ягона ахборот майдони таъминланмаган эди. Дин ниқобида ҳокимият учун кураш халқлар қалби ва онгини эгаллашга ҳаракат ҳам шундай вазиятда бошланди.

***«Томчида кўёш акс этгани сингари алоҳида олинган ҳар бир шахсда миллат яшайди..»
Ғайбуллоҳ Ас -Салом***

4. Кўп миллатли, кўп конфессияли жамиятлар барқарорлиги ва ҳавфсизлигининг таъминланишида миллий ғоянинг аҳамияти.

Ҳозирги воқеликда Миллий истиқлол ғояси ва ёт мафкуралар орасидаги муносабатлар мафкуравий кураш, мафкуравий қарши туриш, психологик уруш шаклларида кечмоқда. Ёт мафкуралар мафкуравий курашларнинг минг йиллик услубларини, шунингдек, замонавийлаштирилган услублари: ахборот майдонини эгаллаб олиш; мафкуравий диверсия, сиёсий индоктринация, мафкуравий инфилтрация, дезориентация, мафкуравий кўпурувчилик ҳаракатларини қўллаш орқали халқимизда Ўзбекистоннинг буюк келажагига ишончсизлик уйғотишга, давлат сиёсатини обрўсизлантиришга, одамларнинг ўзини Ватан, миллат ҳимоясидан четга тортишга, лоқайдликка эришишга интиладилар. Бунда улар бирор хусусий фактни умумлаштириш (экстраполяция), ёлғонни ҳақиқатга ўхшатиб тасвирлаш, кичик муаммодан катта ёлғон ясаш, бир нарсани такрорлайвериш, туйғуни ақлдан устун қўйиш, тингловчининг шахсий манфаатни биринчи ўринга қўйиб, (унга дўст бўлиб кўриниш) «ҳасратлашиш», ҳукуматларни халқларга ёмон кўрсатиш, миллат душманларига раҳмдиллик, ҳамфикрлик туйғуларини уйғотиш, масалан одамларга таниш, қадрдон маълумотларни ишлатиб, (фалон жойда фалон воқеа бўлди), деб ростга ёлғонни улаб юбориш услубларидан мафкуравий курашда фойдаланаяпти.

Ҳар қандай жамият бундай маккор таҳдидларни енгиши учун ўзида огоҳлик, мафкуравий ҳавфсизлик, тўқислик, жанговарлик, сафарбарлик, умуммиллий бирлик каби ижтимоий сифатларга эга бўлиши керак. Бунинг учун Миллий истиқлол мафкурасининг ёт мафкураларга қарши кураш услублари, жумладан, бузғунчи ғоялар моҳиятини фош қилишга қаратилган тарғибот, мафкуравий мониторинг ва таҳдидлар моҳиятини халқимиз онги ва қалбига етказиш, жаҳолатга қарши маърифат тарқатиш услубларидан доимо ва ҳамма жойда фойдаланиш тақозо қилинади.

Собиқ совет мустабид тузуми даврида ёш авлодлар онгини коммунистик тарбия ўз исканжасида тутди. Коммунистик мафкура инсонлар онги ва қалбини эгаллаган эди. ХХІ аср бошида мафкуравий курашларнинг Шўро даврида қўрилмаган, янги таҳдидлар билан ва илмий-технологик асосга қурилган тарғиботлар кураши даври, деб ҳам тавсифлаш мумкин. Чунки Шўро даврида қўлланилган тарғибот-ташвиқот, мафкуравий кураш усуллари ҳозир ишламайди. Бизга таҳдид солаётган мафкуралар «мафтункор» кўринса-

да, ёки «оммабоп» бўлса-да, пухта, илмий технологик асосга қурилганлиги сир эмас. Чунки уларнинг тарғиботи олдинги ва ҳозирги замонавий мафкуравий кураш усулларига эга. Фақат ғоя, мақсаднинг шакли ўзгарган. Масалан, ана шундай ғоялардан бири «халифалик давлатини тузиш» ғоясидир. Бу ғоянинг мазмун ва моҳият жиҳатдан зарарли эканлигини чуқур англаш зарур.

Халифа сўзининг луғавий маъноси, ўринбосар, терминологик маъноси мусулмон жамоаси ва мусулмон давлатининг диний ҳамда дунёвий бошлиғи деб тушунилади. Халифалик давлати мутлоқ монархия типигаги давлат бўлиб, давлатни халифа бошқаради. Халифалик давлатини бошқарув тизими ислом-шариат қонунлари билан белгиланади. «Ҳизбут-таҳрир» даъво қилган халифалик давлати эса «Ислом Низоми» номли китобида баён қилинган қонунларга асосан бошқарилади. Ваҳоланки, Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) дан ривоят қилинган ушбу Ҳадиси шарифда аниқ айтилган: «Халифалик мендан сўнг, умматим ичида 30 йилдир, ундан кейин подшоҳлик бўлади».

Бу мўътабар саҳиҳ Ҳадис Имом Термизий ва Абу Довуддан ривоят қилинган. Ҳозирда «Ҳизбут-таҳрир» тарафдорлари минглаб бегуноҳ кишиларнинг ноҳақ қони тўкилсада, халифалик барпо этилишини мажбурий деб даъват этмоқдалар. Уларнинг бундай ҳатти-ҳаракатларидан кўзланган мақсад конституциявий тузумни зўрлик билан ағдаришдан бошқа нарса эмас. Шу сабабли улардан соф исломий кадриятларимизни, ўзбеклигимизни (чунки Халифалик давлатида ўзбек деган сўз ўчириб ташланади, давлат тили - араб тили, пойтахт ҳам бошқа жойларда бўлади), ота-боболар дини ҳақиқий исломни ҳимоя қилишга қодир бўлиши муҳим. Шундай лаҳзаларда беихтиёр оловқалб Чўлпоннинг ватанпарварона хайқириғи эсга тушади: *«...Улардан бизга дўст йўқ... Бизнинг дўстимиз - ўзимиз! Бизнинг дўстимиз - миллат! Улар - миллат душманлари... Биз уларга душман! Шунини унутмангиз!»* (Кеча ва кундуз). Миллатни, Ватанни, ота-боболаримиз иймонини, ўзбеклигимизни, мустақиллигимизни ҳимоя қилиш ҳар бир фуқаронинг бурчидир. Агар уларнинг руҳларни чирқиратиб, миллатни, Ватанни дин ниқобидаги ёвуз ғоялардан ҳимоя қила олмасак, нима бўлади? Қайтиб озод бўла олмаймиз. Ўзбек ҳам бўла олмаймиз, Ватанда бегона бўламиз. Чунки, Халифага ўз ота-бобоси удумларини унутган манқуртлар керак. Улар халифанинг пахтасини экиши, териши керак. Уларнинг меҳнатидан халифаликка олтинлар оқиб бориши керак. Халифа эса ўзи бу дунё лаззатини суради. Қўлларига у дунё лаззатларини беради. Акс ҳолда халифалик ғояси бунчалик сиёсий мақсадларни кўзда тутмаган бўларди. Бу дунё, ўткинчи дунё саодатига қизиқмас, курашмас эди. Тоат-ибодат, беш вақт намозга даъват қилиб қўя қолар эди. Шундай эмасми?!

«Ҳизбут-таҳрир» - суннийлик доирасидаги диний-сиёсий партия бўлиб, 1952 йилда Қуддус шаҳрида ташкил этилган. Бу партия фаластинлик Тақийиддин Набоҳоний (1909-1978) томонидан, «Ал-Ихвон ал муслиман» даги Сайид Қутб билан келиша олмай қолганларидан кейин ташкил этилган.

1952 йилда Тақийиддин Набоҳоний томонидан ер юзининг мусулмон давлатларида мавжуд бўлган тузумни ўзгартириб, «халифалик» давлатини тузишлик ва бу мақсадни амалга оширишлик учун «Ислом дини» ниқоби остида «Ҳизбут-таҳрир» (Озодлик) партиясига асос солиниб, бу партиянинг идоравий тўпламлари ва бошқа қонунлари ишлаб чиқилган эди. Унинг аъзолари ёшларни диний фанатизм ва экстремизм руҳида тарбиялашнинг барча усуллари - даъват, ишонтириш, инонтириш, варақа ва миш-мишлар тарқатиш, халқа дарс услубларини қўллаб, фуқаролар ўртасидаги, давлат ва шахс ўртасидаги муносабатларни кескинлаштиришга ҳаракат қилди. Улар гўё фақат «ҳақиқий» мусулмонлар ҳокимиятга келса, «исломий тартиб» ни ўрнатиш учун кескин ва агрессив ҳаракатларга имконият яратилади, деб ўйлайдилар.

Бу ҳаракатлар моҳияти ҳақида Президент Ислом Каримов «Инсоният тарихида диний онгнинг ажралмас қисми бўлган одамлардаги эътиқоддан фақат бунёдкор куч сифатида эмас, балки, бузғунчи куч, ҳатто, фанатизм (ўта кетган мутаассиблик) сифатида

фойдаланилганлигини кўрсатувчи мисоллар кўп. Айнан фанатизм иллатига йўлиққан одамлар ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда бекарорлик тўлкинини келтириб чиқаришга қодир бўладилар» дея алоҳида таъкидлайди.

Шунингдек, Ўзбекистоннинг Марказий Осиёдаги ўрнини ҳисобга олиб, улар диний оқимлар Ўзбекистонда ривожлантирилса, бунинг таъсири тезда Марказий Осиёга ёйилишига умид қиладилар. Чунки диний алломалари айни Мовароуннаҳрдан чиққанлиги бу ўлка халқи миллий характери, маънавиятининг шаклланишига сезиларли ҳиссасини қўшганлигини биладилар. Шу асосда улар диний ниқоб остида ёшларнинг мафкуравий иммунитетини сусайтириб, уларга давлатимизнинг демократик сиёсати тамойилларини қоралаб, давлат ва халқ ўртасида зиддият келтириб чиқаришга умид қиладилар. Шу сабабли Ҳизбут таҳрир дастлаб ёшларда сохта исломий фикрларга ишончни оширишни ўзининг асосий вазифаси деб билди. Буни улар сақофий (тушунчага оид) амаллар, яъни сиёсий амал-тадбирларидан энг муҳими, деб ҳисоблади. Бошқача қилиб айтганда, ёшларнинг мафкуравий иммунитетини сусайтириш, енгил ва ўзларининг сохта ғояларини сингдиришни биринчи вазифа қилиб олдилар.

Бундай сохта ғоянинг таъсирига тушган, алданган бир ёшнинг хатини эътиборингизга хавола этамиз:

«Мен турли алдовларга учиб, «Ҳизбут Таҳрир»дек манфур оқимнинг қора гирдобига тушиб қолганман. Динни ўрганишга бўлган қизиқишим ва бу йўлда кабиҳ ниятли «сохта мулла» лар даъватига кўр-кўрона эргашиганим туфайли, охир-оқибатда хиёнаткор кимсага айландим. Надоматлар бўлсинки, биз ёшлар Оллоҳнинг буюк неъматини бўлган тинчлик ва осойишталикнинг қадрига етмадик. Мактубимни йўллашимдан мақсад, ҳали - ҳануз ёшларни йўлдан ураётган кимсаларнинг қора қилмишидан тенгдошларимни огоҳ этишидир. Менинг қисматим гафлатда қолган тенгдошларимга сабоқ бўлса, ажаб эмас.

1999 йилнинг охирларида Лазиз мени Саидкарим деган боланинг уйига таклиф қилди. У ерда Саидкарим беш-олти нафар болага «Ислом низоми» деган китобдан дарс ўтар эди. Ўша кунги дарс сўнгида у: «Мана шу болалар ҳам қасам ичиб, «Ҳизбут Таҳрир»га аъзо бўлди, сенинг ўртоғинг ҳам аъзо. Сен ҳам аъзо бўлгин», деди. Ҳали илмим йўқлигини тушунтирсам, илмни кейин олаверишим, қасам ичиб, «Ҳизбут Таҳрир»га қанча эрта аъзо бўлсам, савоби шунча кўп бўлиши, ҳозир эса гўёки савобсиз юрганлигим, илмни ишлатганим билан савобим йўқлиги каби гаплар билан бошимни қандай қилиб айлантириб қўйганлигини сезмабман. Шундан сўнг ҳафтада бир марта дарсларга қатнайдингиз бўлдим... Ҳозир ўйлаб қарасам, қайси бир кимса ёзган «Ислом низоми» китобини Қуръон билан тенглаштирар эканмиз...

«Ҳизбут Таҳрир»га асосан мактабда яхши ўқимаган, тарбияси бўш оилаларнинг фарзандларини даъват қилардик. Чунки уларни бошқариш жуда осон. Илмли одам «Ҳизбут Таҳрирчиларнинг фаолияти жиноят эканлигини тушунади. Илми йўқлар эса ўзлари қилаётган даъватларининг мазмунини ҳам англаб етмасди. Яна қандай қилиб бозорларда, аҳоли кўп бўлган жойларда гавго чиқариш, фитна уюштириш кераклиги ҳақида ҳам айтиб берилар эди. Бу ишлар одамларда давлат тузумига нисбатан норозилик туғилиб, бизга кўпроқ қўшилади, «Ҳизбут Таҳрир» кучаяди, деган мақсадда қилинар эди.

...Жамоат транспортида аҳолини давлат тузумига нисбатан норозилик келтириб чиқариш учун «очиқ даъват»лар қилдик. Энди ўйлаб кўрсам, «Ҳизбут Таҳрир» бошлиқлари юрагимизга кўрқув солиб, жиноятга ундаган экан. Илмсизлигим мени ана шу йўлга бошлади...» дейди бу ҳақда номини айтмасликни сўраган, ҳидоят йўлига қайтган ёшлардан бири.

Одамларни у ёки бу мақсадга йўналтириш, тарбиялаш икки томонлама жараён. Бунда тарғибот субъектлари (тарғиботчилар, ТВ, радио, матбуот) ва тарғибот объектлари (шахс, аҳоли) иштирок этади. Тарғибот ва ташвиқотнинг самарадорлиги халқ, жамоа сиёсий онгида тарғиботгача ва тарғиботдан кейинги даражалар орасидаги фарқда билинади. Жамоа мафкурасидаги ўзгаришлар илмий ютуқларга асосланган ҳолда олиб

бориш, тарғибот ва ташвиқот самарасини, ютуқ ва камчиликларини аниқлаш ва такомиллаштириш мумкин бўлади. Мафкуравий тарбия самарадорлиги энг аввало жамиятни мафкуравий тарбиялашдан натижа қандай бўлиши керак эканлигини аниқ белгиланишига боғлиқ.

XXI асрда ҳам ғоявий тортишувлар тўхтамаяпти. Шу боис халқимизнинг эртанги мафкуравий бирлигини таъминлаш ғоявий тарбиянинг изчил, доимий асосга қўйилишини тақозо этди. Президент И.А.Каримов мафкура жабҳасига оид муҳим фикрларни билдириб, қуйидагиларни айтди. Жумладан, «Минтақамизда «Ҳизбут таҳрир» каби экстремистик, айирмачилик ташкилоти фаолияти тобора хавfli тус олмоқда. У конституциявий дунёвий давлат тузумига қарши чиқиб, ўрта асрлардаги ислом ҳалифалигини тузиш тўғрисидаги бўлмағур ғояни тарғиб қилмоқда... Лекин, таассуф билан тан олиш керакки, бу ёвуз кучга қарши курашдаги ҳаракатларимизда ҳамжиҳатлик ва изчиллик кўзга ташланмаяпти...»¹¹

Миллий мафкуравий иммунитет ҳар бир йигит-қиз, фуқародаги мустақилликнинг сиёсий моҳияти, Президент Ислам Каримов асарларида кўтарилган сиёсий ғоялар, ислохотлар ютуқлари ва муаммолари, ички ва ташқи сиёсатга доир чуқур билимларга таянади. Ҳар бир киши, ёки жамоа, жамият мафкуравий иммунитетини беш даражага бўлиб ўрганиш, баҳолаш ва шу асосда такомиллаштириш мумкин: Бунда:

биринчи, яъни мафкуравий иммунитетнинг қуйи даражаси - шахс, жамоа, жамият юқоридаги билимлардан хабардор эмас; бузғунчи мафкуравий ғояларга бефарқ, лоқайд;

иккинчи даражаси - билимлар бор, лекин улар ҳис қилинмаган, системалашмаган, шу сабабли уларни бузғунчи мафкуравий ғояларга қарши ишлатишга тайёр эмас;

учинчи даража - мафкуравий билимларга эга, лекин улар назарий, шахс, жамият уларни қўллашга қийналади;

тўртинчи даража - асосли билимларга эга, вазиятни тўғри баҳолай олади; ички ва ташқи сиёсий, мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шаклланди ва уни онгли равишда ишлатади;

бешинчи - олий даража - мукаммал ғоявий, сиёсий, иқтисодий билимларга эга ва бу билимларни бемалол амалда қўллаб, бузғунчи мафкуравий, сиёсий ғояларни доимо, ҳамма жойда фаол фoш қила олади. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, кейинги йилларда айрим ёшларда миллатга, Ватанга фойда келтиришни ўйлаш, мустақилликни мустаҳкамлашда фойдали инсон бўлиб етишиш ҳисси махсус, илмий асосда шакллантирилмаганлиги туфайли шахсий манфаатни ўйлаш, енгил йўллар билан тўқис ҳаётга интилиш ҳисси намоён бўлмоқда. Шу билан бирга айрим фуқаролар орасида маънавий чекланганлик, дунёқарашнинг торлиги, миллий одоб меъёрларига риоя қилмаслик, сўз ва иш орасидаги тафовут, миллий ғурурнинг сустлиги каби нохуш кўринишлар учраб турадики, уларни биргалашиб бартараф қилиш лозим.

«Сенинг хавфсизлигинг, сенинг ҳузур ҳаловатинг, сенинг фаровонлигинг учун ватан керак бўлса, муносиб фуқаро бўл.»

К. Гелвечий.

Шахснинг мафкуравий иммунитетини, унинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги, позициясини мамлакат, давлат учун фавқулоддаги ҳолатларда кузатиш мумкин.

1999 йил 11 май.

Югославиядаги Хитой элчихонаси ёнига бомба тушди.

Хитой шаҳарларида ўн минглаб ёшларнинг норозилик намоёишлари бошланди. Одамлар кўкракларига «Мен-нишонман! Мени от» деган плакат-расмларни ёзиб чиқишди. Бошқа мамлакатлардаги мусофир хитойлар ҳам шундай намоёишлар уюштиришди. Хитой ёшларининг миллий бирлиги, миллий орияти, сиёсий, мафкуравий бирлиги намоён бўлди. Миллий давлатчилик, ватанпарварлик, фидойиликни ўзида мужассам қилган Хитой миллий характери ўзини кўрсатди. Бу бирликка ҳавас қилиш керак. Ўзбек характерини миллат, давлат, Ватан шаъни дахлсизлиги учун истаган пайтда

намоён бўладиган ишончли фазилатлар билан қуроллантириш керак [D:\Наргиза\MIG\MIG\mig. \(М. КУРОНОВА\)\006.htm - ftn12# ftn12](D:\Наргиза\MIG\MIG\mig. (М. КУРОНОВА)\006.htm - ftn12# ftn12).

Мафкуравий иммунитет шахс томонидан Ватан, миллат учун қўнгилли, ғоявий асосланиб амалга ошириладиган кундалик ишларда намоён бўлади. Бу фаоллик миллий бирлик, маънавий юксалишга ҳалақит бераётган сифатлар, ёт қарашлар, миллий ҳавфсизлигимизга ички ва ташқи таҳдидларга очиқ ва мардона қарши туришни ҳам ўз ичига олади. Бошқача қилиб айтганда, - Элим, юртим деб яшашнинг ҳар бир кишида, жамоада, жамиятда намоён бўлишини англатади. Бу эса миллий ғояни амалий кучга айлантириш ва бузғунчи мафкуравий таъсирлардан аҳолини, ёшларимизни ҳимоя қилишнинг шартларидан биридир. Зеро «Фикр ва сўз амалиётга йўналтирилганда уларнинг ҳар иккиси ҳам моддиятга - нарсага айланади»

Ёт мафкуралар тарғиботининг «меҳрибонлиги», «холислиги» ва «бетарафлиги», «ёқимлилиги», «дўстоналиги»нинг ортида нима ётганини доимо билишлари лозим. Яъни уларнинг замирида Ўзбекистоннинг ривожланиб кетишига қараб мунтазам тактикасини ўзгартириб турувчи жонсарак ақидапарастлик тарғиботи натижаси ва амалиёти ётганини, уларнинг анъанавий фундаменталистик назария ва ғояларни замонавий усулларда «жонлантираётганини» тушуниш зарур. Шу билан бирга айрим ёшлар ҳар хил ёт ғояларни холис ахборот манбаи сифатида қабул қилаётганликларини ҳам таъкидлаш керак. Ёт мафкураларни кўр-кўрона қабул қилиш зарарли.

Жаҳоннинг демократик мамлакатлари тажрибасида мафкуравий тарбиянинг бой имкониятлари, турли намуналари тўпланган. Ёш авлодни, бутун жамиятни ўз давлати, мамлакатининг мафкураси руҳида тарбиялаш – социологик, педагогик, психологик муаммо сифатида фаол ўрганилиб, тезкор замонавийлаштирилиб келинмоқда. Ўтган асрнинг 60-70 йиллари Ғарбий Европа ва АҚШда мафкурасизлашувга, яъни ижтимоий ҳаётни мафкурадан холи этишга уриндилар. Лекин бу йўл ўзини оқламади. Чунки тарбиядаги мафкуравий бўшлиқ ўз асоратларини кўрсата бошлади. Бу ҳақда нуфузли немис нашрларида: «Ҳозирги ёшларимиз ўртасида лоқайдлик, руҳсизлик, бефарқлик, англомаган норозилик, беқарорлик кайфиятлари тарзида намоён бўлаётган «ёшлар маданияти» деб аталувчи хатти-ҳаракатлар кучаймоқда. Бу – ёшларнинг ўз аجدодлари ижтимоий ва маданий қадриятларидан бегоналашаётганликларининг белгиларидир», - деган ташвишли фикрлар билдирила бошланди. Натижада «мафкуравий янгиланиш», «қайта мафкуравийлашув» га кучли зарурат туғилди ва мафкурасизлик хатосини тузатишга киришилди. Шу тариқа, Ғарбий Европа ва АҚШнинг позитивистик педагогикаси ижтимоий қадриятларга эътиборни, мафкуравий тарбияни ўз ичига олувчи «мактабда ўқувчиларни сиёсий индоктринациялашни амалга ошириш» концепциясини ишлаб чиқиб, амалга ошира бошлади.

АҚШда мафкуравий тарбия, яъни «сиёсий ижтимоийлашув» концепциясининг мақсади ёшларни америкалаштиришдир. Бу – уларга ўз Ватани - АҚШ сиёсий системаси ва маънавиятини мукамал сингдириш, эътиқодига айлантиришнинг илмий-педагогик системасидир. Мафкуравий тарбияни амалга ошириш учун адаптация курслари, турли ўйинлар орқали ўқувчилар америка жамиятининг бўлажак «намунавий фуқаролари» сифатидаги ахлоқий, мафкуравий вазифаларини, бурчларини адо этишга амалий тайёрланадилар. Ёшлар жамиятлари, уюшмалари, «очиқ эшикли уйлар», касбий клублар ҳам мазкур мақсадга хизмат қилади. Ёшларни мафкуравий тарбиялашнинг ўша йиллардаги асосий вазифаси - уларни коммунистик мафкурага қарши ғоявий қуроллантириш эди.

Америка мактабларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш - ўз миллий манфаатларини ҳимоя қилувчи восита сифатида қаралади. Буни тушунса бўлади, зеро, бугунги ёш авлоднинг ғоявий, мафкуравий бирлиги - эртага Америка халқининг ғоявий, мафкуравий бирлигини англатади-да! Шу сабабли АҚШнинг «Миллат» («The Nation») журнали «Агар ижтимоий фан ўқитувчиси мактаб синфидан ўзининг либерал

қарашларини билдирадиган жой сифатида фойдалана бошлар экан, у тез орада ишсизга айланади», - дея огоҳлантиради.

Хуллас:

1. Диний ақидапарастлик ва бошқа ёт мафкуралар энг аввало ёшларнинг айрим қисмининг ғоявий-сиёсий тажрибасизлигига таянади. Ёт мафкура ва бузғунчи таъсирлар билан кураш мафкуравий тарбияда лоқайдлик, бефарқлик кайфиятининг ҳар қандай кўринишларига мурасасизликни тақозо қилади.

2. Қарши тарғибот самарадорлигининг зарурий тамойилларидан бири - унинг тезкорлигида бўлиб, унда муайян минтакавий шароитларни, кишиларнинг ёш хусусиятларини, олий ўқув юртининг у ёки бу муддатда ҳал қила олиши мумкин бўлган мафкуравий имкониятларини ҳисобга олиш кўзда тутилади.

3. Шахснинг мамлакат ичкарасида ва ташқарисида содир бўлаётган воқеаларни мустақил таҳлил қила олиши, мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлайди.

Чунки мафкуравий таҳдид ўзининг мазмуни, тамойиллари, услублари ва шаклларига кўра мураккаб ҳодисадир. Унга: Мустақил Ўзбекистоннинг ҳаётий ютуқларини далил-исботсиз атайлаб қоралаш, мустақилликка эришган мамлакатларнинг ҳаммасида бор бўлган умумий муаммоларни «фақат Ўзбекистонда бор» деб талқин қилиш, эришилаётган ижтимоий-иқтисодий сиёсат ютуқлари моҳиятини, ҳукуматимизнинг ташқи ва ички сиёсатини сохталаштириш, бузиб кўрсатиш; айрим мамлакатлар турмуш тарзи, сиёсий тизимини бир ёқлама кўкка кўтариш; миллий ғояларимизни обрўсизлантириш; кўп миллатли Ўзбекистонда аҳоли ўртасида ижтимоий ҳамкорликни бузишга қаратилган кайфиятларни тарқатиш ва низолар келтириб чиқаришга уриниш; одамларнинг диний туйғуларини жунбушга келтириш, диний ёвқарашни пайдо қилиш каби йўналишлар ҳосдир.

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Мафкуравий иммунитет нима?
2. Мафкуравий бўшлиқ қандай оқибатларга олиб келиши мумкин.
3. Тарихни сохталаштириш деганда нимани тушунасиш?
4. Мафкуравий иммунитет элементларини биласизми?
5. Мафкуравий таҳдид деганда нимани тушунасиш?
6. Ғайри инсоний ғояларга хос умумий хусусият нима?

Адабиётлар.

1. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар деб ҳисоблашар эди. Т. «Ўзбекистон». 2005.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон, 1997. 31-40, 125-135, 149-162 – б.
3. Каримов И. А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир – Т.: Ўзбекистон, 2000. Т-8. 489-508 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури.
5. Каримов И.А. Юксак мънавият енгилмас куч Т-2008й.
6. Имом Бухорий. «Ҳадис». 4 жилдлик. Т.: Қомуслар бош таҳририяти. 1993.
7. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шахри». – Т «Адабиёт», 1993.
8. Раҳимов С., Парпиева Н.Т. Миллий истиқлол ғояси. – Т.: ТМИ, 2004.
9. Раҳимов С., Машарипов И. Миллий истиқлол ғояси. – Т.: ТМИ, 2005.

5-мавзу: Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда миллий ғоянинг зарурлиги ва аҳамияти.

Режа:

1. Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий ғоядан кўзланган мақсадлар
2. Миллий ғоя - Ўзбекистон халқининг асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси
3. Миллий истиқлол ғоясининг мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлиши

1.Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий ғоядан кўзланган мақсадлар

Мустақиллик йилларида эришилган ютуқлар, мавжуд муаммоларни ҳолисона таҳлил қилиш, тегишли хулоса ҳамда сабоқлар чиқариш - миллий ғоянинг зарурлиги ва аҳамиятининг тобора ортиб боришини кўрсатмоқда. Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов миллий истиқлол ғояси ва мафқурасини шакллантириш зарурати ҳақида мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ фикр юритиши тасодифий ҳол эмас эди. Негаки, «Миллий мустақил давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар доимий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар».

Демак, миллий ғоянинг зарурлиги энг аввало, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш учун зарурдир. Унинг зарурати қуйидаги мақсадларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

- олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга, яъни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш;
- эски мафқуравий асоратлардан батамом халос бўлиш;
- ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик;
- узоқ даврлар мобайнида одамлар онгида ҳукмрон бўлган бегона ва ёт ғояларнинг янада қайтадан тикланишига йўл қўймаслик;
- халқимиз табиатига зид бўлган ўзга ғоялардан, айниқса ёш авлодни ҳимоя қилиш;
- ҳар қандай тажовузкор ғояларга қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол авлодни вояга етказиш заруратининг мустақилликни мустаҳкамлашдаги ўрнини англаш орқали ҳаракат дастурига эга бўлиш;
- мустақил давлатимизнинг ҳар бир фуқаросида Ватан тақдири учун маъсуллик туйғуси бўлиши учун ҳам зарур.

Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий ғоядан кўзланган мақсадларнинг кенг қамровли илмий-назарий ва амалий йўналишлари Президент Ислам Каримовнинг асарларида, нутқ ва маърузаларида ўзининг аниқ концептуал ифодасини топган.

Мустақиллик йилларида жамиятимиз аъзоларининг дунёқараши, фикрлаш тарзида теран ўзгаришлар юз бермоқда. Ана шундай шароитда халқимизни бирлаштирадиган, бунёдкорлик фаолиятига сафарбар этадиган, унинг эзгу мақсадлари ва ҳаётий манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий ғоя ва мафқурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шарти ҳамда зарурати айланди.

Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий ғоянинг зарурлиги ва унинг аҳамияти ҳам ички, ҳам ташқи сиёсатимиз истиқболлари, самарадорлиги билан боғлиқ. Шу нуқтаи

назардан миллий ғоянинг зарурлиги жамиятимизни тараққий топган демократик мамлакатлардаги каби эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш билан ҳам боғлиқ.

Демак, миллий ғоянинг негизини ҳам биз учун энг асосий, энг муҳим устувор мақсад, тенгсиз олий неъмат - мустақилликни бундан буён ҳам асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш бўлиб қолаверар экан, унинг зарурлиги ҳеч бир даврда ўз аҳамиятини йўқотмайди.

2.Миллий ғоя - Ўзбекистон халқининг асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси

Ҳаётий кузатишлар, баъзан зиёлиларимиз ўртасида ҳам бизга миллий ғоя, миллий мафкура нима учун, ким учун керак, унинг маъно-моҳияти нимадан иборат, деган муҳим масалага яна бир бор ойдинлик киритиш зарурати мавжуд. Бунда, яъни миллий ғояда Ўзбекистон халқининг мамлакатимиз ривожига белгилаб олган асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси мужассамлашган.

Биринчидан, ўзининг келажагини кўрмоқчи ва қурмоқчи бўлган ҳар қандай давлат ёхуд жамият, албатта ўз миллий ғоясига суяниши ва таяниши зарурлиги билан боғлиқ;

Президент Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «давлат тизими, уни бошқариш ва олиб борилаётган сиёсат аввало аниқ ва равшан ифодаланган мафкура асосига қурилмоғи лозим. Яъни, олдин давлат қурилиши ва ундан кейин мафкура пайдо бўлиши ўзи ғайритабиий ҳол. Буни яхши англаб олишимиз лозим. Яъни, олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади». Демак, ўз миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга дучор бўлиши, ўз йўлини йўқотиб қўйиши муқаррар.

Иккинчидан, миллий ғоя Ўзбекистон халқининг асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси сифатида шунинг учун ҳам зарурки, одамлар онгини, тафаккурини ўзгартирмасдан туриб, кўзланган олий мақсад – озод ва обод жамиятни, эркин ва фаровон ҳаётни барпо этиб бўлмайди. Бунинг учун эса, одамлар муайян ғояга ишониши ва таяниши зарур. Бу жараён ўз-ўзидан ҳаракатга келмайди, албатта. Негаки, кенг халқ оммасини бирон бир ғоянинг илғор ва инсонпарвар эканига ишонтирмоқ учун, аввало, мазкур ғоянинг тўғри, ҳаётий ва илғор эканлигига ишонтириш зарур. Ишонтирмоқ учун унинг илмий ва ҳаётийлигига алоҳида эътибор қаратиш билан бирга миллий ғоянинг ўзи мамлакатимиз халқининг асосий мақсад ва муддаолари ҳамда манфаатларини ифодалаши керак.

Учинчидан, миллий ғоянинг зарурлиги миллатнинг ўзлигини тўла англаш жараёни билан боғлиқ. Негаки, миллат ўзлигини тўла англамас экан, бирон-бир буюк ўзгаришлар қилиб бўлмайди. Миллий ўз-ўзини англаш у ёки бу миллатни ўзга миллатлардан ажралиб кетишига эмас, балки ўзлигини англаган миллатларнинг маърифатлашган ҳамкорликларининг мустаҳкамланиб боришига хизмат қилади. Ана шундай ўта мураккаб вазиятда миллий ўзликни англашда миллий ғояга асосий таянч куч, илмий-назарий ва амалий дастур сифатида ҳар бир инсоннинг руҳи, кайфияти, ҳиссий кечинмаларига кириб бориш орқали унинг қалби ҳамда онгига таъсир кўрсатади. Бу миллий ғоянинг халқ ҳаётига яқин, унга бевосита дахлдор эканлигини таъкидлаш лозимдир. Демак, Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда миллий ғояда бугунги ҳаётнинг энг долзарб муаммолари, унинг стратегик мақсадлари билан диалектик боғланиши унинг яшаш шартидир.

Тўртинчидан, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда миллий ғоянинг зарурлиги яна бир муҳим ҳолат билан яъни бугун бизнинг тарихий ўзгаришлар даврида тоталитар тузумдан эркин демократик бозор муносабатларига асосланган демократик тузумга ўтиш шароитида яшаётганлигимиздан келиб чиқмоқда. Бу даврнинг ўзига хос

хусусиятларини чуқур таҳлил қилган мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов шундай хулосага келади:

«Бу ўтиш даври ўзига хос, жуда катта ғов ва тўсиқларга дуч келиши, каттик курашлар орқали кечиши барчамиз учун аён бўлмоғи даркор. Халқимиз ва жамиятимизни мана шу даврда янги уфқлар сари бошлаш, даъват қилишда мақсадларимиз аниқ бўлиши керак. Бундай мақсадларга эса аввало чуқур ўйланган ва пухта ишланган мафкура асосида етишиш мумкин». Демак, миллий ғоя мустақилликни мустаҳкамлаш ғоясининг ўзаги бўлган - танлаган тараққиёт йўлимининг тўғри адолатли ва ҳаққоний эканлигига, у мана шу заминда истиқомат қиладиган ҳар бир инсоннинг ҳаётий манфаатларига мос тушишига кенг оммани ишонтириш орқали уларни бунёдкорлик ишларига сафарбар этиш учун хизмат қилади.

Мустақилликни асраб-авайлаш, ҳимоя қилишда миллий ғоянинг ўрнини ҳеч бошқа бирон бир омил босолмайди. Шу нуқтаи назардан давлат сиёсатининг устувор йўналишлари, мақсад ва вазифаларини маънавий жиҳатдан таъминлаш, бугунги кунда мамлакатимиз тақдири учун ўта долзарб масаладир. Бунинг ёрқин ифодаси Президент И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг ўн тўртинчи сессияси (2004 йил 29 апрель)даги «Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ» ҳақидаги нутқида ҳамда Олий мажлисининг мамлакатимиз фуқароларига мурожаатномасида баён этди. Хусусан унда шундай дейилган: «Бугун башарият ўзига хос ва зиддиятли бир даврда яшамокда. Бир томондан илм-фан ва техника, юксак технологиялар тараққий этиб, инсонпарварлик ғоялари, демократик кадриятлар, ўзаро ҳамкорлик дунё бўйлаб қарор топиб бормокда. Аини вақтда ер юзининг турли минтақаларида қуролли можаролар рўй бераётган, халқаро терроризмнинг янги-янги хуружлари оқибатида минг-минглаб одамларнинг ҳаётдан кўз юмаётгани ҳам шу замоннинг очиқ ҳақиқатидир»

«Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йқотиши муқаррар. қаердаки, мафкуравий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин». Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин.

И.А.Каримов

3.Миллий истиқлол ғоясининг мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлиши

Маълумки мустақиллик туфайли бўлган бошқа халқлар қатори биз ҳам ўз миллий табиатимиз ва минг йиллик анъаналаримизга, урф-одатларимизга зид бўлган сохта коммунистик ғоядан воз кечдик. Лекин инсоният тарихи шу нарсани қатъий равишда исботлаганки, мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмас экан. Қаерда шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонини бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлақо ёт ғоялар эгаллашга уриниши ҳам тарихан исботланганлиги шубҳасиз. Агарда ён-атрофимиздаги воқеликка теранроқ назар ташлайдиган бўлсак, табиий захираларга бой, геополитик нуқтаи назардан ғоят қулай ҳудудда жойлашган юртимизга кўз олайтирадиган, бизга таъсирини ўтказишни истайдиган турли носоғлом кучлар мавжудлигини инкор этолмаймиз. «Улар - деб таъкидлайди - Президент Ислам Каримов - ўз ниятларини амалга ошириш учун ҳеч нарсадан тап тортмаслиги бугунги кунда аён бўлиб қолди. Бу кучлар катта маблағ ва замонавий қурол-аслаҳаларга эга. Лекин уларнинг энг ёвуз қуроли – миллий кадриятларимизга тўғри келмайдиган, энг ёмони, эртага ўрнимизни эгаллаши лозим бўлган ёш авлоднинг қалби ва тафаккурини захарлайдиган бузғунчи мафкурадир.

Ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмокда». Шу ўринда нега айнан ғанимларимиз ҳали ҳаётий тажрибага эга бўлмаган, оқ-қорани таниб улгурмаган ёшларга

қаратмоқда деган савол туғилади. Чунки айнан ёшлар мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда асосий таянч куч. Айни пайтда, ёшларимизнинг кўнгли очиқ, содда, ишонувчан. Миллий истиқлол ғоясининг мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлиш жараёни ўзининг бир қатор хусусиятларига ҳам эга. Улар қуйидагилардан иборат.

- Бугунги кунда одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсирини доимий равишда сезиб яшаши. Ахборот асри, электроника асри деб аталаётган XXI асрнинг бугунги кунда бу таъсирлардан холи бўлиш деярли имконсиздир. Демак, бугунги кунда «мафкура полигонлари ядро полигонлари» га нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Бу унинг хусусиятларидан биридир.

- Агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин. Аммо мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин.

- Миллий ғоя - миллат тафаккури ва онгининг маҳсули. Лекин айни вақтда сиёсий онг даражаси ҳар бир миллатнинг ривожини белгилайдиган омил ҳамдир. Демак, онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб эса ҳеч бир жамият ўзининг олий мақсадига эриша олмайди. Биз ҳам кишилар онги ва тафаккурини ўзгартирмасдан туриб озод ва обод жамиятни барпо этолмаймиз.

Миллий истиқлол ғоясининг мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлишида у ўзида нималарни мужассамлаштириши ва қандай талабларга жавоб бериши муҳим. Миллий мафкура, авваламбор, ўзлгимизни, муқаддас анъаналаримизни англаш туйғуларини, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини, жамиятимиз олдида қўйган олий мақсад ва вазифаларни камраб олиши шарт.

Жамиятимизда бугун мавжуд бўлган хилма-хил фикрлар ва ғоялар, эркин қарашлардан, ҳар қандай тоифалар ва гуруҳларнинг интилишлари ва умидларидан, ҳар қандай инсоннинг эътиқоди ва дунёқарашидан қатъий назар, уларнинг барчасини муштарак миллий байроқ атрофида бирлаштирадиган, халқимиз ва давлатимизнинг дахлсизлигини асрайдиган, эл-юртимизни энг буюк мақсадлар сари чорлайдиган миллий истиқлол ғояси - мафкура бўлиши керак.

Миллий мафкура ҳар қандай тажаввузкор миллатчилик ва шунга ўхшаган унсурлардан, бошқа элат ва халқларни менсимаслик, уларни камситиш кайфияти ва қарашларидан мутлақо холи бўлиб, қўшни давлат ва халқлар, умуман жаҳон ҳамжамиятида, халқаро майдонда ўзимизга муносиб ҳурмат ва иззат қозонишда пойдевор ва раҳнамо омилидир.

Миллий ғоя биринчи навбатда ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига миллий-маънавий қадриятимизга мос инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд қилишдек олижаноб ишларимизда мададкор бўла олади.

Миллий ғоя Ватанимизнинг шонли ўтмиши ва буюк келажагини узвий боғлаб туришга, ўзимизни улуғ аجدодларимиз боқий меросининг муносиб ворислари деб ҳис қилиш, шу билан бирга, жаҳон ва замоннинг умумбашарий ютуқларига эришмоққа йўл очиб берадиган ва шу мақсадларга муттасил даъват қиладиган ғоядир. Демак, миллий ғоя, миллий ифтихор кундалик машаққатли ишларимизда ва бунёдкорлик фаолиятимизда кучимизга куч, ғайратимизга ғайрат қўшиб, ҳақиқатан ҳам келажаги буюк давлат қураётганимизга мустаҳкам ишонч бағишлайди.

Мустақил Ўзбекистон учун, унинг тараққиёти ва буюк келажаги учун эндиликда бир қанча муҳим вазифа ва муаммоларни ҳал этиш асосий масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Ана шундай вазифалардан бири миллий истиқлол мафкурасига ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашдан иборатдир. Миллий истиқлол мафкурасини мустаҳкамлаш зарурлиги фикримизча, бир қатор шарт-шароитлардан келиб чиқади. Улар асосан қуйидагилардан иборат:

· Ўзбекистон ўзининг мустақил тараққиёт йўлига қадам қўйган дастлабки пайтларда – эски, ягона мафкурадан бутунлай воз кечиладиган, янги мафкура эса ҳали ишлаб чиқилмаган, илмий асослаб берилмаганлиги билан боғлиқ эди.

· Инсоният тарихий тараққиёт таҳлили шуни кўрсатадики, ҳеч қандай жамият мафкурасиз яшай олмаган. Дунёдаги ҳар бир жамиятнинг, ҳар бир давлатнинг ўзига хос, ўзига мос келадиган, унинг учун хизмат қиладиган, туб мақсадлари ва манфаатларини ҳимоя қиладиган мафкураси бўлган. Демак, одамлар қайси бир жамиятда яшамасин нимагадир ишониши, эътиқод қилиши, қандайдир бир соғлом ғояга, таълимотга асосланиб иш кўриши, фаолият кўрсатиши тарихий заруратдир.

· Мустақил Ўзбекистон учун, миллий истиқлол мафкурасининг тарихий зарурати – демократик жамият қуришда унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маданий-маънавий заминларини яратиш ва мустаҳкамлаш учун ўзимизга хос ва мос миллий мафкура сув ва ҳаводек зарур эди. Буни бизга мустақиллигимизнинг деярли ўтган йиллари тажрибаси ва ҳаётнинг ўзи очиқ - равшан кўрсатиб турибди. Демак, миллий ғоя - жамият ҳаётининг барча жабҳаларини ўзида қамраб олади ва унинг маънавий негизининг мезонига айланади. Шу нуқтаи назардан кишиларга маънавий таъсир этишнинг асосий воситаси ҳамдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов кенг жамоатчиликни, олимлар, шоирлар, ёзувчиларни мафкура масаласига жиддий эътибор беришга чақириб 1993 йилдаёқ, яъни мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ «олдимизда турган энг муҳим масала, бу миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга тадбиқ этишдир» - деб уқтирган эди.

Дарҳақиқат мустақил Ўзбекистон миллий истиқлол мафкураси олдида буюк мақсад-муддаолар, ўта долзарб вазифалар турибди. Унинг асосий мақсадларидан бири - Ўзбекистон ҳудудида яшовчи ҳар бир фуқарони, ҳар бир миллат ва элат кишиларини баркамол инсон қилиб тарбиялаш мустақилликнинг онгли фидойисига айлантиришдир. Негаки жамият тараққиётини, мустақиллик билан боғлиқ бўлган улкан вазифаларни бажаришга оммани сафарбар этишни миллий ғоясиз тасаввур этиш мумкин эмас. Инсоннинг фаоллиги унинг илғор, бунёдкор, ўзимизга хос ва мос миллий ғояга қатъий амал ва эътиқод қилишига боғлиқ. Демак, истиқлол мафкураси бутун Ўзбекистон халқининг миллий руҳини, маданий меросини, ҳис-туйғусини, миллий ғурур ва ифтихорини, куч-қудратини, орзу-интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Ана шундай қудратли омил бўлган мафкуранинг шаклланишида тарихий билимлар, тарихий хотираларнинг аҳамияти бекиёсдир. Шу ўринда Н.Остроумов афсус билан айтган хулосаларини келтириш мақсадга мувофиқ. «Беихтиёр ўйлаб қоласан киши, - деб ёзади у ўз кундаликларида, қолоқ ва ожиза қуролланмаган бегона халқларни босиб олишимиз мумкин экан-у, бироқ бошқа камчиликларимизни ҳисобга олмаганда, ўзимизга ортиқча баҳо беришимиз, бепарво танбаллигимиз ҳамда давлат идора усулидаги қолоқлигимиз туфайли уларни бошқаришни билмас эканмиз. Биз чет мамлакатларга нисбатан маданиятимиз пастлигича қолмоқдамиз... Биз маҳаллий аҳолининг на тилини, на урф-одатларини, на динини ўргандик».

Мустақилликни мустаҳкамлашда Ўзбекистон учун миллий истиқлол мафкурасининг тарихий зарурлиги ва унинг демократик жамият қуришдаги ўрни яна бир қатор мавжуд муаммоларни ҳал этиш билан боғлиқ. Улар қуйидагилардан иборат:

- биринчидан, миллий истиқлол мафкураси кишиларда миллий маданиятнинг, миллий онгининг, миллий ғурурнинг ўсиши ва ривожланишини таъминлаш омили сифатида мустақилликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга;

- иккинчидан, миллий истиқлол мафкураси миллий кадриятлар, миллий бирдамлик ва ҳамжиҳатлик туйғусини шакллантириш орқали ёшларда ватанпарварликни тарбиялайди ва мустақилликни мустаҳкамлашга хизмат қилади;

- учинчидан, мустақил Ўзбекистон учун миллий истиқлол мафкураси халқни меҳнатни севиш ва кадрлашга даъват этиш, меҳнатсиз ризқ-насиба, моддий-маънавий

бойлик ва келажак йўқ эканлигини, мустақиллигимизнинг барқарорлиги ва тақдири ҳам унга боғлиқлигини одамлар онги ва қалбига чуқур сингдиради.

Миллий истиқлол мафкураси бир миллат-ўзбекларнинг манфаати билангина боғланган эмаслигини алоҳида таъкидлаш зарур. Ўзбекистонда истиқомат қилаётган ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар, тожиклар, туркманлар, руслар, украинлар, яҳудийлар, хуллас Республикамизни ўзининг жонажон Ватани деб билган, у билан фахрланадиган барча миллат ва элатларнинг тенг ҳуқуқлигини миллий ғурурини манфаатларини ҳимоя қилиш мафкурамиз моҳиятида асосий ўринни эгаллайди. Шунингдек миллий истиқлол мафкураси заминида жаҳондаги барча илғор давлатлар, халқлар томонидан эътироф этилган умуминсоний қадриятларни, ижобий тажрибаларни ҳам ҳисобга олади ва таянади.

Мустақил Ўзбекистон учун миллий истиқлол мафкурасининг тарихий зарурлиги ва унинг демократик жамият қуришдаги ўрни – Президентимиз Ислам Каримов томонидан мутлоқ янги ғояларнинг ишлаб чиқилиши билан бир қаторда бир қанча давлатларнинг тажрибалари ўрганилмоқда. Фикримизнинг исботи сифатида биргина Ўзбекистон Конституцияси лойиҳасини тайёрлашда 30 га яқин хорижий давлатлардаги қонунчилик тажрибалари ўрганилганлигини келиштириш ўринлидир. Натижада коммунистик мафкурадан, синфийликдан, партиявийликдан ҳоли бўлган асосий қонун яратилди.

Мустақиллик туфайли биринчи маротаба Конституциямизда мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллигига кенг ўрин бирилди. Масалан, Конституциянинг 12-моддасида: «Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас» - деб ёзиб қўйилган. Бу қоида Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва истиқлол мафкурасини ишлаб чиқишда ҳамда мустақилликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Инсоният тарихий тараққиётидан шу нарса маълумки, ҳар қандай соғлом янги ғоя кенг жамоатчиликнинг онгига чуқур сингса, ҳаётда чуқур илдиз отса, амалиётда ўзини тўла оқласа ўшанда реал воқеликка, катта ижтимоий кучга айланади. Айни пайтда одамларимизда мустақиллигимиз ҳақида билим ва ғоя, миллий истиқлол мафкураси тўғрисида тасаввур бўлса-ю, лекин ана шу билим ва ғоя иймон ва эътиқодга, дунёқарашга айланмаса, бундай мафкуранинг замини бўш бўлади, мустақилликни мустаҳкамлашда, асраб авайлашда амалий аҳамияти бўлмайди. Шу нуқтаи назардан Президент Ислам Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли», «Ўзбекистон келажаги буюк давлат», «Янги уй қурмай туриб, эскини бузманг», «Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик», «Ўзбекистон XX аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шароитлари ва тараққиёт кафолатлари», «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда», «Тарихий хотирасиз келажак йўқ», «Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат қилсин», «Миллий истиқлол мафкураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» ва унинг Олий Мажлис 2-чақириқ 9-сессиясида қилган маърузасида ҳамда асарларидаги бебаҳо илмий-назарий қоидалар, дастурий йўл-йўриқлар халқимизнинг ғоявий-сиёсий, умуман бутун маънавий дунёсини миллий истиқлол ғояси негизлари асосида бойитишда, унга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашда айниқса катта аҳамиятга эга.

Ушбу китобларда мустақиллигимизнинг мустаҳкамлашнинг энг долзарб муаммоларининг назарий асослари, илмий-амалий ечимлари чуқур ва ҳар томонлама ёритилибгина қолмай, айни бир пайтда миллий истиқлол мафкурамизни одамлар онги ва қалбига сингдиришнинг йўл-йўриқлари ҳам кўрсатиб берилган. Бироқ бу анча мураккаб, маъсулиятли жараёндир. Шошма-шошарлик қилиш, ўйламасдан иш тутиш, ўзибўларчилик асосида ҳаракат қилиш, юксак маъсулиятни унутиб қўйиш миллий истиқлол мафкурасини турмушга жорий этиш масаласига катта зиён етказиши ҳеч гап эмас. Бундан жуда эҳтиёт бўлмоқ лозим. Чунки «Мафкура - ўтмиш ва келажак ўртасидаги кўприқдир». Дарҳақиқат шу ўринда биз яна инсоният жамияти ўз тараққиётида эришган

барча ютуқлар, энг аввало умуммиллий мафкуранинг барчани бирлаштирувчи восита бўлганлигини инобатга олишимиз зарур.

Президент Ислом Каримов бу масаланинг янада долзарблигини Олий Мажлисининг 2-чақириқ I-сессиясида сўзлаган маърузасида (22 январь 2000 йил) «Бизнинг бош стратегик мақсадимиз қатъий ва ўзгармас бўлиб, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик давлат барпо этиш, фуқаролик жамиятининг мустаҳкам пойдеворини шакллантиришдан иборат. Бу лўнда қилиб айтганда, ривожланган давлатларнинг тажриба ва тараққиёт моделларидан кўр-кўрона нусха кўчирмаган ҳолда, уларга хос юксак ҳаёт даражаси ва сифатига эришиш демакдир. Бу мамлакатимизда миллати, тили ва динидан қатъий назар ҳар бир инсоннинг барча ҳуқуқ ва эркинликлари қафолатланадиган, фаровон турмуш тарзи таъминланадиган демократик ривожланиш йўлини изчил давом эттириш демакдир». Бу борада қуйидаги муҳим масалаларга алоҳида эътибор берилди:

Мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш. Бунда жамиятимизда мавжуд бўлган турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантирсак, ҳаётимизнинг барқарор ва мустаҳкам тараққиётини мукамал қафолатлаган бўлар эдик.

Миллий истиқлол мафкураси ва унинг демократик жамият қуришдаги ўрни, энг аввало мамлакатимиз сиёсий ҳаётида ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик муҳити қарор топиши билан боғлиқдир. Бу борада Президент Ислом Каримов иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида қилган маърузасида қуйидаги вазифани қўйди: «Ҳар бир партия муайян ижтимоий қатламга таянган ҳолда, ана шу тоифа манфаатларининг ҳимоячиси сифатида ўзининг аниқ ва равшан ҳаракат дастурига эга бўлиши керак. Унда ҳар қайси партиянинг мақсад ва вазифалари, жамият тараққиёти борасидаги муқобил таклифлари ўз ифодасини топиши лозим.

Амалдаги кўппартиявийлик - бу ҳар хил қараш ва ғоялар ўртасидаги баҳс-мунозара, турли партиялар, жумладан, муҳолиф партиялар учун ҳам сиёсий рақобат майдони демакдир». Бироқ бизнинг фикримизча, ўтиш даврида, ҳар қандай жамиятда бўлганидек, муҳолифат, башарти у жамиятни янгилашнинг ташкилотчиси бўлишга интилаётган бўлса, аҳолининг муайян ижтимоий қатламлари ва гуруҳларининг теран манфаатлари ва интилишларининг ҳақиқий ифодачиси ва ҳимоячиси бўлиши лозим.

Муҳолифат конституциявий мезонлар доирасида фаолият кўрсатиб, аниқ дастурий ҳужжатга эга бўлиши керак. Ана шу дастурий мақсадларидан келиб чиқиб, аҳолини айниқса сайлов даврида, ўзи таклиф этаётган ислохотлар ва янгилашни йўли ҳозирги шароитда жамият учун энг тўғри ва энг мақбул йўл эканлигига ишонтира олиши лозим.

Ҳақиқий муҳолифатнинг вужудга келиши учун, унинг ҳокимият билан ғоявий ва амалий таклифлар кирита биладиган, жамиятимизнинг турли сиёсий қатламлари манфаатларининг ифодачиси тариқасида майдонга чиқа оладиган муҳолифат бўлиши учун сиёсий вазият ва барқарорликни таъминловчи механизм ва системалар кучли бўлиши керак. Бугунги кунда барча соғлом фикр юритувчи, мустақиллигимизни мустаҳкамлаш ва Ватанимизнинг буюк келажаги учун курашаётган кишиларнинг барчаси сиёсий муҳолифатни айнан шундай ҳолдаги муҳолифатни кўришни истайди ва тушунади. Албатта, бунинг учун матбуот, ахборот воситаларининг демократик тамойилларга таяниши мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир.

Бинобарин ҳар бир давлат, жамият ўзи бажараётган тарихий вазифани асословчи ва барча ижтимоий қатламлар, миллатлар ва элатлар, диний эътиқодлар вакиллари шу вазифа атрофида бирлаштирувчи, жипсловчи умуммиллий мафкурага эга бўлганлар. Чунки шундай қилингандагина, биринчидан, бирон бир мафкура давлат мафкураси даражасига чиқмайди. Иккинчидан, бундай иш умумжамят, умуммиллий мафкурани янада аниқлашга, бойитишга хизмат қилади, унинг ҳар бир фуқарога етиб боришини таъмин этади. Бундай фикрга келишимизнинг илмий-назарий асоси, учинчидан, ҳозирги даврда илғор давлатларда барча ижтимоий қатламлар ўз ғояларини демократия,

инсонпарварлик, ижтимоий адолат қоидалари ҳамда талаблари асосида яратишга интилаётганликларидир. Албатта, уларнинг орасидаги муросасизлик ўрнига ҳар бир масалада *консенсус*, яъни муроса-ю-мадора тамойилларидан келиб чиқиш тобора устун келмоқда.

Мустақил Ўзбекистон худди шу йўлдан бормоқда. Бу мафкура халқимиз тарихини, маданиятини, фалсафасини, ахлоқини, сиёсий онгини, бадиий дидини, диний анъаналарини ва келажак, истиқболларини аниқ белгилаб бериши билан ҳам алоҳида ўрганишга зарурат мавжуд. «Ўзбекистон Россиядан келтирилган коммунистик мафкурани қабул қилмайди, қабул қила олмасди ҳам. Европада илдиз отиши мумкин бўлган нарса Шарқда униб ўса олмайди. Бунини ҳамини ҳисобга олмоқ керак. Бу ўринда Шарқнинг турмуш тарзини, руҳиятини, фалсафасини, унинг буюк Ислом динини ҳисобга олмоқ зарур! Асосий вазифамиз ҳеч қандай ижтимоий ларзаларсиз, очлик, қашшоқликсиз, одамларга зиён етмайдиган тарзда ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг янги босқичига ўтишдан иборат. Бу маънода ҳам Ўзбекистоннинг ўз йўли бор».

Бу мустақиллигимизнинг ўзига хос пойдеворидир. Шунга таянган ҳолда қурилаётган жамият мустақил ва мустаҳкам бўлади. Демак, мустақилликни мустаҳкамлашда Ўзбекистон миллий истиқлол мафкурасининг илмий-назарий жиҳатлари қуйидаги хулосаларда ўз ифодасини топади:

- мафкура Ўзбекистон жамияти ҳаётида ҳам зарур, чунки мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар;

- ўз поёнига етган XX аср кўп синовлар, азобу уқубатлар, хатолар фожиалар, урушлар, қатағонларни бошидан кечиришининг асосий сабабларидан бири ҳам мафкуравий курашлар миллий-маданий мерос ва қадриятларни инкор этиш, ўзга ғояларни зўрлаб киритиш заминида рўй берди. Бу ҳақиқатни ҳеч қачон ёдимиздан чиқармаслигимиз керак;

- инсоният тарихида ахборот асри деб тан олинаётган, яъни XXI асрда ҳам, турли хил эски ва янги мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмоқда. Дарҳақиқат ҳозирги даврда дунёда икки қарама-қарши кутб барҳам топган бўлсада, турли хил мақсад ва манфаатларни ифода этувчи мафкуралар тортишуви тўхтагани йўқ. Натижада бугунги кунда ҳам баъзан бир-бирига мутлақо зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳи баҳс-мунозара доирасидан чиқиб қонли тўқнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда. Бу мустақиллик учун катта хавф-хатардир.

Ана шундай фожиаларнинг олдини олиш, уларни тинч йўл билан ҳал этишнинг бирдан бир воситаси мафкуравий таҳдидлардан сақланишдир, ўз миллий истиқлол ғоясига эга бўлишдир. Негаки, мафкуравий кураш ва тортишувлардан кўзланган асосий мақсад - инсон, авваламбор ёшлар қалбини эгаллаш, уларни ўз дунёқарашига бўйсундириш, маънавий жиҳатдан заиф ва тобе қилиш. Президент Ислом Каримов ибораси билан айтганда, «фикр қарамлиги, тафаккур қуллиги эса ҳар қандай иқтисодий ва сиёсий қарамликдан ҳам кўра даҳшатлидир» Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, ахборот ва электроника асри деб аталаётган янги XXI асрда инсон ҳар қачонгидан турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсиридан холи бўлиши деярли имконсиздир. Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Иккинчидан, мафкуравий курашнинг кишиларни доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, бунини сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин. Аммо мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийинлиги билан ажралиб туради. Ҳамда унинг илмий-назарий асослари ҳақидаги яна бир хулоса бу табиатда ҳам, жамиятда ҳам вакуум-бўшлиқ бўлиши мумкин бўлмаганидек, мафкура соҳасида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмаслигидир. Бу мустақилликни асраб-авайлаш, мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир. Миллий ғояга ишонч ва эътиқод қанча мустаҳкам бўлса, у

инсонларнинг шахсий, оилавий ҳаётида, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳалари орқали мустақилликни мустаҳкамлаб беришга хизмат қилади.

Мавзуни мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Миллий ғоя нима учун зарур?
2. Миллий ғоя нималар билан боғлиқ ?
3. Миллий ва умуминсоний ғурур деганда нимани тушунасиз?
4. Миллий ғоянинг асосий бош ғояларини айтиб беринг.
5. Мафкуралар хилма - хиллиги деганда нимани тушунасиз?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар деб ҳисоблашар эди. Т. «Ўзбекистон». 2005.
3. Каримов И.А. Бизни танлаган йўлимиздан ҳеч Ким қайтара олмайди. «Халқ сўзи» газетаси 17 май 2005 йил.
4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. - Т.: Ўзбекистон, 1999. Т-7. 84-102 - б.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т-8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.т 462-467 б.
6. Каримов И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букулмас иродасига боғлиқ. Т.: «Ўзбекистон», 2004.
7. Каримов И.А. Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.: Ўзбекистон, 2003.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2006 йил 26 август.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури.
10. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч Т-2008й.
11. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шаҳри». – Т «Адабиёт», 1993.
12. Алишер Навоий. «Маҳбуб ул-қулуб». Т.: «Адабиёт», 1996.
13. Алимова Д. Инсоният тарихи - ғоя ва мафкуралар тарихидир. Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
14. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
15. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
16. Барот Бойқобилов. «Ўзбекнома». Т.: ««Шарқ»», 1999.
17. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

6-мавзу: Миллий қадриятларни тиклаш – ўзликни англаш ва тараққиёт омили.

Режа:

1. Миллий ғоя ўзликни англаш омили
 2. Тарихий хотира ва миллий ўзликни англаш
 3. Миллий маданият, тил ва тарихдан бегоналашишнинг зарарли оқибатлари
 4. Миллий ғоя - миллий ўзликни тарбиялаш, қадрлаш, сақлаб қолиш омили
1. **Миллий ғоя ўзликни англаш омили**

Инсоният жамияти тарихий тараққиёти ўз - ўзини англаш энг аввало, инсоний мавжудликнинг моҳиятини маънавий воқелик, шаън, кадр-қиммат, обрў-эътибор, орномус орқали намоён бўлишини кўрсатади. Ҳаётнинг маъно-мазмунини, мақсадини тушуниб етиш, ўзликни англашдан бошланади. Миллий ғояда унинг негизлари мужассам бўлганлиги учун ҳам ўзликни англашга хизмат қилади ва бир-бири билан узвий боғлиқ.

«Ўзликни англаш деганда мен тарихий хотирани тиклаш, насл насабимиз ким эканини, кимларнинг вориси эканлигимизни англаб етишни, шундан келиб чиқиб, ўзимизга хос ва мос жамият барпо этишни тушунаман» дейди И.А.Каримов.

Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш, давлат ва жамият ҳаётининг барча жабҳаларини янада демократлаштириш, авваламбор, ҳар бир фуқаронинг ва бутун жамиятнинг олий мақсадларини ўзида мужассам этган миллий ғоя атрофида жипслаша олишига, ўзини халқ, миллатнинг ажралмас қисми эканлигини англаб етишига ҳам боғлиқ. Зеро, буюк бобокалонимиз Амир Темур ўғит берганларидек: “Бирликсиз куч бўлмас”. Бинобарин, “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” куришдек улуғ иш, аввало, ўзликни англамаган жойда амалга ошмайди. Миллат бирлигида инсонни ўзлигини англаш омили алоҳида ўринга эга. Президент И.Каримов таъкидлаганидек: *“Чинакам инсоний фазилатларга эга бўлган ёки эга бўлишга интилган одам демократия неъматларининг оддий истеъмолчиси эмас, балки уларнинг фаол яратувчиси ва ҳимоячисига айланади. Ва демократия, фуқаролик жамияти асосларини амалда барпо этиш, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш мумкин бўлади. Шундагина инсон ўз мамлакатининг том маънодаги муносиб фуқароси бўла олади”*¹.

Бунда тилга олинган инсоний фазилатлар инсоннинг маънавий оламини ташкил этади. Маънавият эса фикр, сўз ва иш бирлигида намоён бўлади. Ўзлигини англамаган одамда имон ва эътиқод заиф бўлади.

“Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт” ғоясида мужассам бўлган миллий ғоя оддий даъват эмас, жамиятни ҳаракатга келтирувчи кучга айланмоғи учун, у ҳар бир ўзлигини англаган фуқаронинг онгидан чуқур жой олмоғи ва яшаш тамойилига айланмоғи лозим. Демак, мустақиллик туфайли бир тизимдан иккинчи тизимга ўтиш даврида ўзликни англашнинг ўзига хос кўринишларини англамасдан маънавий юксалиш ва тараққиёт даражасини аниқлаб бўлмайди. Жамият маълум бир ҳудудда жамланган одамларнинг оддий йиғиндиси эмас. Инсон мартабасига хос бўлмаган ўзлигидан маҳрум, тарихий хотираси заиф, ўзининг келиб чиқиши ва кимларнинг вориси, авлодлари эканлигини англамаган, билмаган одамларни халқимиз “тўда”, “оломон” деб атайд.

Юксак ривожланган жамият эса ўзлигини англаган шахслардан таркиб топади. Инсон ижтимоий мавжудот сифатида талқин этилганда, унинг мустақил тафаккурга, эътиқодга, бунёдкорлик қудратига, ўзгалар ва бутун борлиқ олдидаги масъулият туйғусига эга эканлиги назарда тутилади. “Мен кимман?”, “Бу ёруғ дунёга нима учун келдим?”, “Менга ато этилган буюк неъмат - ҳаётимни нималарга сафарбар этмоғим лозим?”. Инсон борки, эртами-кечми ана шу саволларга жавоб излай бошлайди, камолот сари йўл олади. Бу йўлни - ўзликни англаш деб айтиш мумкин. Ўзлигини англаган ёки англай бошлаган кишигина шахс даражасига кўтарилади. Демак, ўзликни англаш, аввало ҳар бир инсоннинг шахси, алоҳида «мени» билан боғлиқ.

“Кимки ўзлигини таниса, роббини танийди”. Бу ҳадисда буюк ҳикмат яширинган. Уни бугунги кун муаммолари нуқтаи назаридан қўйидагича талқин этиш мумкин: ҳар бир инсон ўзи интилмаса, мақсадлар қанчалик улуғ бўлмасин, бирор-бир натижа бермайди. Шунинг учун ҳам ислом аҳли, мутасаввиф алломалар инсонни “олам меҳвари” деб билганлар.

Миллий истиқлол мафкураси ва миллий ғоя жаҳон халқларининг узоқ тарихий тараққиёт жараёнида яратилган меросидан ҳам озиқа олганлиги бежиз эмас. Зеро, қадим-қадимданок, инсоният жамияти пайдо бўлибдики, турли халқ алломалари инсонни ўзликни англашга даъват этади. Ўзликни англаш борасидаги Шарқ ва Ғарб

алломаларининг фикрлари миллий ғоя ва ўзликни англаш билан чамбарчас боғлиқ эканлигини яққол намоён этади.

Дельфадаги Аппалон ибодатхонасининг деворларига ўйиб ёзилган ва анъана бўйича етти юнон донишмандларидан бири – спарталиқ Хилонга тегишли деб ҳисобланган “Ўзингни ўзинг англа” шиори қадимги юнон фалсафасини ўзак масаласи бўлиб қолди. Юнон мутафаккирларини бу борада изланишга даъват этди. Эрампиздан аввалги V асрдаёқ Протагор, “инсон барча нарсаларнинг ўлчовидир”, деган машҳур фикрни илгари сурди. Сукрот учун эса “Ўзингни ўзинг англа” ҳикмати донишмандликнинг қондасига айланди. Ўзлигини англаган инсон маънавий юксалишга эришади, ҳар қандай шароитда эзгуликка чоғланади. Шу нуқтаи назардан инсон руҳий қувватининг рамзига айланган Сукротнинг ҳаёти ва ўлими тарихи сабоқ бўла олади. Шарқу-Ғарб алломалари ўзларини ва ўз даврларини англашга ҳаракат қилишар экан, такрор ва такрор Сукротга мурожаат этишган. Сукрот даври билан бугунги кунни қарийб 2,5 минг йил ажратиб турган бўлса-да, биз ҳам яна бир бор бу улуг сиймони эсласак фойдадан ҳоли бўлмас. Сукрот бир гуруҳ кишиларнинг фитнаси туфайли фуқаролик меъёрларини, ёшлар тарбиясини бузганликда айбланиб ўлим жазосига ҳукм этилган эди. Ҳукм ижросини кутаётган Сукротга шогирдлари қамокдан қочишни таклиф этишади. Гарчи ҳукм адолатсиз бўлса-да, Сукротнинг фикрича, ҳар қандай, ҳатто энг юксак ва адолатли мақсад, ҳам унга эришмоқ йўлидаги паст ва жиноий воситаларни оқламайди. *“Бизни ўлдиришга қодир бўлган кўпчилик бу фикрга қўшиладими, қўшилмайдими, бундан биз кўпроқ ёки камроқ озор чекамизми, барибир, адолатсиз иш уни қилган учун ҳар қандай шароитда шармандалиқдир”,* - дейди у шогирдига, - *Ёки бундай қарайлик, агар биз бу ердан жуфтаникни ростлашга шайлансагу, Қонун ва Давлат рўпарамиздан чиқса-да, сўраса: “Айт-чи, Сукрот, нима қилмоқчисан? Ўз қилмоқчи бўлган ишинг билан бизни, Қонунлар ва бутун Давлатни ҳалок қилмоқчимисан? Ёки суд ҳукмлари ҳеч қандай кучга эга бўлмаган, балки улар алоҳида одамларнинг истаги билан бекор қилинадиган давлат бутун ва беэтиён қолиши мумкин деб ўйлайсанми?”*. Ўз юртини севган ва чинакам ватанпарвар бўлган Сукрот учун қамокдан қочиш бутун ҳаёти давомида ўзи риоя этган қоидаларга, ўзининг умр ишига ва демак, Ватанига хиёнат бўлар эди. Афина давлатидаги у ёки бу тартиблар билан келишмаган бўлса-да, чинакам ватанпарвар бўлган Сукрот ўлимни афзал кўради.

“Ўзини англаган инсон, - деган эди у, - ўзи учун нима фойдалилиги ва нималарга қодир эканлигини яхши тушунади. У қўлидан келадиган иш билан шугулланиш асносида ўз эҳтиёжсини қондиради ва саодатга эришади. Ҳар қандай хато ва бахтсизликлардан ҳоли бўлади. Бунинг натижаси ўлароқ, у ўзга одамларни қадрлай олади ва улардан эзгулик йўлида фойдалана билади. Оқибатда ўзини қулфатлардан асрайди”².

Ҳазрат Навоийнинг “Эл нетиб топқай мениким, мен ўзимни топмамон”, - деган сўзлари бугунги кунда ҳам чуқур маъно касб этади.

Жамиятнинг таянчи – оддий инсон. Шунинг учун ҳам юртбошимиз “Тафаккур” журнали бош муҳаррири билан суҳбатда “Мафкуранинг шаклланишида кимнинг манфаатлари ва қарашлари юзага чиқиши керак”, - деган савол қўйиб, шундай жавоб берган эди: *“Даставвал Ўзбекистонда яшаётган, ўз тақдири тимсолида минг-минглаб кишиларнинг тақдирини мужассамлаштирган ватандошимизнинг ҳаётини, унинг орзу-интилишларини, бугун ва эртанги кунга бўлган умидворлигини ўзимча тасаввур қилишга уриниб кўрардим. Ўзимни шу одамнинг ўрнига қўйиб, унинг кўзи, идроки, тафаккури, ёндошуви билан келажакка қарардим”³.*

“Ўзликни англаш”, “миллий ўзликни англаш” ва ниҳоят “умумбашарий ўзликни англаш” тушунчалари бир-биридан айри эмас, балки бир-бири билан узвий алоқадор, бир-бирини тақазо этади. Зеро инсон ота-она, оила, миллат, аҳли башар, борингки, бутун борлиқ билан муносабатлар асосида ўзининг ким эканлигини англаб боради. Айни шу муносабатлар ҳамда уларнинг заминида шаклланган миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида миллий ғоя тамойиллари шаклланган ва аксинча, миллий ғоя уларнинг замон талаблари асосида бойитиб боради.

2. Тарихий хотира ва миллий ўзликни англаш

Инсоният фалсафий тафаккури тарихида “ўзликни англаш” масаласи турлича талқин этилган. Инсон жисмининг ўткинчилиги, руҳининг эса абадийлиги (черков отаси Августиннинг “тан руҳ учун қафасдир” фикрини эсланг) масаласини зоҳирий (дунёвийлик нуқтаи назаридан) талқин этганлар инсон ўзилигини дунёдан юз ўгириб, ёлғизликда ибодат билан кун ўтказгандагина, оддий сўз билан айтганда, таркидунё қилгандагина топиши мумкин деган фикрга келадилар.

Ислом Шарқида дунёни ўткинчи билиб, ижтимоий фаолликдан қочиш, фақат Оллоҳ зикри билан яшаш, тамойили алоҳида ўринга эга. Уларнинг фалсафасида *“таркидунёчилик ғоясини тарғиб этиб, ижтимоий фаолликдан бутунлай четлашганлар, сурункали тоат-ибодат билан шуғулланганлар”*⁴. Тасаввуфдаги “узлатга чекиниш” ғоясини ҳам баъзан тўғридан-тўғри таркидунёчилик маъносида талқин этишга уринишган. Аммо “ўзликни англаш” бош мақсади бўлган тасаввуф аҳли ва тасаввуф ғояларидан қувват олган улуғ мутафаккирларимиз инсонни инсонга, Ватанга, халқига бўлган, ҳар қандай ғараздан ҳоли, пок меҳрни тарғиб қилганлар.

Хусусан, улуғ мутасаввиф аллома Баҳоуддин Нақшбанд инсон ўз-ўзини англаб етиш орқали Ҳақни, Ҳақиқатни танийди, Аллоҳ васлига етишади, дейди. Аммо ҳаётининг якуний мақсади бу эмас. Дилида Аллоҳ (“дилда ёр”) жо бўлган киши ишга киришмоғи (“даст ба кор”) эзгу ишларга қўл уриши лозим. У асло элдан, халқдан ўзини айирмаслиги, аксинча Ориф одам Ҳақни дилда тутган ҳолда халқ билан бирга бўлиши лозим. (“Хилват дар анжуман”).

Шу нуқтаи назардан, Фаридиддин Аттор дунёни қайнаб турган қозонга менгзаб, инсонни ана шу “қозон”да қайнашга ундаган эди. Шундагина инсон пишиб етилади, комилликка эришади. Нажмиддин Кубро, Алишер Навоий, Бобур Мирзо ва юрт қайғусида яшаган жадид зиёлилар яна ўнлаб, юзлаб улуғ аждодларимиз ҳаёти, ўз тақдирларини халқ миллат бутун инсоният тақдири билан узвий боғлиқликда кўрганлар. Инсон ўзлигини англашини ижтимоий муносабатлар асосида кўришни орзу қилган ҳазрат Алишер Навоий буни аниқ қилиб шундай ифода этган эди:

“Одаме эрсанг демагил одаме -
Ониким йўқ халқ ғамидин ғами”.

«Ўзликни англаш», «Миллий ўзликни англаш» ва «миллий истиқлол ғояси» узвий бир-бири билан боғлиқ. Мустақиллик шароитида ўзбек халқининг ўз - ўзини англашини ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Негаки чоракам бир аср давомида ҳукмронлик қилган истибдод назарияси ва мафкураси ўз-ўзини англаш ҳиссини йўқотиб борди. Миллий ўз - ўзини англаш масаласи фалсафадан деярли қувиб чиқарилди. Унинг сабаби миллий ўз - ўзини англаш - бу мустақиллик ғояси билан боғлиқ эди. Шунга кўра, миллий истиқлол ғояси тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишидан сабоқ чиқариш ва ўзликни англаш мезони сифатида халқимизнинг туб мақсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи ғоявий байроқдир. Шарқ ва Ғарбда, Осиё ва Европа халқлари ҳаётида ҳам ўзликни англаш туйғусининг уйғониши, пиروvard натижада уларнинг юксалишига, бирлашишига, бошқа халқлар билан ижобий ўзаро манфаатли ҳамкорликка киришувига туртки бўлган. Шу нуқтаи назардан миллий ғояни - миллий ўзликни англаш омил дейиш мумкин.

Демак, миллат ўзини халқ сифатида, эл сифатида англамаса, у ўзининг шаъни, кадр-қиммати, ор-номуси ҳақида қайғуриб, миллий ғурур ва ифтихор туйғусини тўла ҳис эта олмайди. Шарқ донишмандлари кўпчилигининг фалсафий ғояларида синкретик (яъни турлича ғояларнинг бир бутунликда жойлашуви) ва синергетик (ўз-ўзини такомиллаштирувчи, кенг, кўп ўлчовли ва очиқ тизимли) тафаккур услубининг устуворлиги яққол кўзга ташланади.

Зеро, маънавий қадриятларга, ҳаётни эъзозлашга ундайдиган юксак аъмолларга эътибор сусайганда, жамият, давлат тараққиётдан тўхтайди, инкироз томон юз тутаети. Бу ҳақда Алишер Навоий шундай ёзган эди:

**То хирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас,
То зулму ситам жонга бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.**

Демак, мамлакатимиз обод бўлиши, равнақ топиши, халқимиз фаровонлиги маънавият ва маърифат соҳасида, шахсни мунтазам камол топтириш борасида узлуксиз иш олиб бориш билан бевосита боғлиқ. *“Бу ҳаётний ҳақиқат биз ҳамиша амал қиладиган тамойилга, жамият ривожининг асоси ва шартига айланмоғи ҳамда ўзида яхлит бир тизимни мужассам этмоғи лозим. Бу тизим марказида маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат каби ўлмас қадриятлар турмоғи керак”.*

Инсоннинг комиллик даражаси унинг жамиятдаги ўз ўрнини қанчалик билгани, ўзини жамиятнинг ажралмас қисми эканлигини қанчалик ҳис этиши билан белгиланади. Шундагина инсон ўзининг кадр-қиммати халқнинг, миллатнинг кадр-қиммати билан нечоғлиқ боғлиқ эканлигини, жамиятда, юртида содир бўлаётган воқеаларга дахлдорлигини англайди. Юртимиз мустамлакачилик асоратига тушган XX аср бошларида юрт қайғусида ёнган Фитрат ўлканинг бошига ёғилган балоларда аввало ўзини айбдор деб ҳисоблагани бежиз эмас. Амир Темур руҳига мурожаат этиб, у шундай ёзган эди: *“Юқорида айтдигим ишларнинг ҳаммасига ўзим сабаб бўлдим, барчасини ўзим қилдим.*

*Сенинг Туронингни ўзим талатдим,
Сенинг турклигингни ўзим эздирдим,
Сенинг омонатларингга хиёнат ўзим қилдим”.*

Шу эмасми комилликнинг белгиси? Миллий ўзилигини англаган инсонгина, Фитрат каби:

“Туроним, сендан айрилмоқ - менинг учун ўлимим,

Сенинг учун ўлмоқ - менинг тириклигимдир”, - дея баралла айта олади, Нажмиддин Кубро сингари жонини сақлашни эмас, ёв босган юртини ҳимоя қилиб, жон таслим беришни афзал кўради. Бу ўзликни англашнинг аниқ ифодаси, юрт, Ватан учун ўзини бағишлаш ҳамдир

Президентимиз Ислоҳ Каримов ўзининг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» асарида: «Тарихий хотираси бор инсон - иродали инсон. Тарих сабоқлари инсонни хушёрликка ўргатади. Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади» деб таъкидлаганлар. Демак, тарихни билмасдан, яхши билмасдан туриб, юксак маънавиятга эришиш мумкин эмас. Собиқ иттифоқ даврида миллатимиз онгига шундай ғоя сингдирилдики, у ўз юртида бошини баланд кўтариб юриши таъқиқланган эди. Халқимизнинг шундай аҳволга тушиб қолишига асосий сабаблардан бири – унинг тарихий хотирасидан жудо бўлиши эди.

Миллий ғоя халқимизга нафақат ўз тарихини одилона, объектив ва холисона ўрганиш имкониятини яратади, балки миллат сифатида шаклланиш давридаги мураккаб шароитлардан келиб чиқиш сабабларини кўрсатиб беради. Чунки, миллий ғоя халқимизнинг қадимий ва бой тарихидан, улуғ аллома аждодларимизнинг ҳикматлари ва ҳаётний ўғитларидан, бунёдкор ғояларидан, яшаш ибратидан озуқа олган. Шунинг учун ҳам, тарихни буюк мураббий, тарбия ва ибрат манбаи дейилади.

Доно халқимизнинг “Етти пуштингни билгин”, - деган ўғитлари бекорга келиб чиқмаган. Шунинг учун ҳам қадимги Шарқда донишмандлари инсонни гавдаси олдинга, юзи эса ортга қаратган ҳолда тасвирлаганлар. Яъни, уларнинг наздида инсоният келажак сари интилар экан, ўтмишини доимо ёдда сақламоғи шарт. Бу кўхна ҳақиқатни теран

англаган Президент И.А.Каримов “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида истикболдаги вазифаларни белгилаб берар экан: *“Тарих хотираси, халқнинг, жонажон ўлканинг, давлатимиз ҳудудининг ҳоли ва ҳаққоний тарихини тиклаш миллий ўзликни англашни, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида ғоят муҳим ўрин тутади”*⁸ деб таъкидлайди.

Бу юртимизнинг узоқ ва ғоят мураккаб тарихида қайта-қайта исбот этилган ҳақиқат. Биргина Амир Темур ва темурийлар даври тарихи бунинг ёрқин исботи бўла олади. “Инсонлик оламини қанотлари остинда олган” (Фитрат) темурийлар салтанати бир неча асрлар мобайнида гуллаб яшнади, улуғ алломаларни дунёга келтирди, илм-фан, маданиятда етакчиликка эришди. Бунинг сабаби нимада эди? Жавоб битта: Амир Темур мамлакат ижтимоий-сиёсий бўҳрон исканжасига тушиб қолган, феодал тарқоқлик ва ўзаро нифоқ авж олган бир шароитда халқни ўз ғоялари атрофида бирлаштира олди. *“Мен ўз салтанатимни дини ислом, тўра ва тузук асосида мустаҳкамладим, - деган эди улуғ соҳибқирон, - Салтанатни бошқаришда учраган ҳар қандай воқеа ва ишни тузук асосида бажардим”*⁹.

Амир Темур наздидаги “тузук” бизнинг кундаги “миллий ғоя” мазмунида келаётганини англаш қийин эмас ва буюк бобокалонимиз фикрича: *“Давлат агар дину ойин асосида қурилмас экан, бундай салтанатнинг шуқуҳи, қудрати ва таркиби йўқолади. Бундай салтанат яланғоч одамга ўхшарким, уни кўрган ҳар кимса, назарини олиб қочади. Ёҳуд касу нокас тап тортмай кириб чиқадиган томсиз, эшиги-тўсиғи йўқ уйга ўхшайди”*¹⁰. Амир Темур «дину ойин» деганда адолатли жамиятни назарда тутмоқда.

Тарихий хотира миллатга куч-қудрат бағишлайди, ҳаётнинг оғир синовларини муносиб енгиб ўтишга, ўзлигини сақлаб қолишга ёрдам беради. Шунинг учун ҳам ўзга халқларни тобе этишга уринган босқинчилар халқни ана шу қудрат манбаидан айиришга, шаҳар ва тарихий обидалари, маданий ёдгорликлари ва аждодларнинг маънавий меросидан маҳрум этиш орқали тарихий хотирасини заифлаштиришга ҳаракат қилганлар. Демак, жамият ҳаётида бунёдкор ғояларга таянсагина, тараққиётга эришади, маънавий жиҳатдан юксалади. Бунёдкор ғоялар маданий мерос ва тарихий хотирага таянади.

Ёвуз мақсадни кўзлаган ғоя эса аксинча йўл тутган. Масалан, Туркистон ўлкасини ўз мустамлакасига айлантирган Чор Россиянинг генерали М.Г.Черняев подшога ёзган махфий хатида билдирган фикри бунинг ёрқин далилидир: *“Бу ерда ҳар қандай қўшинни тўзғатиб юборадиган бир қудратли куч бор: бу туркистонликларнинг кечмиш хотираси... Демакки, туркларнинг биргина ўзини енгиш кифоя эмас. Уларнинг хотираларини, тарихини ҳам енгмоқ керак”* деб ёзади. Дарҳақиқат, чор Россияси босқинчилари ҳар бир ўлкани эгаллашда ўша халқ тарихига ҳужумнинг асл моҳиятини тушунган ҳолда фаолият кўрсатганлиги унинг миллий тараққиётда кучини англаганидан эди.

Ғоя халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажagini боғлаб турувчи фикр экан, у, аввало, миллий маънавийтимизга таянади. Халқимизнинг маънавий меросидан озуқа олади, миллий ўзига хослигини сақлаб туришга, миллий манфаатларни амалга оширишга ва миллий тараққиёт йўллариини белгилашга хизмат қилади. Бунга турли мамлакат мутафаккирлари алоҳида эътибор беришган. Масалан, Европа жамияти ҳаётида улкан силжишлар содир бўлаётган XVIII асрда машҳур француз маърифатчиси Жан Жак Руссо миллийлик, миллий характер ҳақида шундай ёзган эди: *“Биз таянишимиз керак бўлган биринчи тамойил – миллий характердир: ҳар бир халқ миллий характерга эга ёки эга бўлиши лозим; халқда у бўлмаган тақдирда ишни унга бундай характерни беришдан бошлаш керак бўларди”*¹¹. Бир қарашда Руссонинг фикрида маълум бўрттириш бордек туюлади. Лекин унинг ватани Франция тарихига назар ташланса, бу фикр тарихий асосга эга эканлиги маълум бўлади. Дастлаб қирол Генрих IV Франциянинг миллий давлат сифатидаги яхлитлигини тиклади. Унинг ишини давом эттирган ва Францияни амалда бошқарган Людовиг XIII нинг биринчи министри – кардинал Ришелье “Ватан ва миллат манфаатлари барча нарсадан устун”, деган ғояни илгари сурди. Мамлакатдаги ички

низоларга барҳам берди, сиёсий, ижтимоий, маданий ислохотларни амалга оширди. Жумладан, ўзи асос солган Француз Академиясига умумфранцуз адабий тили луғатини тузишни топширди, санъат ва адабиётга ҳомийлик қилиб, давлат яхлитлиги ва халқ бирлигини таъминлашга қаратилган ўзига хос миллий ғояни тарғиб этишга сафарбар этди.

Шу тариқа Ватан ва халқ йўлидаги фидоийликни олий бурч, даражасига кўтарди, ишонч билан айтиш мумкинки, Франциянинг ўша даврда қудратли мамлакатга айлангани, ҳамда кейинги асрлар мобайнида Европанинг ўзига хос маданий маркази бўлиб қолганлиги айтиш мумкинки, Франциянинг ўша даврда шакллантира бошлаган “миллий характер” билан боғлиқ бўлди. Ана шу тарихни чуқур билган Руссо: *“Ҳар қандай яхши ўзгаришларнинг умумий мақсадлари ҳар бир давлатда маҳаллий шарт-шароит ва аҳолининг ўзига хос хусусиятлари асосида шаклланидиган муносабатларга мувофиқ шакл олиши керак”*¹², деган фикрга келди. Инсоният тарихидаги бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Шу ўринда юртбошимиз И.Каримовнинг: *“Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз, тарихининг таг-томиригача назар ташлаймиз”*¹³, деган сўзлари нақадар чуқур асосга эга эканлигини яна бир бор исботлайди.

Аммо бу - миллий ғоя ёки миллий ўзликни англашни ўз миллий қобиғига ўралиш, ўзга халқлардан ўзини устун қўйиш деган эмас, албатта. Қолаверса, Ўзбекистон (Ўрта Осиё) ҳудудида азал-азалдан турли элат ва миллат вакиллари ёнма-ён инокликда яшаб келишган. Бағрикенглик, меҳмондўстлик ўзбек халқининг қон-қонига сингиб кетган қадриятга айланган. “Меҳмон отангдек улуғ”, дейди халқимиз ва остонасидан хатлаб ўтган бегона одамни ҳам уйининг тўрига олиб чиқади, ўзи емаса-да, меҳмонни сийлайди.

Ўзлигини англаган одамда меҳр, мурувват кучли бўлади. Манманлик каби салбий қусурларни хуш кўрмайди. *“Манманлик, - деган эди машҳур маърифатпарвар Абдулла Авлоний, - жоҳилона кибру гурурдан пайдо бўладурган энг ёмон хулқларнинг биридурки, кишини ҳар ерда маъюс ва маҳжуб қилур”*¹⁴. Авлоний инсон манманлиги ҳақида гапираяпти. Агар манманлик касалига миллат, халқ ёки бирон бир дин вакиллари учраса не оқибатларга олиб келади? Мисоллар талайгина. Биргина ўз халқи онгига “олий ирқ”қа мансублик ғоясини сингдиришга уринган фашизмнинг бутун инсоният бошига ёғдирган балоларни ёки буюк давлатчилик шовинизми собиқ Иттифокда яшаган элат ва халқларга келтирган азоб-уқубатларни эслаш кифоя. Айрим сиёсатдонлар бугунги кунда ҳам диний, ирқий, миллий зиддиятларни авж олдиришга ҳаракат қилаётгани ва оқибат ўларок дунёнинг турли чеккаларида уруш олови алангаланаётгани барчага маълум.

Машҳур француз гуманист ёзувчиси фашизмга қарши урушда жонини фидо қилган Антуан де-Сент-Экзюпери қайғу ва ҳасрат билан одамларни бир-биридан айирадиган тажаввузкор миллатчилик, ирқчилик, мустамлака босқинлари ва урушлар ҳақида фикр юритиб: *“Турли цивилизациялар бир-бирида фарқланиши ёмон эмас, ... даҳшатлиси, уларнинг бир-бирини ейишига ҳаракат қилишидир”*, - деган эди. Кўпни кўрган, энг оғир ишларни зиммасига олишдан кўрқмаган Сент-Экзюпери инсоннинг ўзини англашини аҳли башар олдидаги масъулият ҳисси билан боғлайди. *“Инсон бўлиш - бу масъулият сезишингдир, - ёзади у, - ўзингга алоқасиздай туюлса ҳам қашшоқлик олдида андиша қилишингдир. Ўз гаитингни қўя туриб, дунёдаги бунёдкорликка кўмаклашганингни ҳис этишингдир”*¹⁵. Лўнда қилиб айтганда, ўзга миллат ва халқларни камситган миллат ҳеч қачон буюк бўлолмайди. Буюк Алишер Навоий бу ҳақда шундай дейди:

“Нафъинг агар халққа бешак эрур,
Балки бу нафъ ўзингга кўпрак эрур”.

Шунинг учун ҳам миллий ғоя, бир томондан, *“Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг қадриятлари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урф-одат ва анъаналарини ҳурмат қилиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантиришга кўмаклашиш”*¹⁶ни назарда тутса, иккинчи томондан, *“Ўзбекистон ўз ташиқи сиёсатида барча давлатлар билан тенг ҳуқуқлилик ва ўзаро манфаатдорлик асосида ҳамкорлик*

қилиш, уларнинг ички ишларига аралашмаслик, умуминсоний қадриятларга содиқлик, тинчлик ва хавфсизликни асраб-авайлаш, халқаро ҳуқуқ меъёрларининг усуворлиги каби тамойилларга амал қилади”¹⁷. Демак, миллий истиқлол ғояси ўзликни англаш, миллий ўзликни англаш ва умумбашарий ўзликни англашни узвий боғлиқликда кўришга даъват этиб, миллий ва умуминсоний моҳият ҳам касб этади.

3. Миллий маданият, тил ва тарихдан бегоналашишнинг зарарли оқибатлари

Миллий истиқлол ғояси ўз қиёфасига эга бўлган ва башарият тараққиётига ўзининг улкан ҳиссасини қўшган халқимизнинг бой ва узоқ тарихий тараққиёт йўлини босиб ўтган маънавияти сарчашмаларидан озуқа олган. Бир пайтнинг ўзида у кишиларимизнинг ва бутун халқимизнинг ўзлигини англаши, маънавий юксалиши омили бўлиб хизмат қилмоқда.

Бир қарашда масаланинг бундай қўйилиши мантиқсизликдек бўлиб туюлади. Биз кечагина дунёга келган эмас балки узоқ тарихга эга бўлган ва ким эканлигимиз маълум халқ эканмиз, ўзлигимизни англатишга не ҳожат? Аммо масаланинг бошқа бир жиҳати бор. Афсусларким, халқимиз узоқ вақт истибдод остида яшади. Аввало Чор Россияси, сўнг қизил Империя даврида кўплаб маданият дурдоналари йўқ қилинди, динимиз ва тилимиздан бегоналаштиришга ҳаракат қилишди, маънавиятимиз сарчашмаларидан озуқа олишимизга йўл қўйилмади, “миллийлик”, “миллий ғурур” сўзларини тилга олиш гуноҳи азимга айланди. “Ким эдик?” деган саволга “ёзувинг, маданиятинг, тилга олишга арзирлик тарихинг йўқ сартсан” жавобини олдик. “Ким бўлдик?” – деган саволга ўзгаларнинг “ёрдами” билангина маданиятли бўлган халқсан” дея жавоб эшитдик.

Натижада тарихий хотирани зўр бериб йўқ қилишга, халқни манқуртлаштиришга қаратилган сиёсат туфайли, ўзлигимизни йўқотиш даражасига келиб қолдик. Бунинг асосий сабабларидан бири миллий маданиятимиз, тилимиз, урф-одатларимизга болта уришда афсуски, халқимиз орасидан ҳам айрим «кимса»лар топилди. Демак, ўзимиз ҳам «катта ҳисса» қўшдик.

Ўзликдан ва миллий ўзликдан бегоналашиш ҳақида сўз борар экан, бунинг бир учини ўлканинг ички ҳолати билан боғлиқ эканлигини ҳам унутмаслик керак. Маълумки, XVI асрдан бошлаб минтақадаги сиёсий, иқтисодий таназзул ва парчаланиш ҳамда у билан боғлиқ равишда маънавий-маданий эврилиш жараёни борган сайин кучайиб борди. Ўлка жаҳон тараққиёти йўлларида четда қолди. Русия мусулмон ўлкалари илғор зиёлиларининг устози бўлган, жадиличлик ҳаракатининг тамал тошини қўйган Исмоилбек Гаспдали сўнгги асрлар давомида Туркистон ўлкасининг таназзули сабабларини шундай кўрсатади: “Шоҳ Темур замонинда ҳар бири бир арслон ўлан туркистонийлар бу замонда таъсири зулм ва истибдод ила бирор сочсиз хотин соқолли заифлар поясида кирмиш эди. Эски илм ва уламодан ҳам деярли асар қолмаган. Холис ва ҳалол (киши) қолмай, узун чопонларга, хилъатларга ўрлаган риёкор кўнайган эди. Золимлар йўлини тўсадиган шариат аҳли тугаб, золимларга фатво топиб бериб, 5-10 тилла-олтун учун сабоқдан оқшома қадар “омин”, “омин” айтиб, миллатни хароб ва барбод этганлар саноқсиз эди. Қандай бахтсизликки, бир учи Садди Чинга, дигар учи Ўрта Ер денгизига чиққан салтанат баҳодирларининг авлоди ёшликда баччалик, сўнг эса баччабозлик ҳаромликлари ичида умр кечирадирлар эди. Шижоат майдонида Темурларнинг, Шайбонийларнинг исми-шарифлари унутилгани каби илм майдонида Ибн Синолар, Форобийлар, маориф майдонида Али Қушчи, Улугбеклар ёддан чиқиб, бутун Мовароуннаҳр бир хонақойи паришон ва диёри дарвешон ўлмиш эди. Илм, ҳилм, маориф, иззат-нафс ва ҳайсият (ҳурмат-эътибор) риёкорликка айланган эди. Бу сўзлар балки аччиқ сўзлардир, лекин тўғри сўзлардир. Тарих ёзадиган муаррих мадҳия ёзадиган мирза эмас”.¹⁸ “Ҳиндистонда бир фаранги ила бухороли мударриснинг жадида мактаблари хусусинда қилган

мунозараси” асарида Фитрат ўлканинг даҳшатли иқтисодий қолоқлиги, аҳолининг руҳий эврилиши суратини чизиб беради. Бухоролик мударриснинг юртнинг аҳволи ҳақидаги гапларини тинглаган фаранги хайратдан ёқасини ушлайди: *“Бай, бай, бай! Бу нечук муслмонлик! Бу қандай диёнат!!! Воқеан, муслмонларнинг ўз шариатларини шунчалар таҳқирлашлари олдида биздан қўрқиб кутаётган заллат (адашиш)лари ҳеч нарса эмас экан”*, - дея хитоб қилади.

Шунинг учун ҳам жаҳолат ичра қолган жамиятдаги иллатлар, ахлоқсизликка қарши кураш XX аср бошларидаги илғор зиёлиларимизнинг бош мақсадига айланган эди. Бехбудий “Падаркуш” фожеасида ўз отсини ўлдирган Тошмурод жинояти ҳақида Зиёли тили билан шундай дейди: *“Илм ва тарбиясиз болаларни оқибати шулдир... Оҳ, ҳақиқатда бойни ўлдургон ва йигитларни азоби абадийга гирифтор қилган беилмлиқдир. Бизларни хонавайрон бачагирён ва беватан ва банди қилган тарбиясизлик ва жаҳолатдур, беватанлик, дарбадарлик, асорат, фақир ва зарурат ва хорлиқлар ҳамма илмсизлик ва бетарбияликни меваси натижасидур...”*¹⁹

Абдулла Авлоний ҳам “Биз ва Сиз” асарида юрти фожеасини жамиятнинг иллатлар ботқоғига ботганлигида, ахлоқсизлик илдиз отганда кўради. Ўзини ўлдиришга қарор қилган асар қаҳрамони Камолнинг сўзлари жамиятга айбнома сифатида жаранглайди: *“Сиз! ... Сиз, мени бу ҳолга солган, сиз, сиз – жаҳолат қурбонлари, сиз! Сиз, эски турмуш асирлари. Сиз”*.²⁰

“Ўзингдан чиққан балога, қайга борай давога”, - дейди халқимиз. Шунинг учун ҳам тарихий вазиятни тўғри англаган илғор зиёлилар, кишилар онгини аввало жаҳолатдан халос этишга, Чўлпон таъбири билан айтганда “илгари миллий ҳиссини ўстириб ўз миллатини танитиш”га, “ўчган, ярадор кўнгилга руҳ бермак” қа интилдилар.

Мустақиллик бу йўл қўйилган таъкиблар ва хатоларни тузатиш имкониятини берди. Мустақиллик шарофати билан *“аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган гоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий мерос тиклана бошланди”* ва *“халқимиз ўзига хос миллий маданиятининг соҳибига айланди”*.²¹ Собиқ иттифоқ ҳудудидаги республикаларнинг сўнгги 10-15 йиллик тарихи шуни кўрсатдики, сиёсий эркинликни анча тез ва қон тўкмасдан қўлга киритиш мумкин. Инсон, миллат табиий равишда фаровонликка интилар экан, унга замин ҳозирлайдиган иқтисодий эркинликка ҳам қисқа вақт ичида эришиш мумкин.

Аммо, тафаккур эркинлигига эришиш, инсон онгига зўрлик билан сингдирилган ёлғон ақидалардан, шўролар даврида орттирилган иллатлардан, фикрий қарамликдан, маънавий қулликдан халос бўлиш анча мураккаб. Албатта, узоқ давом этган ягона мафкуравий тазйиқларга қарамай, халқимиз тарихи ва кадриятларини, ўзига хос анъаналарни сақлаб қолишга ҳам муваффақ бўлди. Бироқ миллий ғоя замирида ётган ўзлигини англаш ҳаққоний тарихни бутун бойлиги ва мураккаблиги билан билгандагина мумкин бўлади. Акс ҳолда у куруқ сафсатага айланади, кундан-кунга саёзлашиб бораверади, оддий манманликдан нарига ўтмай қолади.

Шунинг учун ҳам Президент И.Каримов тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбатида: *“Мадомики, ўз тарихини билган, ундан руҳий қувват оладиган халқни енгиб бўлмас экан, биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни, миллатимизни ана шу тарих билан қуроллантиришимиз зарур. Тарих билан қуроллантириш, яна бир бор қуроллантиришимиз зарур”*,²² – дея алоҳида таъкидлаган эди. Миллий истиқлол ғояси мустаҳкам ҳаётий заминга, халқимизнинг чуқур тарихий илдизларига таянади. “Ким эдик” деган саволга жавобни тинимсиз излашга даъват этиб, миллий ўзлгимизни теран идрок этишга ёрдам беради.

4. Миллий истиқлол ғояси - миллий ўзликни тарбиялаш, кадрлаш, сақлаб қолиш омили

Инсон “бир парча гўшт” бўлиб дунёга келади ва у дастлаб табиий инстинклар билан яшайди. Секин-аста ўзи яшайдиган оила муҳити, кейинроқ маҳалла, таълим олган билим даргоҳи, жамият таъсирида инсон дунёқараши шаклланади, шахсга айланиб боради. Жамиятдан ташқарида эса у ҳайвонот дунёсининг бошқа вакилларида унчалик фарқ ҳам қилмайдиган, ўзлигини англашга қодир бўлмаган оддий жонзодлигича қолади. Жамиятдан ташқарида ўзининг инсоний сифатларини сақлаб қолган Робинзон Крузо ёки Маугли каби адабий қаҳрамонлар фақат ҳаёлот маҳсулидир.

Машҳур инглиз ёзувчиси Даниэль Дефони Робинзон образини яратишга туртки берган реал шахс – Александр Селькирк тарихи бунга ёрқин мисол бўла олади. Ўзи билан зиддиятга борган бу матросни кема капитани кимсасиз оролга тушириб қолдиради. У атиги 4 йилдан сал кўпроқ вақтни ёлғизликда ўтказди. Аммо шу қисқа вақт ичидаёқ у одамдек сўзлашни, муомала қилишни унутади, бир сўз билан айтганда, буткул инсоний қиёфасини йўқотади.

Демак, кишининг Инсон мартабасига эришмоғи, ўзлигини танишида маънавий-ижтимоий муҳит ва жамиятда орттирган тажрибаси, билимлари, тарбияси муҳимдир. Инсон тафаккурига оила, жамиятдаги тарихий шарт-шароит, жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий ҳолатлар таъсирини кўрсатар экан, унинг ўзлигини англашида, жамиятнинг узвий, ажралмас қисми сифатида миллий ўзлигини англашда таълим-тарбиянинг аҳамияти бениҳоя катта. *“Фақатгина чинакам маърифатли одам инсон қадрини, миллий қадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб, обрўли ўрин эгаллаши учун фидойилик билан курашиши мумкин”.*²³

Шунинг учун ҳам, миллий ғоя воқеликка айланиши, тараққиётга хизмат қилиши учун миллий-маънавий тикланиш замирида фуқароларимиз онгу-тафаккурини ўстириш зарур. Миллий ўзлик туйғусини, уни қадрлашни тарбиялаш лозим. Абдулла Авлонийнинг айтган *“тарбия бизлар учун ё ҳаёт ё мамот, ё нажот - ё фалокат масаласидур”*, - деган сўзлари бугунги кунда янги мазмун касб, этиб ўз долзарблигини йўқотмаган. Авлоний яна дейди:

***Худонинг раҳмату файзи ҳама инсонга яксардур,
Ва лекин тарбият бирла етушмак шарт акбардур.
Туғуб ташлов ила бўлмас бола бўлгай бало сизга,
Вужуди тарбият топса, бўлур ул раҳнамо сизга.
Темурчининг боласи тарбият топса, бўлур олим,
Бузулса хулқи, Луқмон ўгли бўлса, бўлғуси золим.
“Ёмонларга қўшилди Нухнинг ўгли бўлди беимон,
Юруди Кахф ити ҳўблар ила бўлди оти инсон”.***²⁴

“Маънавият билан қувватланмаган билим ёввойи одам қўлидаги чўқморга айланади”, деган эди бир аллома. Кишилиқ тарихида ўз билими, истеъдодини нопок ишларга, бузғунчиликка сарф этиб, ўз яқинлари, халқи бутун инсоният бошига кулфат ёғдирган кимсалар оз бўлган дейсизми? Ёзувчимиз Ўлмас Умарбеков шу маънода “Олим бўлиш осону, одам бўлиш қийин экан”, деган қиссасини ёзади ва унда жамиятимиздаги маънавий қашшоқланган жараён кўрсатилган. Шу жиҳатдан жадид зиёлиларидан бири Муҳаммад Саъид “Ойина” журналидаги мақоласида (1914 йил 31-сон) комил инсон тарбияси ҳақида фикр юритар экан, Ибн Маъсуднинг гапларини келтирадики, жадидларнинг бу борадаги фикрлари бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаганини кўрамыз: *“Ҳар кишининг иймони илми қадар, ҳар кишининг илми саъйи қадар, ҳар кишининг саъйи номуси қадар, ҳар кишининг номуси виждони қадар ва ҳар кишининг виждони ҳам анинг адаб ва тарбияси қадардир!”*²⁵.

“Жамият маданиятсиз маънавий ахлоқий қадриятларсиз яшай олмайди. Уларни писанд қилмаган жамият пировард – оқибатда таназзулга юз тутади”. Президент И.Каримовнинг ҳикматга айланган бу сўзлари башарият тарихи, хусусан, халқимизнинг минг йиллик маънавий ахлоқий юксалиш тарихи борасидаги чуқур билимлар эътирофи

натижасидир. Шунинг учун ҳам Юртбошимиз Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи чақириқ IX сессиясида (29 август 1997 йил) сўзлаган нутқларида таълим-тарбия соҳасидаги ислохотлар мазмунини шундай белгилаб берган эди: *“Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълими ва тарбиясини кўрган шахслар керак”*.

Айни шундай таълим ва тарбия кўрган шахсларгина “ким эдик?”, “ким бўлдик?”, “ким бўлмоқчимиз?” деган саволларга тинимсиз жавоб излайди. Шунда кишиларимиз миллий маданиятимиз сарчашмаларига авайлаб муносабатда бўлишни ўрганади, жаҳон маданиятини чуқурроқ билишга, умуминсоний кадриятларга таяниб яшашга интилади. Анъанавий кадриятларимизни ҳозирги демократик жамиятнинг кадриятлари билан уйғунликда кўра билади. Шундагина халқимиз миллий ўзлигини кундан-кунга теран англаб, маънавий юксалишга эришади, келажакка равшан кўз билан қарайди. Ана шунда миллий ғоя ижтимоий ҳаёт соҳаларига тадбиқ этилиб, моддийлашади ва тараққиёт омили бўлиб хизмат қилади.

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Миллий ўзликни англаш нималарга боғлиқ?
2. Умумбашарий ўзликни англаш деганда нимани тушунасиш?
3. Тарихий хотира билан манқуртликнинг қандай боғлиқлиги бор?
4. Жамиятнинг ахборотлашуви қандай жараён?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Бизни танлаган йўлимиздан ҳеч Ким қайтара олмайди. «Халқ сўзи» газетаси 17 май 2005 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2006 йил 26 август
3. Каримов И. А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир –Т.: Ўзбекистон, 2000. Т-8. 489-508 б.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч Т-2008й.
5. Каримов И.А. Қонун ва адолат устиворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилоят халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Халқ сўзи», 2004 йил 2 июнь
6. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шаҳри». – Т «Адабиёт», 1993.
7. Алишер Навоий. «Маҳбуб ул-қулуб». Т.: «Адабиёт», 1996.
8. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. – Т.: ««Шарқ»», «Академия», 2001.
9. Алимова Д. Инсоният тарихи - ғоя ва мафкуралар тарихидир. Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
10. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
11. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
12. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими. Т.: «Академия», 2002.
13. Бобоев Ғ. Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт. Т.: «Янги аср авлоди», 2001. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.
14. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

7 – мавзу: Миллий ғоянинг бош мақсади озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш.

Режа:

1. Миллий ғоянинг бош мақсади- Озод ва обод Ватан эркин ва фаровон ҳаёт қуришдан иборатдир.
2. Миллий ғоя - эркин ва фаровон ҳаёт қуриш омили сифатида
3. Жамият барқарорлиги - эркин ва фаровон ҳаёт қуриш омили
4. Ёшлар - эркин ва фаровон ҳаёт бунёдкорлари

1. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт ғоясининг негизлари

Халқимиз асрлар давомида озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт орзусида яшаб келди. Бу ғоя халқимизни эркинлик ва юксалиш паллаларида ҳам, ўз мустақиллигидан жудо бўлган даврларда ҳам тарқатмади. Бугунги кунда Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги асосий мақсади - озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш бўлиб, бу ғоя миллатимизнинг азалий орзу-умидларини, интилишларини, бунёдкорлик фаолиятининг маъно-мазмунини ифодалайди. Инсон муайян маконда туғилади ва ҳаёт кечириди, шахс сифатида шаклланади. Ана шу макон унга Ватан саналади. Дилида Ватан туйғуси шаклланмаган, киндик қони тўқилган заминга меҳр туйғуси жўш урмаган кишини чинакам Инсон деб бўлмайди. Шу билан бирга инсон бахт-саодат учун туғилади. У ана шу бахт-саодатга ўзи туғилиб - ўсаётган Ватанида эришмоқни орзу қилади. Бу унга ўз бахт-саодатини юрт ривожини, унинг озод ва ободлигини билан уйғун қўришни аниқлатади.

«Озод Ватан», «Обод Ватан», «Эркин ва фаровон ҳаёт» тушунчалари шу жиҳатдан ўзига хос маъно ва мазмун касб этади.

Озод Ватан – ўз тақдирини ўзи мустақил ҳал этиш ҳуқуқини тўла рўйбга чиқара олган миллатнинг яшаш макони бўлиб, жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрнига, нуфузига ва мавқеига эга бўлган мамлакатдир.

Обод Ватан – фуқаролари эркин ва озод яратувчанлик фаолияти билан банд бўлган, тўла ижтимоий-сиёсий ҳавфсизликда фаровон ҳаёт қуриш иштиёқида яшаётган ҳудуддир.

Эркин ва фаровон ҳаёт – одамларнинг юқори даражадаги моддий ва маънавий неъматларга эркин тарзда, ўзларининг бор қобилиятлари ва имкониятлари эвазига эришишидир.

Мустақиллик миллий кадриятлар, маданият ва анъаналарни, маънавиятни тиклаб, одамларимиз қалбида миллий ғурур ва ифтихор ҳамда ватанпарварлик туйғуларини камол топтиришга замин яратди. Шунингдек, мустақиллигимизнинг ўзига хос мафқурасига айланган миллий истиқлол ғояси минг йиллар давомида шаклланиб, сайқалланиб келган миллатимиз маънавияти сарчашмаларидан, бутун инсоният тўплаган тажриба ва

кадриятлардан озиқ олади. Шу маънода ушбу ғоянинг миллий ва умуминсоний жиҳатлари ҳақида батафсилроқ тўхталиб ўтиш жоиз.

Бу соҳадаги энг асосий вазифамиз - деб таъкидлайди Президент Ислом Каримов, - миллий кадриятларимизни тиклаш, ўзлигимизни англаш, миллий ғоя ва мафқурани шакллантириш, муқаддас динимизнинг маънавий ҳаётимиздаги ўрнини ва ҳурматини тиклаш каби мустақиллик йилларида бошлаган эзгу ишларимизни изчиллик билан давом эттириш, уларни янги босқичга кўтариш ва таъсирчанлигини кучайтиришдир. Лекин турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос мақсадларини уйғунлаштирувчи ғоя – юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати - барчамиз учун бирдек муқаддас бўлиши шарт.

Том маънода мана шундай олижаноб туйғулар миллий ғоя ва миллий мафқурамизнинг маъно-мазмунига, мана шу юртда яшайдиган ҳар қайси инсоннинг ҳаёт дастурига айланишига эришиш даркор¹. Юртимизда яшаб ижод қилган ислом фалсафаси намоёндалари - имом Бухорий, имом Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Абулқосим Замахшарий, Абдуҳолик Ғиждувоний, буюк қомусий олимлар - Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Улуғбек, мутафаккир шоирлар - Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, улуғ саркардалар ва давлат арбоблари Амир Темур, Бобур, Абдуллаҳон ижодида ва амалий фаолиятларида эркин, фаровон ҷамият ғоялари акс этганлиги бежиз эмас. Шу билан бирга Шарқ мутафаккирлари инсонпарвар ҷамият қуриш ғоясини одил шоҳга боғлайдилар (Фаридиддин Аттор, Абдурахмон Ҷомий, Алишер Навоий, Ҷалолиддин Румий, Баҳовиддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро, Ғаззолий, Бедил ва б.)². Бу каби мутафаккирлар ҳоким ва халқ, шоҳ ва салтанат муносабатларида адолатли иш тутиш, давлатни қонунлар орқали бошқариш, қабул қилинаётган тadbирларнинг халқ томонидан қўлланиши каби ижтимоий муаммоларни кўтарадилар.³ Бу озод Ватан, халқпарвар тузум идеалларини асослаш эди.

Тасаввуфнинг кўпгина намоёндалари ҳам ўз илмий ва амалий фаолиятларида эркин ҷамият ғоясини илгари сурганлар. Ҳасан Басрий, Абдулла Ансорий, Абулҳасан Ҳараконий, Баҳоуддин Нақшбанд, Абдурахмон Ҷомий, Алишер Навоий, Хўжа Аҳрор Валий, Маҳдуми Аъзам Косоний адолат, ҳақиқат қуйчилари бўлдилар.

Дарҳақиқат, барча даврлар ва халқлар мутафаккирлари бахт-саодат келтирадиган тузум ҳақида орзу қилиб келганлар. Бу ҳақда кўплаб мутафаккирларимиз қарашлари тўғрисида кўп ва хўп гапириш мумкин. Лекин биргина Форобий қарашлари мисолида бахт-саодатга, фаровонликка ҷамият аҳли қандай эришади деган ғоянинг миллий ғоямизда акс этган жиҳатларига тўхталиб ўтиш жоиз.

Форобий фикрига кўра, ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади, у бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар ҷамоасига эҳтиёж туғилади. Шу сабабли кўп кишиларнинг бирлашуви орқалигина одам ўз табиати бўйича интиланган етукликка эришуви мумкин. Бундай ҷамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради. Шу маънода, Форобий фикрига кўра, ҳақиқий бахтга эришиш мақсадида ўзаро ёрдам қилувчи кишиларни бирлаштирган ҷамият фозил ҷамиятдир.

Абу Наср Форобий ўзининг «Талхису Наволиси Афлотун» («Афлотун қонунлари моҳияти») асарида фозил ҷамият концепциясини баён қилишни қонунлар ҳақида фикр юритишдан бошлайди. Буюк мутафаккирнинг фикрига кўра, инсоннинг хавфсиз яшаши учун биргина фаровонликнинг ўзи етишмайди. Инсон ҷасорати эса ташқи урушдаги ҷасорат эмас, балки одамларнинг ўз иллатлари устидан ғолиб келиб, тинчликни таъминлашларидир⁴. Демак, инсонларнинг ўзаро муносабатларини такомиллаштиришга қаратилган ҳаракатидан фаровон ҷамият сари интилишнинг илк босқичи келиб чиқади.

Форобийнинг қарашларига кўра, «энг мушкул иш - қонунни жорий қилишдир. Қонунга шубҳа билан қараш ҳамда қонун устидан арз қилиш эса энг осон ишдир.» Бугунги ҳуқуқий давлат барпо этиш жараёнларида бу каби ўғитларнинг ўзига хос ўрни

бор. Айниқса унинг қонунга ҳурмат билан қарашнинг аҳамияти ҳақидаги фикрлари эътиборга молик. Буюк аллома шундай деб ёзади: «Қонуннинг ўзи ўз ҳолича олийжаноб ва юқори мартабали бўлиши керак ва унинг номидан ҳамда у (қонун) ҳақда нимаики гапирилса ҳам мўътабар ҳисобланиши лозим... Халқ қонунларга эҳтиёж сезиши ва уларни чуқур ўрганиши зарур, чунки улар кейинчалик халқнинг ўзига фойда келтирадилар. Акс ҳолда қонундан кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди»⁵.

Демак, Форобий ҳар қандай одамда ҳам таҳсинга лойиқ инсоний қувват ҳам ҳайвоний куч мужассамлигини таъкидлаган ҳолда қонун айнан таҳсинга сазовор инсоний қувватни ривожлантиришга қаратилган бўлиши зарурлигини уқтиради. Шаҳарнинг ҳамма аҳолисига келганда, агар улар таҳсинга сазовор қувват касб этишга кучлари етмаса, йўл кўрсатувчи қонун соҳибларининг адолатларига бўйсунити керак бўлади.

Фозил жамият ҳақидаги тасаввурларни бугунги кунда демократия деб номланаётган кадриятлар тизимида кўп жиҳатдан мослигини кўрамиз. Хусусан, демократиянинг асосий мезонларидан бири бўлган қонунларни жорий қилиш муаммоси ҳам бундан мустасно эмас. Унинг фикрига кўра, чинакам қонун ўрнатувчи янги қонун қабул қилаётганида мамлакатдаги барча табақалар, авлодларга, вилоятлар аҳолисига бахт-саодат, шод-хуррамлик, эркинлик ва фаровонлик келтиришини ҳисобга олади. Қонун турли-туман феъл-атвор ҳамда ҳислатларга эга бўлган одамлар хайрихоҳлик билан кутиб олишига арзийдиган бўлиши зарур.⁶

Маълумки, Форобий фозил жамиятнинг асосий хусусияти деб бахт-саодатга интилишни тушунади ва бахт-саодатга интилмайдиган жамиятни жоҳил жамият деб баҳолайди. Бахт-саодат эса олий даражадаги эзгулик бўлиб, унга соғлиқ, гўзаллик, бойлик каби кадриятлар етаклайди. Жоҳил ва адолатсиз одамлар учун эзгулик йўқ ва улар бахтга эриша олмайдилар. Улар учун ҳатто ҳаёт ҳам бир кулфатдир. Мутафаккир фикрига кўра, саодатга оқиллик ва унга ҳамиша интилиб яшаш орқали эришиш мумкин. Шундай экан, қонун мустаҳкам руҳ ва оқил идрок тарбиясига йўналтирилгандагина фаровонлик томон етаклайди. Демак, раҳбар халқ, оммани тарбиялашга, унинг руҳи ва идрокини мустаҳкамлашга ҳаракат қилмоғи зарур.

Бугунги кунда биз барпо этаётган жамиятнинг олий мақсадларидан бири инсонларнинг фаровон ҳаётини таъминлашдир. Жамиятни бошқаришда одамларни фароғатга келтирадиган бирдамликка етакловчи, интизомни шакллантирувчи қонунларни яратиш айтиш шунга хизмат қилади. Шунга боғлиқ тарзда айтиб ўтиш жоизки, XX аср бошларида озод юрт қайғусида яшаган Абдулла Авлоний бу ҳақда шундай деган эди: «Интизом деб қиладурган ибодатларимизни, ишларимизни ҳар бирини ўз вақтида тартиби ила қилмакни айтилар. Агар ер юзида интизом бўлмаса эди. Инсонлар бир дақақа яшолмас эдилар... Алҳосил, ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси ишларини вақтида низомдан чиқармай тартиб ила юритмакга боғлиқдур... Ишларини тартиб узра юритган кишиларнинг ишлари ерида, ўзлари тинч ва роҳатда умр ўтқарурлар»⁷.

Ўз юртларини озод ва обод кўришни орзу қилган жадид зиёлилар ҳам тарбия масаласига алоҳида эътибор қилганлари бежиз эмас эди. Яна бир бор Авлонийнинг Форобий фикрларига ҳамоҳанг фикрига эътибор берайлик. «Ҳар бир миллатнинг саодати, давлатларнинг тинчи ва роҳати – деб таъкидлайди Авлоний, - ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдур».

Кўриниб турибдики, Форобий ва Авлоний турли даврда яшаганликларига қарамай, одамларни эркин ва фаровон жамиятга *тарбия* орқали етаклашга даъват қилганлар.

Форобий ғоясига кўра, фозил жамият фақатгина одамлар жамоаси борлиги учунгина фозил деб аталмайди, балки адолатли қонунларга ва бошқарув қоидаларига риоя қилгани, доно раҳбарга эга бўлишга, одамларнинг таҳсинга лойиқ одатлари ва ахлоқини рўёбга чиқаришга шарт-шароит яратган жамият бўлгани учун ҳам фозилдир.

Мамлакатдаги тузумнинг гўзал ва яхши бўлиши ҳукмдорнинг билимдонлиги ва ўзга тузумлардаги фаровонлик ва бошқа ижобий жиҳатлардан хабардорлик билан боғлиқ деган фикр ҳам Форобийни замонавий демократия назариётчилари қаторига қўйишимизга

имкон беради. Бунинг устига, фуқаролик жамияти ҳақидаги ҳозирда кўплаб билдирилаётган фикр-муҳазалар ҳам мутафаккирнинг назаридан четда қолмаган. Форобий мамлакат аҳолиси хушхулққа эга бўлмаган тақдирда кучли ҳокимиятга эҳтиёж туғилади деб таъкидлайди. «...Ҳокимият ихтиёрий қабул қилинганда кўпроқ маъқул ва ҳар томонлама қулай ҳисобланади... жоҳил одамлар устидан ҳукмронлик ва уларни ҳокимиятга бўйсундириш ҳақиқатан тўғри иш бўлиши билан бирга, эркин ва меҳр-шафқатлиларни бўйсундириш ўта бемаънилиқдир»⁸. Дарҳақиқат, комил инсон устидан ҳукмронликка эҳтиёж йўқ. Комилликка интилувчи инсонлар фаолияти фозил жамиятни шакллантирувчи омиллардан биридир.

Мутафаккир фозиллар шахрининг зидди бўлган шахарлар (жамият) ҳақида ҳам фикрлар билдирадики, бу ҳолат ҳозирги замон жамиятининг айрим жиҳатларига танкидий муносабатда бўлишни талаб қилади. Форобийнинг огоҳлантириши шундаки, жоҳил жамият аҳолиси бахт-саодатга интилмайди, бахт-саодат нималигини билмайди ҳам. Чунки, жаҳил одам ҳеч қачон бахт топмаган ва бахт-саодатга ишонмайди ҳам. Фаровонликка келсак, жаҳил одам (ҳақиқий ободонликни билмасдан) баъзилар назарида бахту-давлат бўлиб кўринадиган ўткинчи, юзаки нарсаларни, мол-дунёни, жисмоний лаззатларни, хирсу-шаҳватни, обрў, амал, шон-шухратни ҳақиқий бахт, фаровонлик деб ўйлайди. Шу неъматлардан ҳар бири жаҳил одам назарида ҳаётдан мақсад, бахт-саодат бўлиб кўринади.

Моддий ва маънавий неъматларнинг барчаси биргаликда уйғунлашган чоғдагина ҳақиқий бахт-саодатга эришиш мумкин. Бу неъматларнинг тескарисси – тан касалликлари, камбағалчилик, завқ ва лаззатдан маҳрумлик, ҳурмат ва обрўнинг йўқлиги – бахтсизликдир. Ёлғиз жисми талабларини, хирсини қондириш, ишрат, кайф-сафога интилиш бахт-саодатни билдирмайди. Эҳтирослар тизгинини жиловламай, шахсий истакларини тинимсиз қондиришга интилишлар ҳам шулар жумласидандир. Форобий шунингдек бир-бирларини макташни, кўкка кўтариш, бир-бирларининг олдида ёки бегоналар кўзига улуғвор, шон-шавкатли бўлиб кўринишга сохта уринишларни ҳам жоҳилликнинг кўриниши сифатида баҳолайди.

Фаровонликка интиладиган жамият аъзоларининг ўз ғоялари, ихтиёрий амал қилишга жазм этган қадриятларига собитлигини талаб этади. Форобий фикрига кўра, фозил жамият аҳолисининг назарий қарашлари ва амалий ишларига нисбатан бегона ғоялар аста кириб олиб, уларнинг қарашларини ўзгартириб юбормаслиги керак. *Зеро, инсон бахт-саодат нималигини тушунган бўлсаю, унга эришишни мақсад қилиб олмаса, ғоя ва хоҳишига айлантирмаган бўлса, унга нисбатан озгина бўлсада, шавқ ва завқ сезмаса, истак ва мулоҳазасини, куч ва қувватини бошқа нарсаларга сарфласа, бу қилмишлари ноўриндир.* Инсонлик моҳияти ҳақиқий бахт-саодатга эришув экан, инсон бу мақсадни ўзининг олий ғояси ва истагига айлантириб, бу йўлда барча имкониятлардан фойдаланса, у бахт-саодатга эришади. Инсон аввало бахт-саодатнинг нима ва нималардан иборат эканлигини билиши, унга эришувни ўзига ғоя ва энг олий мақсад қилиб олиши, бутун вужуди билан мафтун бўлиши керак. Кейин бу бахт-саодатга олиб борадиган амал ва воситаларнинг нималардан иборат эканлигини билиб олиши зарур. Сўнгра эса бахт-саодатга эритирадиган ишларни шахсан бажаришга киришмоғи лозим бўлади. Форобийнинг ушбу фикрлари бугунги кунда ўз миллий ғоясининг пировард мақсади сифатида фуқаролик жамиятини барпо этишни кўзлаётган жамиятимизнинг мақсадларига ҳамоҳанг эканлигини англаш мушкул иш эмас.

Хуллас, фаровон жамият ғояси мустақил ва барқарор тараққиёт йўлига кираётган жамиятлар учун икки ҳисса қадрлидир. Шу маънода унинг умуминсоний жиҳатларига, демократик моҳиятига улкан эътибор берилаётганлиги табиийдир. Президент Ислом Каримов миллий ва умуминсоний қадриятларга таянган ҳолда озод ва обод Ватан, демократик жамият қуриш жараёнига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратаётганлиги ҳам шундан. *Зеро, мамлакатимизда фаровон, илгор жамият барпо этиши - мақсад,*

амалга оширилаётган ислоҳотлар - восита бўлиб, жамиятимизда ҳукм сураётган ижтимоий-сиёсий барқарорлик ўз навбатида ислоҳотлар учун шарт-шароитдир.

2. Миллий ғоя - эркин ва фаровон ҳаёт қуриш омили сифатида.

Мамлакатимизда демократик институтлар ва фуқаролик жамияти асосларининг шаклланиши ҳақида фикр юритар экан, Президент Ислон Каримов жамиятнинг демократиялашувини узоқ муддатли жараён сифатида баҳолайди, демократия ғояларини шунчаки баён қилиш, юқоридан тушириш билан уни одамларимиз ҳаётига сингдириб бўлмаслигини уқтиради. «Демократия, - деб таъкидлайди И.А.Каримов, - жамиятнинг кадриятига, ҳар бир инсоннинг бойлигига айланмоғи керак. Бу эса бир зумда бўладиган иш эмас. Халқнинг маданиятидан жой ололмаган демократия турмуш тарзининг таркибий қисми ҳам бўла олмайди. Бу тайёргарлик кўриш ва демократия тамойилларини ўзлаштиришдан иборат анча узоқ муддатли жараёндир»⁹.

Демократияни жамиятнинг устувор кадриятига, унинг барқарор тараққиёти омилига айлантириш демократик ривожланиш анъаналарини авайлаб ўстириш, жаҳон халқлари демократик анъаналарини, адолатли жамият орзуси йўлида инсоният тўплаган тажриба ва амалиётни муттасил ўзлаштириш зарур. Бунда шарқона демократия тамойиллари таянч бўлиб хизмат қилади.

Аммо, инсон табиати зиддиятлидир. У бошқалар интилишларига тескари бўлган интилишларга эга бўлиши ва шу вақтнинг ўзида ўзгалар билан ҳамкорликка мойил бўлиши мумкин. Инсон табиатига хос ана шу қарама-қаршилик унинг жамиятдаги ҳаёти ва ҳатти-ҳаракатларини ҳам белгилайди. Одамлар бир томондан шахсий эркинликка интилсалар, иккинчи томондан ижтимоий тенгликни талаб қилишга мойил бўладилар. Одамлар ўз манфаатларини кўзлашлари билан бирга умумийижтимоий манфаатларга ҳам интиладилар. Аммо бу қарама-қарши тенденцияларни, шахсий манфаат билан жамият манфаатларини қандай қилиб мувофиқлаштириш мумкин?

Жамият бу муаммонинг ечимига демократия механизмларини ишга солиш орқалигина кела олади. Айнан демократия ва умумий манфаатлар вобасталиги ижтимоий муносабатларни мувозанатга келтиришга хизмат қилади. Демократия доимий кутб - «зиддият - келишув - бирдамлик» орқали ўзига йўл очар экан, кишиларнинг ўзаро розилиги, келишувига таянади. Гап шундаки, демократия - бу ёлғиз ўз мақсад ва талабларини амалга ошириш воситаси бўлмай, балки ўзаро муносабатларнинг мақбул қоидаларига риоя этишдир. Умуминсоний, хусусан демократик кадриятларга таянган миллий истиқлол ғояси ана шу кутбий интилишларни мувофиқлаштириш орқали умумий манфаатларни ўзида ифода этади.

3. Жамият барқарорлиги-эркин ва фаровон ҳаёт қуриш омили

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти йилларида шу нарса аниқ исботини топдики, озод ва фаровон ҳаётни барпо этишнинг асосий омилларидан бири - барқарорлик-дир. Охирги йилларда жаҳон ҳамжамятида барқарор ривожланиш концепцияси кенг оммавийлашмоқда. Хусусан, БМТ ҳужжатларида ҳам барқарор тараққиёт олий кадрият сифатида талқин этилади, унинг универсал хусусиятлари, турли моделларининг кучли ва заиф томонлари таҳлил этилади.

Мутахассислар орасида барқарорлик деганда демократик тузилмаларнинг тез ўзгарувчан ижтимоий жараёнларга нисбатан акс-таъсир кўрсата олиш қобилияти тушунилади. Бунда барқарорлик демократиянинг вазифаси деб қаралади, у ўзига кишиларнинг фуқаролик жамияти институтлари воситасида давлатни бошқаришдаги иштирокини ҳам ўз ичига қамраб олиши зарур. «Кучли давлатдан - кучли жамиятга ўтиш» қоидаси ҳозирда демократик институтларни жорий этишни жадаллаштириш, жамиятдаги

ижтимоий барқарорлик жамоатчилиكنинг фаоллигига асосланиши зарурлигини кўрсатмоқда.

Ўз ўрнида айтиб ўтиш жоизки, «барқарорлик» тушунчаси кўплаб ёндашувларни ўзига жамлаган. Уларни қуйидаги кўринишда умумлаштириб келтириш мумкин: а) жамиятда ноқонуний зўрлик ва куч ишлатиш тахдидининг бўлмаслиги; б) бирмунча узок вақт давомида бир ҳукуматнинг амал қилиши, унинг ўзгарувчан шароитларга самарали тарзда мослашувчанлиги; в) конституцион тартибнинг барқарорлиги; г) барқарор легитим ҳокимиятнинг барқарор мавжудлиги; д) сиёсий тизимда тузилмавий ўзгаришларни бошқариш имкониятининг мавжудлиги; и) сиёсий кучларнинг мувозанати ва б.

Фикримизча, бу демократлашув жараёнини бошдан кечираётган жамиятларга хос умумий меъёрлардир. Аммо умумийлик доимо хусусийликдан таркиб топади. Бизнинг мамлакатимизда барқарор тараққиёт, унинг асосий омиллари ва шартлари Ислом Каримовнинг «Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка тахдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида батафсил келтирилган. Мамлакатимизнинг барқарор тараққиёти мавжуд шарт-шароит билан боғлиқ ҳолда тахлил этилган ва унинг шартлари кўрсатилган. Булар: а) маънавий қадриятлар ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши; б) давлатчилиكنи шакллантириш ва мудофаа қобилятини мустаҳкамлаш; в) демократик институтларни ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш; г) бозор муносабатларининг қарор топиши ва мулкдорлар синфининг шаклланиши; д) кучли ижтимоий сиёсат ва аҳоли ижтимоий фаоллигининг ортиши¹⁰.

Бир сўз билан айтганда, барқарорлик бирор-бир сиёсий объект ёки институтнинг ҳолатинигина эмас, балки ички ва ташқи муносабатлар тизимини ҳам ифодалаши зарур. Ижтимоий-сиёсий барқарорлик демократик тартиб билан бирга узвийликни, давомийликни ҳам талаб этишини айтиб ўтиш зарур. Шундай қилиб, демократиятни таъминлаш бошқарув тизимини, фуқаролик тартибини, бошқарувнинг қонунийлиги ва ишончлилигини ифодаловчи ижтимоий-сиёсий барқарорлик шароитидагина амалга оширилиши мумкин. Бу эса озод ва обод Ватан барпо этиш йўлини таъминлайди.

Демократик жараёнлар самараси фақатгина сиёсий институтларга эмас, фуқароларнинг уларга жалб этилишига ҳам боғлиқ. Сиёсий ҳаётдаги иштирок демократик тартиб ва жараённинг муҳим мезони бўлиб, унда сиёсий субъектларнинг сиёсий муносабатлар ва ҳокимият тизимида жалб этилганлиги даражаси айниқса, сайловлар жараёнида яққол кўзга ташланади. Шу маънода демократия жамиятда сайловчилар овози учун ошқора, барчанинг кўзи олдида ҳалол рақобатга киришишни ва аҳолининг кенг гуруҳларининг сиёсий жараёнга «киритилганлигини» тақозо этади.

4. Ўрта мулкдор қатламининг шаклланиши ва фаровон ҳаёт қуришнинг ўзаро алоқадорлиги

Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш ғояси эркинлаштириш, эркин меҳнат фаолияти ва тадбиркорликни ривожлантириш жараёнлари билан узвий боғлиқ. Боқимандалик ёки сохта «умумий тенглик» ғоясига асосланиб эркин ва фаровон ҳаёт қуриб бўлмайди. Дунёдаги бирорта жамият бу йўл билан фаровон ҳаётга эришган эмас. Эркин иқтисодий фаолиятга асосланган бозор иқтисоди, мулк хилма-хиллига таяниш, эркин ва соғлом рақобат муҳитида ўрта мулкдорлар қатлами шаклланиб боради. Бу эса ўз навбатида озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуришнинг социал негизи, ижтимоий таянчи ҳисобланади.

Хўш, ўрта ижтимоий қатламнинг ўзи нима? Ўрта қатлам - бу ўз шахсий мулки, яъни турар жойлари, шахсий транспорт воситаларига эга бўлган, ўзини ва ўз оиласини ҳаётини муносиб тарзда таъминлай оладиган, ўзининг ва оила аъзоларининг фундаментал эҳтиёжларини (таълим олиш, дам олиш, сифатли тиббий хизматдан фойдаланиш) қондириш учун етарли моддий имкониятлари мавжуд бўлган, маънавий ҳаёти мазмунли

бўлган ва энг муҳими - бу имкониятни ўз иш ҳақи ва даромадлари эвазига таъминлай оладиган ҳамда фаол равишда жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётида иштирок этадиган фуқаролардир.

Жамиятнинг айнан ўрта қатлами миллий бойликнинг асосий қисмини яратади, давлат қармоғида боқимандаларча кун кечирмайди ва жамиятнинг “умуртқа суяги” ни ташкил этади. Бундай қатламнинг шаклланиши шунингдек жамиятнинг кескин табақалашувига - ошиб-тошиб кетган бойлару, камбағал-қашшоқларга бўлиниб кетишига йўл қўймайди. Жамиятда турли ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларини уйғунлаштириш, фуқаролар бирдамлигини таъминлаш асосида умумий фаровонликни ўрнатишнинг энг синалган воситаларидан бири ҳам жамиятда ўрта қатламини барпо этиш эканлигини шундан кўrsa бўлади.

Мамлакатимизда бозор муносабатларининг шаклланиб бориши жараёнида даромадлари, турмуш даражаси ва сифатига кўра бир-бирларидан фарқланувчи қатламлар шаклланимоқда. Бу табиий ҳол. Аммо бундай ҳолатни ҳамма ҳам тўғри баҳолайвермайди. Бунга айрим шахсларнинг бойликка ружу қўйиши, очкўзлик, исрофгарчилик, ўзаро ёрдам ва қариндош-уруғчиликнинг яхши жиҳатларини менсимаслик, ўзини кўз-кўз қилишдек иллатлар ҳам сабаб бўлмоқда. Бунга айримлар учун ҳаёт тарзига айланган таъмагирлик, порахўрлик, тўрачилик каби жирканч киёфага кираётган ҳолатларни қўшадиган бўлсак, ҳалол меҳнат кишисининг руҳий изтиробларини тушуниш қийин эмас. Шу маънода Президентимизнинг бозор механизмларини ҳаётга тадбиқ этиш билан бирга қонунчиликни мустаҳкамлаш ва бунда маънавий асос бўлиб хизмат қиладиган ахлоқ нормаларини ҳам ижтимоий ҳаётда кенг ёйиш тўғрисида куюниши бежиз бўлмай, адолатли жамият қуришга нисбатан халқимизнинг интилишини ифодалайди.

Бозор муносабатлари қарор топаётган ҳозирги кунда баъзилар фақат яхши еб-ичиш, кийинишнигина ўз ҳаётларининг бош мақсади деб биладилар. Бундайлар ўртасида кўзга ташланиб турувчи истеъмолчилик ҳол нисбатан “зиёнсиз” бўлиб туюлган маънавият ва ахлоқни менсимасликдан бошланиб, охир-оқибат қонунни четлаб ўтиш, кейинчалик уни бузиш ва оёқ ости қилиш каби жамият учун ўта хавфли оқибатларга олиб келиши тайин.

Ҳозирда мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий тараққиётини барқарор тараққиёт манфаатлари асосида йўлга қўйишнинг назарий-амалий ва илмий асосларини ишлаб чиқиш талаб этилади. Айниқса, ижтимоий жараёнларни олдиндан кўра билиш, уни прогнозлаш, зарур ўзгартиришлар киритиб, уларнинг самарасига гувоҳ бўлгач, олинган тажрибаларни аста-секин кенгроқ қўламда тадбиқ этиш кўзланган мақсадга олиб келиши мумкин.

Шундай экан, ҳозирги даврда ижтимоий жараёнларнинг ривожланиш тенденцияларини олдиндан башорат қилиш, ислохотлар учун ўта муҳим йўналишларни лойиҳалаштириш, моделлаштириш катта аҳамиятга эга. Зеро, уларнинг натижалари ва ҳулосалари ислохотни юритиш сиёсатида катта ёрдам беради.

Мамлакатимизда эркинлик тамойилларининг борган сари кенг илдиз отиши, эркин меҳнат фаолияти, тадбиркорликнинг ривожланишида мулкдорлар қатламининг шаклланиши ва мустаҳкамланиши учун замин яратмоқда.

2004 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил якунлари ҳамда 2004 йилда иқтисодиётни янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишларига бағишланган мажлисида қилган маърузасида Президент Ислон Каримов жамиятимизда тадбиркорлик руҳини қарор топтириш йўлидаги, хусусан кичик ва ўрта бизнес ривожига тўсиқ бўлаётган бюрократик иллатларни асосли танқид қилди, бу соҳадаги долзарб чора-тадбирларни белгилаб берди.

Умуминсоний тамойилларга асосланган фаровон ҳаёт қуриш ғояси халқ ҳукуматга эмас, ҳукумат халққа хизмат қилишини талаб этади. Лекин бунга эришиш учун демократияни яратиш, уни ижод қилиш, унга қўниқиш, у билан яшаш қўникмалари, тажрибаси, бир сўз билан айтганда демократик маданият ҳам зарур. Демократик жараёнлар тарихи шундан гувоҳлик берадики, уни ўрганишдаги энг осон йўл - тақлид, энг

ишончлиси - ўрганиш ва энг аччиғи - тажрибадир. Омманинг сиёсий-ҳукукий маданиятини такомиллаштириш ва барпо этишда демократия маданияти муҳим ўрин тутди. Ўз шахсий манфаатидан келиб чиқиб, ўз ҳуқуқларидан фойдалана олувчи, ўз тақдири учун масъулиятни қўлга ола билиш билан бирга ўзи ва фарзандлари учун эркинликни амалга оширишнинг ижтимоий ва сиёсий воситаларини ўрганиш қобилияти ҳам зарур. Демократия иложи борица кўпроқ одамларнинг сиёсий, ҳукукий, қолаверса, умумий маданияти билан, уларнинг жамият ҳаётидаги кенг иштироки билан боғлиқ.

Биз интилаётган барқарор тараққиётга эришишда инсонларнинг турмуши яхши бўлиши, маълумотли бўлишлари, ҳалол даромад топа олишлари, ижтимоийтаъминотга боғланиб қолмасликлари ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Муҳими, фаровон ҳаётга эришиш учун одамлар эркин меҳнат маҳсулининг «таъмини» тотиб кўришлари, ҳалол йўл билан юқори даромад қилиш ҳадисини олишлари зарур. Фуқароларнинг иқтисодий эркинлигининг ошиши эса уларнинг сиёсий эркинлигини ҳам юксалтиради, ижтимоий-сиёсий жиҳатдан фаоллаштиради.

Мамлакатимизда фаровон ҳаётни барпо этиш йўлида иқтисодиётни дастлабки турғунлаштиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар даври кейинчалик жамият ҳаётини демократик жараёнлар билан тўлатиш, амалда демократик институтларни барпо этиш, иқтисодда сезиларли жонланиш жараёнлари билан бирга кечди. Юзлаб замонавий саноат корхоналари ва иншоотлари барпо этилди. Эндиликда иқтисодий юксалиш даври бошланиб, бунда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олувчи жараёнлар ва институтлар мустаҳкам, қайтарилмас хусусиятга эга бўла бошлади. Одамларимизнинг ҳаёти яхшиланмоқда.

Лекин, иқтисодий фаровонлик ва сиёсий самарадорликнинг ўзи эркин ва фаровон ҳаёт учун етарлими? Бу фақатгина иқтисодий ва ижтимоий шарт-шароитларгагина эмас, балки сиёсий институтлар тизимига ҳам боғлиқ бўлиб қолмоқда. Бошқача айтганда, Ўзбекистонда демократия мустаҳкам оёққа туриши жараёнида уни парваришлаш, озор бермай, сабр-тоқат билан такомиллаштириш, уни эркин ва фаровон ҳаёт қуриш воситасига айлантириб бориш зарур. Фуқароларимиз эса иқтисодий ҳаётда ҳам, инсонлараро муносабатларда ҳам бир томондан эркинликни, иккинчи томондан тартиб-интизомни нозик уйғунлаштира олиш салоҳияти ҳисобга олиш маданиятини эгаллашлари лозим бўлади.

Албатта, ўтиш даврида иқтисодий демократия муҳим рол ўйнайди, зеро у аҳолининг ўз даромадларига кўра юқори ва қуйи қатламлари ўртасидаги тенгсизлик даражасининг тез ўсиб боришининг олдини олади. Ўзбекистонда мулкий қутбланиш, жамиятнинг ошиб-тошиб кетган бойлар ва камбағал-қашшоқларга ажралиб қолишига йўл қўймаслик сиёсатининг белгилаб берилганлиги куртак отаётган демократияни муҳофазалаш эҳтиёжидан ҳам келиб чиқади. Бу сиёсатнинг изчил амалга оширилиши мамлакатимизда демократиянинг келажагини кўп жиҳатдан белгилайди.

Маълумки, мамлакатимизда эркинлаштириш жамият демократлашувининг муҳим йўналиши сифатида эътироф этилади. Бу ҳам бизнинг ғоямиз ҳисобланади. Лекин бу ўз навбатида эркинликни улкан ижтимоий-сиёсий кадрият сифатида англашни талаб этади.

Ўз ўрнида шахсий мазмунда эркинлик тушунчасининг ижобий ва салбий жиҳатларга эга эканлигини таъкидлаган бўлардик. Унинг *ижобий жиҳати* шахснинг ўз манфаатларига мувофиқ равишда ҳатти-ҳаракатлар содир қилиш имкониятини ифодалайди. Бунда шахс маълум ҳатти-ҳаракат содир қилиши мумкинки, унинг бу интилишлари ўз навбатида бошқаларнинг манфаатларига зид келмаган тақдирда адолат чегараси, эрklar тенглиги уйғунлашади. Аксинча, шахс ҳатти-ҳаракати ташқаридан бўладиган таъсирлардан бутунлай озод бўлган тақдирда ва у ўз мақсадларига эришишда ҳеч бир акс таъсирни тан олмаган тақдирда эркинликнинг *салбий ҳолати* юз беради.

Албатта, эркинликнинг ҳар икки жиҳати ўртасида мураккаб, зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши муносабатлар мавжуд. Эркинликнинг айнан ижобий ва салбий хусусиятлари мувозанати шахс эркинлигини белгилайди. Шарқ ва Ғарб жамиятшунослари

аввалдан шахс эркинлигининг рухий-лирик (Навоий, Бедил), ижтимоий-рухий (Фаробий, Лебон, Тард, Ортега-И-Гассет), рухий-индивидуал (Фрейд), контракцион (Дьюи, Мид), хатти-ҳаракатли (Вебер), социометрик (Морено), ижтимоий (Франкфурт мактаби), феноменологик (Шюц), бегоналашув (Фромм), аномик (Дюркгейм, Мертон), манфаатли (Рассел), зиддиятли (Дарендорф), экзистенциал (Хабермас) талқинини баён этиб келганлар. Аммо ҳозирда масаланинг асос моҳиятини шахс эркинлигини таъминлашда сиёсий ва ҳуқуқий-юридик институтларнинг адолатли тузилмасини шакллантиришга эътибор қилиш ташкил этмоқда.

Ўз ўрнида яна шуни шуни таъкидлаб ўтиш зарурки, сиёсий фикриёт тарихида эркинлик ва тенглик нисбати муаммолари баҳсларга сабаб бўлиб келмоқда. Аслида, энг асосий муаммо - бу қадриятлардан қай бирига кўпроқ истак билдиришда эмас, балки уларни биргаликда мувофиқлаштиришдир. Аслида фуқароларнинг ўз тараққиётлари бўйича имкониятларга тенг ҳуқуқларини қафолатлаш муҳимроқ. Агарда бу таъминланмаса, тенгликка путур етади, агар бундан кўпроғи талаб қилинса - эркинликка зарар етади. Бошқача айтганда, шахс эркинлиги, тенг имкониятлар, ҳуқуқлар ҳамда бурчлар тизими асосланган ҳар қандай демократик жамият эркинликлар ва тенглик зиддиятларида шахс тақомилига таяниш зарур. Зеро, фаровон ҳаётни таъминлаш аввало шахснинг фаоллигига боғлиқ.

Ўзбекистон фаровон жамият қуриш йўлида аниқ натижаларга эришмоқда. Шу ўринда инсоннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва ролининг миллий ва умуминсоний мезонларини англаш ҳозирги пайтда амалий аҳамият касб этмоқда. Бунинг яна бир жиҳати шундаки, демократик тараққиёт йўлига ўтган ва ўтаётган мамлакатларда инсоннинг жамиятдаги ўрни масалаларига қарашда туб ўзгаришлар содир бўлмоқда. Инсон тараққиёти тўғрисида сифат жиҳатдан янги концепциялар ҳам қарор топдики, бу жаҳон ҳамжамиятининг диққат эътиборига сазовор бўлди.

Тадқиқотчиларнинг кўрсатишича, иқтисодий юксалиш ва инсоний тараққиёт ўртасида бевосита боғлиқлик мавжуд. Одамларга сарфланадиган инвестициялар одамларнинг ўзига керакдир. Ўзига тўқ, соғлом аҳоли, яхши таълим олган ва малакали ишчи кучи бир вақтнинг ўзида жамият юксалишида асосий омил ҳисобланади. Халқаро экспертларнинг ҳисобларига кўра, иқтисодий самарадорликнинг 60 фоизи инсон омили воситасида ва қолган 40 фоизи табиий капитал аталмиш захиралар (ер ости бойликлари ва б.) ва техник капитал - машиналар, жиҳозлар ва ҳ.к. эвазига таъминланади. ХХI асрда инсон омилини сафарбар қилмай ижтимоий тараққиётга эришиб бўлмайди. Инсон тараққиёти муаммоларини сиёсат марказига қўйиш механизмлари йирик мутахассисларни ўйлантирмоқда. Бу соҳада йирик ўзгаришлар юз бериши керак. Янги аср учун тараққиёт стратегиясини танлашда инсон учун, унинг имкониятларини очиш учун, яъни инсонни ривожлантиришга мамлакатимизда алоҳида эътибор берилмоқда.

Дарҳақиқат, инсон салоҳияти аввалгидан ҳам кўп аҳамиятга эга бўлмоқда. Даромадни аҳоли жон бошига ҳисоблаганда энг юқори даражага эга бўлган дунё давлатлари орасида табиий захиралари ниҳоятда кам давлатлар оз эмас (Япония, Швейцария, Дания). Шу вақтнинг ўзида табиий захираларга ўта бой бир қатор мамлакатлар (Россия, Бразилия, Аргентина) аҳоли жон бошига ҳисоблаганда паст даромадлар даражасига эга. Демак, мамлакат тараққиёти меҳнат кишининг яратувчилик кучини сафарбар этишга кўп жиҳатдан боғлиқ. Ҳар бир жамият аъзосининг ҳиссаси эвазига мамлакатнинг юксалиши мумкинлиги Германия, Япония, Жанубий Корея, Хитой тажрибасидан маълум.

Узоқ муддатли даврда иқтисодий юксалиш ва инсоний тараққиёт йўналишлари бир-бирига мос келса ҳам, бу алоқа ҳар бир мамлакат учун давлат сиёсатига боғлиқ бўлади. Айрим мамлакатлар пухта ўйланган давлат сиёсати туфайли аҳоли соғлиғини сақлаш, таълим даражасини ошириш ишида иқтисодий юксалишдан олинган самарадан фойдаланишда катта ютуқларга эришмоқда. Ўзбекистон ҳукумати бу йўналишдаги кўпгина дастурларни эълон қилди ва уларни амалга оширмоқда. Бу эса мустақиллик

шароитида инсон ислохотлар учун эмас, ислохотлар инсон учун хизмат қилиши, инсоннинг жамиятга муносабати унинг жамиятда ўз ўрнини топишига боғлиқлигини теран англашга олиб келади. Демак, инсон омили асосида фаровон ҳаётга эришилади. Бугунги кунда бу ҳам миллий истиқлол ғоясида акс этаётган қадриятларимиздан биридир.

Президент И.А.Каримовнинг «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва кам бўлмаймиз» деган чақириғининг заминида бой мазмун мужассам. Бунда бугунги ютуқларимиздан фахр туйғуси ҳам, эркин бунёдкорлик фаолиятига чорлов ҳам, мамлакатимизнинг буюк келажагига ишонч ҳам ўз ифодасини топган. Лекин бу аввало ёшларимизга, ўсиб келаётган авлодга ғамхўрлик, меҳр-муҳаббат, уларнинг куч ва имкониятларига катта ишончни англатади. Мустақиллик даврида ҳар бир ёшнинг қобилиятлари ва имкониятларини намоён қила олишлари учун тўлиқ имкониятлар яратиш том маънода давлат сиёсатига айланди. Бунда ёшларни жисмонан бақувват, маънан баркамол, ақлан юксак, руҳан уйғоқ авлод қилиб тарбиялаш миллат ғояси сифатида илгари сурилди. Таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилишдан тортиб болалар ва ўсмирлар спортини ривожлантиришгача бўлган барча кенг миқёсдаги ислохотларнинг мақсади ҳам шунга қаратилган.

“Яшаш қаерда яхши бўлса, шу ер мен учун Ватан” деб юрганлар топилади. Бундай қарашда, ҳақиқий Ватанпарварлик туйғусининг мужассам эмаслигини кўрамиз. Чунки, биринчидан, “Яшаш” дан маъно ва мақсад фақат яхши еб-ичиш, роҳат ва фароғатни ўйлаш, ўзи учун “барча қулайликларга” эга бўлган “ҳузур-халоват”дангина иборат эмас. Фақат шу билан ҳаётнинг маъно-мазмунини, яшашдан мақсад белгиланмайди; Иккинчидан, бундай тоифа одамлар, ҳақиқий Ватан туйғусини англамайдилар, ёки уни англашдан йироқ. Ўзининг шахсий манфаатларини ҳамма ҳам ўйлайди, лекин уни фақат ўз қобуғида “ялонғоч” ҳолда тасаввур этиб, “Ватан” туйғусини идрок этмаслик, охир оқибатда бу одамни туғилган жой, улғайтириб ҳаётга йўлланма берган ота-она, жамоа, эл-юрт, халқ, миллатининг мақсад ва муддаоларидан, орзу-истакларидан, тарихи, қадриятларидан ўзини бегона тутишга олиб келади. Бундай одамда Ватанни англамаслик ва ундан “бегоналик” туйғуси мужассам. Бундай одамда Ватанда яшаб, Ватандан ташқарида ўзини кўриш билан боғлиқ руҳий ҳолат мужассам.

Уни бунга нима ундайди дейиш мумкин? Қандай сабаблар шунга олиб келади? Бунинг сабабини шундай тоифа “одамларнинг ўзлигидан” кидирмасдан, саволга жавоб топиб бўлмайди. Одам ўзлигини қандай англаса, Ватанини ҳам шундай англайди. Ўзлигини англамаган одам Ватанини ҳам англамайди. Уни Ватани, тарихи қизиқтирмайди. У ўзи учун яшашнинг маъносини қаерда бўлмасин яхши яшашда деб билади. У ўзининг халқи, ота-онаси, миллати, мамлакати олдида ҳам фарзандлик, фуқаролик бурчини сезмайди. Унинг мақсади нима қилиб бўлса ҳам “пул топиш”, яхши яшаш”. Шу қоида унинг учун “ота-онадан”, эл-халқдан ҳам юқори, Ватанидан ташқари “Ватан” бўлиб кўринади.

Бундай одамларнинг маънавий дунёси жуда “мўрт” ва моддийлик асосига қурилган. Бир томонлама, инсоний моҳиятдан йироқ, Ватанидан бегона “мени” га эгадир. Ҳар бир инсон ўз “мени” га албатта эга бўлиши табиий ҳолат. Лекин унинг “мени” бошқа “инсонлар” “мени” билан, халқи, миллатининг “борлиғи” билан муштарак ҳолда шаклланади. Ҳақиқий Ватанпарвар инсонлар ўзининг “мени”ни Ватанининг тақдиридан, миллати, халқининг маданий қадриятларидан, орзу-истакларидан айри ҳолда тасаввур эта олмайди. “Мен”нинг ўзига хослиги ана шу миллий руҳиятга таянса, унга амал қилиб умуминсоний моҳият касб этсагина киши ўзининг ҳақиқий “мени”га эга бўлади. Албатта ҳар бир инсон учун Ватандан азиз ва мўътабар, муқаддас макон йўқ. Ватан дегани киндик қони тўкилган шунчаки жой эмас, у ундан кўра азиз бўлган халқининг ўтмиши, бугуни ва келажаги ҳамдир. Шунинг учун ҳам “Ватан” муқаддас. Ватан учун ҳар бир инсон ўзлигини бахшида этса, Ватан ободлиги, озодлиги йўлида, ўзининг фарзандлик бурчини адо этган бўлади. “Ватан учун чала иш қилиб бўлмайди”. Ватан учун чала иш қилиш, бу энг катта гуноҳдир. Ёки, унинг учун ҳеч нарса қилмасликдир.

Шунинг учун ҳам, Ватанни англамаслик, унинг учун ўзлигини бағишламаслик маърифатдан, маънавиятдан йироқ, ўзлигини англамаган одамнинг ишидир. Бундай одамлар “бахт”, “саодатни” фақат моддий нарсаларда кўрадилар. Моддий бойликка эга бўлишни бахт деб тасаввур этадилар. Лекин, “Бойлик” нинг фақат моддий томонини кўришнинг ўзи етарли эмас. Ҳақиқий бахтни моддий ва маънавий бойликни ўзида уйғун мужассам эта олган одамгина аниқ ва мукаммал ҳис эта олади. Инсонни қорни тўқ, моддий ҳаёти бутун бўлиши мумкин, лекин ҳақиқий бахтли, бахтиёр бўлмаслиги мумкин. Ҳаётнинг ана шу делиммаси, доимо инсонларни ўзининг синовидан ўтказиб келган ва келмоқда.

Шунинг учун ҳам, инсон Ватандан ташқарида яхши яшаши, қорни тўқ, усти бутун, халқимиз тили билан айтганда “егани олдида, емагани ортида” бўлиши мумкин, лекин у ҳақиқий бахтли бўлмаслиги мумкин. Бахтни инсон ўзидан ўз Ватанидан қидириши, топиши мумкин холос. Уни четдан қидириш, охир оқибатда афсуслик, маънан қониқмаслик йўлидир.

Инсон ёшлик даврида, унинг ўзига хос баланд-парвозли юқори кайфияти, шижоатга ундайдиган руҳий қувватлари мустаҳкам бўлади. Унинг Ватан меҳри билан уйғун бўлишига эришиш, шуни ҳис этиб яшаш, кишини Ватанга хизмат қилишга ундайди. Инсон Ватанда яшаб, ундан ташқарида бўлиши ҳам, ёки Ватанидан ташқарида бўлиб, ўзининг Ватанидан ҳеч қачон айри ҳолда ҳис этмаслиги ҳам мумкин. Гап, унинг қаерда яшаши тўғрисида эмас, энг муҳими Ватанга муносабати, Ватан учун нима қилаётганлигидадир. Ватанни ўйласа, Ватан учун қайғурса, халқининг эркин ва фаровон ҳаётга эришишида озгина бўлсада, ўзининг ҳиссасини қўша олса шунинг ўзи ҳақиқий Ватанпарварликдир. Бу Ватаннинг шарафи, шони-шуҳратини баланд тутиш, уни қадрлаш ва қадрига етиб, қайғура олиш билан боғлиқ маънавий ҳодисадир. Бу Ватани бор ҳар бир одамга берилган улуғ неъматдан, ҳар бир киши тириклик пайтида тўғри фойдалана олиши керак.

Эркин ҳаёт - бу инсоннинг ўзи ихтиёри, қобулиятини эркин намоён этиш ва эта олишидир. Ҳаёт эркин бўлган жойда тараққиёт бўлади. Шунда инсон ўз салоҳиятини юзага чиқара олади. Унинг салоҳияти тараққиётнинг муҳим омилига айланади. Эркин ҳаёт инсонга қобулиятини, салоҳиятини юзага чиқаришга, ўзи севган касб, меҳнат фаолиятини эркин танлаш билан шуғулланишга ва ҳаммага бир хил имконият ярата олинган ҳаётдир. Бу фаровон ҳаётга эришишнинг муҳим ўлчовидир. Ана шундай ҳаётни яратишни ўзининг олдида мақсад қилиб қўйган мамлакатда, фуқаролар озод ва обод Ватанга эга бўладилар. Бу унинг миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси эканлиги, шубҳасиз чуқур фалсафий маъно ва аҳамият касб этади.

“Эркин ҳаёт” дегани бу хоҳлаган ишни қилиш эл-халқ, Ватан олдида ҳеч қандай маъсулият сезмаслик дегани эмас. Бу инсонларга ўз касбини эркин танлаш, ўзининг қобулиятига мос ишни, бировнинг таъсири, кўрсатмаси билан эмас, ўз хоҳиш-истаги билан бажариши учун имконият эканлигини билдиради. Инсон уни ўз халқи, Ватанинг равнақи йўлида фойдаланишни кўнглида тугиб ишлаши лозим. Унинг қўли, ақл-заковати буюк бунёдкорлик ишларига йўналтирилиши муҳим. Ҳаёт эркинлиги кенг маъно касб этади. Уни жамият миқёсида кўрганда: мулк хилма-хиллиги, бозор иқтисоди билан боғлиқ эркин рақобат, сиёсий институтлар фикрлар хилма-хиллиги ҳам ижтимоий ҳаётнинг асосларини эркинлик тамойилига қўйилганлигини билдиради. Эркин ҳаёт дегани бу рақобатга кириша олиш имкониятидир. Ўз салоҳиятини юзага чиқариш учун баҳслашиш, ўзлигини намоён эта олиш, бунёдкорлик йўлида орзу-мақсадларга етишиш учун яшаш, шунга интилиш, хоҳиш-истак сезишдир.

Бугун Ўзбекистон ёшлари мустақиллик туфайли дунёнинг турли жойларида ўқияпти, ишлаяпти. Улар орасида хизмат вазифасини бажариб юрганлар билан бирга турли соҳаларда фаолият юритаётган тадбиркорлар, ишбилармонлар ҳам кўплаб топилади. Шубҳасиз, бу катта имконият. Бу имкониятдан ёшларимиз Ўзбекистон учун, ўз халқи, Ватанининг келажаги учун фойдаланишни кўнгилларига тугуб олганлари кўп.

Лекин афсуски, бу имкониятни бошқа мақсадлар йўлида фойдаланиб юрган айрим ёшлар ҳам топилади. Яқинда “Ўзбекистон телевиденияси орқали” бир журналистнинг хорижда бўлиб, у ерда таҳсил олаётган Ўзбекистонлик айрим ёшлар билан учрашгани, таъсуротлари ёзилган кўрсатувни томоша қилдим. Шунда Ватандан ташқарида таҳсил олаётган ёшларга қарата, хайрлашиш олдидан, эртага Ўзбекистонга қайтишини, Ватанларига қандай истак ва фикрларнинг борлигини сўраганларида, аксариятларини бир-бирларига қараб, “ҳеч қандай гап йўқ” дегандай маъносиз бир кайфиятда ўзларини тутишлари, кишида таажжуб туйғуларини уйғотмасдан қолмайди.

Бугун қаерда ўқимайлик, ёки ишламайлик, қандай меҳнат фаолияти, йўналишда банд бўлишимиздан қатъий назар, унинг самарасидан кўзланган мақсад Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлолига хизмат қилиши керак. Бунинг учун эса қалбимизда ана шу Ватан ва халқимизга бўлган ишонч ва эътиқод қанча мустаҳкам бўлса, шунча унга хизмат қилган бўламиз. Шунда биз “қаерда яшаш яхши бўлса шу ерни Ватан” деб эмас, туғилиб ўсган, халқимизнинг тақдири билан тақдири туташ бўлган Она Ватан - Ўзбекистонни Ватан деб биламиз. Ватан ягона ва битта бўлади.

Бугунги кунда юртбошимизнинг узокни кўзлаган ёшлар сиёсатининг ҳаётийлиги ўзининг тасдиғини топмоқда. Малакатимиз фуқароси ўзбек ўғлони Рустам Қосимжоновнинг Ливиянинг пойтахти Триполи шаҳрида ўтказилган шахмат бўйича жаҳон чемпионатида барча рақиблари устидан ғолиб келиб, жаҳон тожига эга бўлганлиги бунга ёрқин мисол бўла олади. Албатта. Бу каби оламшумул ғалабалар озод Ватанга муносиб фарзанд бўладиган ҳар томонлама етук авлоднинг, миллат шаъни ва ғурурини ҳимоя қила оладиган истеъдодли, соғлом, ақлий ва жисмоний салоҳияти билан ўз мамлакатининг шуҳратини янада оширишга тайёр бўлган ёш авлод улғайиб келаётганининг далилидир. «Юртимиз ҳаётидаги бу тарихий воқеа - дейилади Президент И.А.Каримовнинг шахмат бўйича жаҳон чемпиони Рустам Қосимжоновга юборилган табригида - мустақиллик одамларимиз учун, аввало ёш авлод учун нақадар катта имкониятлар очиб берганини, бизнинг ҳеч кимдан кам эмаслигимиз ва ҳеч кимдан кам бўлмаслигимизнинг яна бир амалий тасдиғидир».

Дарҳақиқат, келажакка йўналтирилган миллий истиқлол ғоясининг ҳаётийлиги мана шу каби натижалар билан ўз тасдиғини топиб бораверади. Зеро, баркамол авлод тарбияси миллий истиқлол ғоясининг мақсадларидан биридир.

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Демократиянинг асосий тамойилларини айтинг.
2. Демократик институтларнинг кўринишлари мавжуд?
3. Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сари бориш нимани билдиради?
4. Миллий ғоя ва демократиянинг уйғунлиги нималарда кўринади?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар деб ҳисоблашар эди. Т. «Ўзбекистон». 2005.
3. Каримов И.А. Бизни танлаган йўлимиздан ҳеч Ким қайтара олмайди. «Халқ сўзи» газетаси 17 май 2005 йил.

4. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т-8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.т 462-467 б.
5. Каримов И.А. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоладасидаги сўзбоши. Т-9. Т.: «Ўзбекистон», 2001. 220-224 б.
6. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т-6. Т.: Ўзбекистон, 1997. 324-346 б.
7. Имом Бухорий. «Ҳадис». 4 жилдлик. Т.: Қомуслар бош таҳририяти. 1993.
8. Абу Наср Фаробий. «Фозил одамлар шаҳри». – Т «Адабиёт», 1993.
9. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. – Т.: «Академия», 2003.
10. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
11. Алимова Д. Инсоният тарихи - ғоя ва мафкуралар тарихидир. Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
12. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
13. Авесто: Яшт китоби. Т.: «Шарқ», 2001.Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
14. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими. Т.: «Академия», 2002.
15. Барот Бойқобилов. «Ўзбекнома». Т.: ««Шарқ»», 1999.
16. Бобоев Ғ. Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт. Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
17. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

8 - мавзу: Миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик.

Режа:

1. Миллий ғоянинг миллатлараро тотувлик, миллий-диний бағрикенглик билан муштараклиги
2. Миллатлараро тотувлик ва бағрикенгликнинг асослари

3. Миллий-диний бағрикенглик ғояси. Унинг тарихий ва ҳуқуқий асослари.
4. Ўзбекистонда миллий-диний бағрикенглик ва дунёвийлик

1. Миллий ғоянинг миллатлараро тотувлик, миллий-диний бағрикенглик билан муштарақлиги

Миллий ғоя кенг мазмунга эга. У миллатлараро тотувлик ва миллий, диний бағрикенглик ғоялари билан ўзаро муштарак. Шу нуқтаи назардан айтиш мумкинки, миллий ғоя бу фақат биргина миллатнинг эмас, балки жамият тараққиётига, равнақиға умумий мақсад йўлида баҳоли қудрат ҳисса қўшаётган мамлакат фуқароларининг миллати, ирқи, диний эътиқодидан қатъий назар барчанинг мақсад ва манфаатларини ифода этади.

Демак, миллий ғоя-барча соҳаларда мавжуд миллатлар манфаатларини ўзида ифода этган ҳолда орзу қилинган келажак жамиятнинг асосини яратиш мустаҳкамлаш ва ривожлантириш учун бўлган умум мақсад йўналишидаги ҳаракатлар мажмуини миллий ва диний бағрикенгликни уйғотувчи фикрлар, қарашларни, ғояларни ҳам ўзида ифода этади.

Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари яшайди. Бу оламдан табиий ранг-баранглик билан жамиятда миллий ўзига хосликни ифодалайди.

Миллатлараро тотувлик ғояси-умумбашарий қадрият бўлиб, турли халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётида муҳим омил бўлиб, шу жойда тинчлик ва барқарорликнинг қафолати бўлиб хизмат қилади. Бу ғоя - бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қиладиган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасида ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликни қарор топтириш ва мустаҳкамлашнинг маънавий асосидир.

Миллий ғоя - ҳар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги каби эзгу мақсадлар сари сафарбар этади.

Муайян мамлакатга ном берган (титул) миллат билан унда яшайдиган бошқа халқлар ўртасида ҳамжиҳатлик бўлиши ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим омилларидан биридир. Аксинча, миллий ғоянинг аҳамиятини тушуниб етмаслик жамият ҳаётини, тинчлик ва барқарорликни издан чиқариши мумкин.

Миллатлараро тотувлик ва ҳамжиҳатликка раҳна солувчи иллат бу - тажаввузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай зарарли ғоялар таъсирига тушган жамият беқарорлик ҳолатига юз тушиши муқаррар. XX асрда Европа халқларини асоратга солган ва айрим давлатларнинг таназзулига сабаб бўлган фашизм ёки миллий хусусиятлар билан ҳисоблашмаган ва сохта байналмилалчилик ғоясига асосланган коммунизм ғояси бунга яққол мисол бўлади.

Ўзбекистон ҳудудида қадим-қадимдан кўплаб миллат ва элат вакиллари баҳамжиҳат истиқомат қилиб келади. Улар ўртасида асрлар давомида миллий низолар бўлмагани халқимизнинг азалий бағрикенглигини кўрсатади.

Шу боис, бугунги кунда мамлакатимизда яшаб келадиган миллатларни ўзаро ҳамжиҳатлик руҳида тарбиялаш мақсади истиқлол мафкурасининг асосий мақсадларидан биридир. У халқимизга бўлган олижаноблик ва инсонпарварлик фазилатларига асосланади. У дўстона муносабатлар устун бўлган шароитда ижтимоий тараққиётнинг омили сифатида майдонга чиқади.

Республика Президенти И.А.Каримов бу ҳақда шундай ёзади: «Жаҳон тажрибасидан миллатлар ёки этник гуруҳлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда анъанавий уйғунлик вужудга келган мамлакатларда кўп элатлилик омили давлатларнинг сиёсий-иқтисодий ривожланишига самарали, рағбатлантирувчи таъсир этишини кўрсатувчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу мамлакатларда этник гуруҳлар ва ирқлар

ўртасида маълум муаммолар мавжуд. Шунга қарамай, кўп элатлилик омили уларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти йўлидаги тўғаноққа айланиб қолмаган. Аксинча, тараққиётнинг жадаллашувига ёрдам берган миллатларнинг ва маданиятларнинг бири-бирига таъсир кўрсатиши бу давлатларда яшаётган халқларнинг ижтимоий-ақлий бойиши учун яхши манбага айланган. Шундай қилиб, бу мамлакатларда кўп миллатлилик омили демократик ўзгаришларни жадаллаштириш ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг фуқаролар жамияти курилишининг таъсирчан васитасига айланиб қолган».¹

Ўзбекистон Президенти бу фикрларни янада чуқурлаштириб, кўпмиллатлилик бизнинг бебаҳо бойлигимиз эканлигини, ҳамма нарса ундан фойдаланишда эканлигини қайта-қайта таъкидлайди. Дарҳақиқат, ҳар бир миллат ўзининг бетакрор маданий-маънавий қадриятларига эга. Бундай миллатлар вакилларининг бир мамлакат ҳудудида яшашлари, биргаликда меҳнат қилишлари, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ўзаро таъсирда бўлишлари халқларнинг ҳар жиҳатдан тараққиётини тезлаштиради.

Дейлик, айрим миллатлар тарихий тараққиёт давомида ишлаб чиқаришнинг маълум саҳасида юксак лаёқатни шакллантирган тарбия тафаккурнинг таъсири йўналишига эътибор беради. Миллий характерида, ҳаётга, ижтимоий ҳодисаларга муносабатида ўзига хосликлари бор. Ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий маданият соҳаларидаги хатти-ҳаракатларда ҳам маълум ижобий тафовутлар учрайди. Бунга ўхшаш ранг-баранглик нафақат бойлигимиз, балки тараққиётимиз суръатини тезлаштирувчи омил бўлиши мумкин.

Адолатли миллий сиёсат олиб борилганида кўп миллатлилик мақсадимиз ягоналигини, тақдиримиз бирлигини, ҳамжиҳатлик зарурлигини тушунишга ёрдам беради, умуминсоний ғояларнинг устувор бўлишини, шахсий манфаатларни тўғри англаб олишни осонлаштиради.

Аксинча, миллий муносабатларга зийраклик ва нозиклик билан ёндошмаслик, умуммиллий тамойилларга биров эътиборсизлик ҳам тинчлик ва барқарорликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. И.А.Каримов ўз фикрини давом эттириб, шундай ёзади: «Айни чоғда инсоният тарихида бунинг аксини, яъни кўп элатли давлатлардаги миллатлараро муносабатларда уйғунлиқнинг йўқлиги, бутун-бутун халқлар ва мамлакатларни анча орқага улоқтириб ташлаган ижтимоий-сиёсий фалоқатларга олиб борганини кўрсатувчи мисоллар ҳам оз эмас. Зеро, кўп элатлилик нафақат айрим мамлакатларнинг, балки бутун-бутун минтақаларнинг ҳам ички сиёсий барқарорлиги ва миллий хавфсизлигига путур етказувчи бош омилга айланган».²

Миллатлараро ҳамжиҳатлик қарор топмаса, тажовузкор миллатчилик ва шовинизмнинг ҳалокатли ғоялари тарқалиши учун қулай вазият яратилади. Миллий истиқлол ғоясининг амал қилишига, кишилар қалби ва онгига сингдирилишига жиддий зарар етказади. Шуни ҳисобга олиб, мамлакатимизда бу муаммо илмий ҳолисона ҳал қилинмоқда. Миллатлар ўртасида можароларга йўл қўймаслик учун: этник сиёсатда шахс ҳуқуқлари ҳимоя қилинишининг устувор бўлишини, мамлакатлараро зиддиятларни амалий тарзда ҳал қиладиган усулларга асосланиши бош йўлимиз эканлигига, бозор муносабатларини иқтисодий тараққиётда барча миллатларга мансуб аҳолининг манфаатларига мос келишига, ҳар бир миллат маданияти, тили, урф-одат ва анъаналари, маданий меросини ривожлантириб беришларига алоҳида аҳамият берилмоқда.

Мамлакатимизда статистик маълумотларга кўра, 136 миллат, элат, халқ ва этник гуруҳларнинг вакиллари яшайди. Уларнинг ҳар бири ўз миллий маданий урф-одатлари, анъаналари, тили, конституциявий ҳуқуқий тенгликка эга Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар борасидаги давлат сиёсатининг натижаси - демократик тараққиётнинг ҳосили сифатида 100 дан ортиқ миллий-маданий марказ фаолият кўрсатмоқда. Шу йўналишда марказлар тузиш бўйича 15 та ташаббускор гуруҳ иш олиб бормоқда. Ўзбекистонда барча миллат вакилларига тенг ҳуқуқли муносабат давлат қонуни билан мустаҳкамланган. Бунинг ижобати мактабларимизда 9 та миллий тилда ўқитиш ишлари, 20 тилда оммавий ахборот нашрлари фаолият кўрсатаётганлигида кўринмоқда.³

Турли миллат вакиллариининг бадий, ижодий тадбирлари, кўргазмалари, бир томондан, айна миллатнинг Ўзбекистон фуқароси сифатида ўз ўрни борлигини кўрсатса, иккинчи томондан, шу заминда яшовчи барча миллатларнинг Ўзбекистон халқи - Ўзбекистон фуқароси эканлигини намоён этувчи, мустаҳкамловчи миллий ғоя атрофида бирлашувига олиб боради.

Башарият тушунчаси ранго-ранг миллатлар ва элатлар, шунингдек, турли дин ва ирққа мансуб инсонларни ўзига қамраб олади. Демак, ҳар бир инсон башарият ва айна вақтда ўз халқи ўз Ватанининг фарзанди ҳамдир. Ҳар бир кишида ўз халқининг тили, руҳияти, анъаналари, қадриятлари барқ уриб туради.

Миллий истиқлол ғояси ўз мазмун-моҳиятига кўра барча миллатларнинг умумий манфаатларини рўёбга чиқаради. Мамлакатда фуқароларо ва миллатларо тотувлик ва ижтимоий барқарорлик муҳитини таъминлашга хизмат қилади.

Зотан, ҳар қандай полиэтник давлатда турли миллатлар ўртасидаги муносабатлар давлат ва жамият тараққиётига замин яратувчи омиллардан ҳисобланади.

2. Миллатларо тотувлик ва бағрикенгликнинг асослари

Жаҳон кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз якка-ю ягонадир. Ўзбекистон деб аталмиш юртнинг ягоналиги унинг бетакрор табиати, бой тарихи, заҳматкаш инсонлари билан бир қаторда бу заминда турли миллат ва элат вакиллариининг ягона оила фарзанларидек яшашларида намоён бўлмоқда. Бундай аҳиллик дўстлик ва ҳамкорлик ўзининг чуқур тарихий илдизларига ва асосига ҳам эга. Бу асослар мамлакатимиз Конституциясида мустаҳкамланиб қўйилган. Хусусан, унинг 18 моддасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, дини ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар, қонун олдида тенгдир», - деган қоида мустаҳкамланиб қўйилган.

Эътибор берилса, мазкур қоидада миллий ҳаётга, фуқароларнинг миллий ҳис-туйғуларига дахлдор муҳим аҳамиятга эга бир қатор тамойиллар белгилаб қўйилганига ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Биринчидан, фуқароларнинг миллий мансубликларидан қатъий назар қонун олдида тенглиги мустаҳкамланган;

Иккинчидан, фуқароларнинг диний, эътиқодий фарқларидан қатъий назар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эгалиги таъкидланган. Диний қадриятлар миллат маънавиятининг ажралмас қисми эканини инобатга оладиган бўлсак, мазкур қонданинг ҳаётий-амалий аҳамияти ойдинлашади;

Учинчидан, фуқароларнинг ирқий тенглиги қайд этилган. Ирқчиликдан ғайриинсоний мафкура ва амалиётнинг тарихимизда умуман кузатилмаганини алоҳида қайд этиш лозим. Аммо айрим минтақаларда тажаввузкор миллатчилик ғоялари билан қуролланган айрим гуруҳлар диний ақидапарастлик ва ирқчилик қарашларидан ўз мақсадлари йўлида фойдаланишга уринаётганини ҳам унутмаслик зарур. Демак, муайян ҳолларда улар омухталашган шаклда ҳам чиқиши мумкин. Ахборот глобаллашуви кечаётган бугунги кунда турли ғоялар ҳеч қандай чегараларни тан олмай кириб келишини эътиборга оладиган бўлсак, ушбу тамойилнинг аҳамияти янада яққол намоён бўлади.

Тарихий тажриба кўп миллатли давлатнинг барқарорлиги миллатларо муносабатларга дахлдор ҳуқуқ ва эркинликларини тўғри белгилаб қўйиш билан бир қаторда амалиётда унга қанчалик риоя қилишга ҳам боғлиқлигини кўрсатади.

Маълумотларга кўра, 2000 йилда 36 мамлакатда 40 та, 2001 йилда эса 30 мамлакатда 36 ҳарбий низо содир бўлган Уларнинг 27 таси, яъни 75 фоизи бундан 10 йиллар олдин бошланган. Бу низоларнинг аксарияти бир мамлакат ичида кечганини эътиборга оладиган бўлсак, уларнинг миллий, диний ва ирқий асослардан келиб чиққан фуқаролик урушлари эканини англатади.

Бемалол айтиш мумкинки, жаҳоннинг турли нуқталарида алангаланиб турган бундай низолар аксарият ҳолларда миллатлараро муносабатларда миллатлараро тотувлик, бағрикенгликнинг йўқлиги ҳам сабаб бўлмоқда.

Шу нуқтаи назардан, республикаимиз миллий сиёсатининг асосий тамойиллари ҳаётда ҳам ўз ифодасини топаётганини таъкидлаш зарур. Хусусан, миллатлараро муносабатлар соҳасидаги амалиёт ҳақида гап кетар экан, истиқлол юртимиздаги турли миллат ва элат вакилларига ўзининг тарихий ватанлари билан алоқалар ўрнатишга имкон берганини қайд этиш лозим. Ўрнатилган алоқалар она тилини ўқитиш ва ўрганишни йўлга қўйиш, турли қўлланмалар ва адабиётларни ўз вақтида қўлга олиш, ёшларни таълим олиш учун ривожланган мамлакатлар ва баъзан эса уларнинг тарихий ватанига юбориш имкониятларини яратди. Шунингдек, кенг қамровли маданий-маърифий дастурларни амалга ошириш учун шароит юзага келди.

Ўзбекистон ҳозир ва бундан кейин ҳам ўз мустақиллигини абадий ва мустаҳкам химоя қила олиши учун кўп миллатли ўзбекистонликларнинг ҳар бир авлоди миллий истиқлол ғоялари руҳида тарбиялаб бориши барқарорлик ва умуммиллий тотувлик ва бағрикенгликни янада мустаҳкамлаб боради. Зеро, миллий ғоя - барча ўзбекликларнинг манфаатларини ҳам ифодаловчи ғоядир.

Республикада истиқомат қилиб турган 130 дан ортиқ миллат ва элатнинг ҳар бири ўзига хос маданиятга ва кўп асрлик анъаналарга эга Ўзбекистон Республикаси ўтказаятган миллий сиёсатининг энг муҳим устивор йўналиши барча миллатларнинг равнақи учун тинч шароит ва имконият яратиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришдан иборат. Бу соҳада кейинги йиллардаги энг катта ютуғимиз умумий уйимиздаги тинчлик ва барқарорлик, миллатлараро ва фуқаролараро тотувликдир. Одамларимиз онгида ана шу қадрият ва унинг ўзгармас аҳамияти тушунчаси кун сайин ошиб бораётганлигидир дейиш мумкин.

Дунёнинг қарийб барча мамлакатлари кўп миллатли. Республикаимиз ҳам ана шундай бой, турфа маданиятлар гуллаб-яшнаётган мамлакатлардан бири экани ҳар бир ўзбекистонликка ифтихор бахш этади. Ўзбекистонни ўз Ватани, деб билиб, унинг тараққиёти йўлида фидокорона меҳнат қилаётган турли миллатга мансуб юртдошларимиздан ҳар бири бунди билан теран ҳис қилмоқдалар. Олиб борилаётган оқилона миллий сиёсат туфайли республикаимизда қарор топган тинчлик, ижтимоий тотувлик, ўзаро ҳамкорлик тобора мустаҳкамланиб бормоқда.

Республика Байналминал Маданият Маркази (РБММ) ва миллий маданият марказлари (МММ)нинг фаолияти бу ерда яшовчи халқларнинг миллий анъаналари, урф одатлари ва маросимларини қайта тиклаш, маънавият ва маданиятни ривожлантириш миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришга қаратилган. Турли миллатларга мансуб фуқароларимизнинг катта умумхалқ байрамларига тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш, мамлакат маданий турмушидаги шонли воқеаларни нишонлашда фаол иштирок этаётганликлари самимий саҳоват ва меҳр оқибат мухитини яратмоқда. Бу муҳит бизга ягона оила туйғусини қайта-қайта ҳис этиш «ўзбекистон умумий уйимиз» деган сўзлар замиридаги чуқур маънони англаб олиш имконини беради.

Дастлабки миллий маданият марказлари корейслар, козоқлар, яхудийлар, арманлар томонидан Республика вилоятларида 1989 йилда тузилди. Ўша пайтда уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириб туриш мақсадида Ўзбекистон ҳукуматининг қарорига биноан маданият ишлари вазирлиги ҳузурида Республика миллатлараро маданият маркази ташкил этилди.

Аммо бу марказларнинг чинакам ривожланиши ва равнақ топиши 1991 йилдан мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейин бошланди. 1992 йилнинг январида Президент И.А.Каримовнинг ташаббуси билан Республика миллатлараро Байналминал маркази Республика байналминал, маданият ишлари вазирлиги қошидаги маданият марказига айлантирилди. Шу тариқа унинг фаолиятида миллатлар ва элатларни жипслаштиришга асосий эътибор қаратилди.

РБММ тўғрисидаги низомда унинг мустақил муассаса эканлиги белгилаб қуйилган. Марказ миллий – маданий марказларнинг фаолиятига раҳбарлик қилади. Ўзбекистонда яшовчи миллий гуруҳларнинг маданий эҳтиёжларини қондиришда давлат идораларига ва жамоат ташкилотларига кўмаклашади.

Республика Байналминал Маданият Марказининг моддий техникавий база билан таъминланиши РБММ ва МММ ишларини фаоллаштирди, уларнинг бирлашуви ва самарали ҳамкорлик қилиши учун кенг истикболлар очди.

Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик ғояларига асосланади, яхшилик, тинчлик, дўстлик каби фазилатларга таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат ва бағрикенгликка даъват этади. Ҳозирги заминда бу ғоя эзгулик йўлида нафақат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг ҳамкорлигини назарда тутди, тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашнинг муҳим шарти ҳисобланади. Масалан, азал-азалдан диёримизда ислом, насронийлик, иудаизм каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар давомида йирик шаҳарларимизда масжид, черков, хонақоҳларнинг мавжуд бўлиши, турли миллат ва динга мансуб қавмларнинг ўз диний амалларини эркин адо этиб келаётгани бунинг тасдиғидир.

Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида ҳам улар ўртасида диний асосда можаролар бўлмагани халқимизнинг динлараро бағрикенглик ғоясига амал қилиб яшаб келганларидан далолат беради.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда ўндан зиёд конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг ўз фаолиятини ошириш ва мамлакат ҳаётида иштирок этиши учун ҳамма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунда ўз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакиллариининг ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, улуғ ва муштарак ғоялар йўлида ҳаракат қилиши учун имкон яратади.

3. Ўзбекистонда миллий-диний бағрикенглик ва дунёвийлик

Динларнинг умуминсоний моҳияти, мақсади бир бўлиб, улар аслида бир-бирларига зид эмас. Диний бағрикенгликнинг моҳияти шундан келиб чиқади. Жамият тарихидан турли динга мансуб кишиларнинг ёнма-ён яшаб келганлигига кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Бизнинг мамлакатимиз ҳудудида ҳам ислом, ҳам насронийлик, иудаизм каби динлар ёнма-ён яшаб келган, диний амаллар эркин ижро этиб келинган. Ўша даврларда ҳам зиёлилар, олимлар бир-биридан ўрганганлар, устоз-шогирд бўлишган. Уларнинг турли динларга мансублиги бундай муносабатларга ҳалал бермаган.

Айтиш мумкинки, диний онг ривожланиб, диннинг моҳиятини чуқурроқ англаш билан диний бағрикенглик ҳам ривожлана бори. Бу ҳозирги даврда диний бағрикенгликни янада кучайтирмоқда. Ҳозирги кунда Ўзбекистондаги турли конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолиятларини ўзаро тенг ҳуқуқлилик, ҳамдўстлик ва ҳамкорлик асосида амалга оширмоқда. Диний бағрикенглик турли динларнинг, турли динларга мансуб кишиларнинг ҳамдўстлик муносабатларинигина назарда тутмайди, балки эътиқодидан қатъий назар барча кишиларнинг тенглиги, умумий эзгу мақсад йўлида ҳамкорликни ҳам қамраб олади. Диний қарашга кўра ҳам, маданий, жумладан, илмий қарашга кўра ҳам инсон энг олий мавжудотдир. У ўзига берилган умри давомида яшашга, маънавий ақлий жиҳатдан такомиллашиб, ердаги ҳаёт шароитларини яхшилаш учун курашишга, ижод қилишга ҳақли. Маънавий камолотга эришиш учун инсон яшаши, яхши шароитларга эга бўлиши керак. Демак, ердаги ҳаётни сақлаб қолиш, ривожлантириш барча кишиларнинг умумий мақсадларидир. Динийлик дунёвийликни инкор қилмайди, у билан баъзан ёнма-ён яшаса, айрим вазиятларда ўзаро яқинлашади, дунёвийликнинг ривожига хизмат қилади. Дунёвийлик, яъни шу моддий ҳаётни ривожлантиришга йўналганлик динийликнинг ҳам мақсадлари билан мос тушади. Динийлик дунёвийликка

хизмат қилиши мумкин, деганда дунёқарашнинг эзгулик, яхшилик, ҳалоллик, тинчлик, дўстлик каби юксак инсоний фазилатларни тарбиялашни назарда тутамиз. Ҳақиқатан ҳам диний таълимотлар, у дунё ҳаётини тасвирлаш воситасида бу дунёда юксак фазилатларга эга бўлишга ундайди.

Диний бағрикенгликнинг қарор топиши, мустаҳкамланиши, ривожланиши барча кишиларни эътиқодидан қатъий назар миллий ғоя ва мафқурани амалга ошириш йўлида бирлаштиради. У мафқурани миллий ғоя ва кишилар онги ҳамда қалбига жойлашишига ёрдам беради.

Аксинча, диний бағрикенгликни тор тушуниш бир томонлама талқин қилиш умумий мақсадлардан чалғитиб, кишиларни ўзаро гуруҳларга бўлиб юбориши мумкин. Айрим гуруҳларнинг ғаразли манфаатларига хизмат қилувчи диний ниқобни юзага келтиради. Бу ҳақда мамлакат Президенти И.А Каримов шундай ёзади: « Афсуски, инсоният тарихида диний онгнинг ажралмас қисми бўлган одамлардаги эътиқоддан фақат бунёдкор куч сифатида эмас, балки вайрон қилувчи куч, ҳатто фанатизм (ўта кетган мутассиблик) сифатида фойдаланилганлигини кўрсатувчи мисоллар кўп. Фанатизмнинг ўзига хос хусусияти ва кўринишлари авваламбор, ўз динининг ҳақиқийлигига ўта қаттиқ ишониш, бошқа диний эътиқодларга мурасасиз муносабатда бўлишдан иборатдир. Айнан фанатизмга йўлиққан одамлар ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда беқарорлик тўлқинини келтириб чиқаришга қодир бўладилар».

Ўзбекистонда янги демократик, фуқаролик жамияти асосларини яратишга киришилган ҳозирги ўтиш даврида диний бағрикенглик қанчалик муҳим бўлса, диний бағрикенглик учун миллий мафқура ҳам шунчалик муҳимдир. Миллий мафқуранинг юксак ғоялари ўз навбатида диннинг ҳақиқий моҳиятини жамият тараққиётидаги ўрнини англаб олишга ёрдам беради. Диний бағрикенглик ғоясини тўғри тушунишга ёрдам беради, барча кишиларни эътиқодидан қатъий назар бирлаштиради. Миллий истиқлол мафқураси кишилар онги ва қалбига сингганда диний мутаассибликка айирмачиликка ҳеч қандай ўрин қолмайди.

Республикаимиз аҳолисининг миллий қиёфаси фақат Шарқ эмас, балки, Ғарб цивилизациясига мос умуминсоний тамойиллар, ислом, христианлик ва бошқа динларга эътиқод, анъана ва урф-одатлар, ранг-баранг турмуш тарзидан иборат маънавий мезонларни ўзида акс эттиради. Бунда юртимизда яшаётган халқларнинг ўтмиши, бугунги ҳаёти, келажак билан боғлиқ орзу умидлари асрлар оша ёнма-ён яшаш жараёнида шаклланган ҳамжиҳатлик, бағрикенглик, қардошлик туйғулари уйғунлашган тарзда намоён бўлади.

Ҳозирги кунга келиб республикаимиз бўйича жами 2104 та диний ташкилот, шу жумладан, Ўзбекистон мусулмонлари идораси, Рус православ черкови Тошкент ва ўрта Осиё епархияси, Евангелъ христиан баптистлар черковлари Иттифоқи, Рим-католик черкови, Тўлиқ инжил христианлар маркази, Ўзбекистон библия жамияти, 1906 та масжид, 163 та христиан черкови, 7 та яҳудийлар жамоаси, 7 та баҳойлар жамоаси, 2 та Кришнани англаш жамияти ва 13 та диний ўқув юрти (1 та Ислом институти, 10 мадраса ва 1 та православ ва 1 та тўлиқ инжил христианлари семинарияси) давлат рўйхатидан ўтган.

Ўзбекистонда дунёвийлик билан динийлик ўртасида андоза сифатида қўллаш мумкин бўлган янги нисбатнинг шаклланиши натижасида динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувликнинг таъминлангани, қолаверса, табаррук заминимизнинг азалдан умумжаҳон тамаддуни марказларидан бири бўлгани барчага аён. Бугун Ўзбекистон диний бағрикенглик (толерантлик) ва динлараро мурося борасида фақат МДҲ давлатларига эмас, балки бутун дунёга намуна бўлмоқда. Бу ҳақда Москва ва Бутунрус Патриархи Алексей II, АҚШ сенатори Хиллари Клинтон хоним, АҚШ собиқ давлат котиби Мадлен Олбрайт ва Иордания қиролиги шаҳзодаси Ҳасан бен Талол юртимизга зиёратлари вақтида таъкидлаб ўтган фикрлари бунга мисолдир. Албатта, халқимизга азалдан хос бўлган бу хислат ўзининг узоқ тарихига эга.

Тарихимизнинг ҳар қайси даврида дин доимо одамларда яхши хислатларни кўпайтириб, ёмонларидан халос бўлишга чорлаган. Юксак умуминсоний кадриятларга асосланган. Бугунги кунда маънавий ва диний жабҳаларда кечаётган мураккаб жараёнда барча миллат ва дин вакиллари бир-бирларига нисбатан ҳамжиҳатлик, бағрикенглик ва ўзаро ҳурмат тамойилларига амал қилишлари доимий барқарорликнинг муҳим омилларидан биридир.

Президентимиз И.А.Каримовнинг «Мустақиллик ниҳоли кўкариши учун унга тинчлик, осойишталик, тотувлик, миллатлараро чидам ва бардош каби кучли илдизлар керак. Шунда у ҳар қандай шамол, довул, бўронларда эгилмайдиган бўлиб улғаяди», деган сўзлари ҳаётга изчиллик билан тадбиқ этилмоқда. Илгари сурилган мазкур ғояни амалга оширишда бугунги кунда икки муҳим масала, бир томондан, тинчлик ва эзгулик дини-исломни «сохта исломчи»лардан, яъни маърифий исломни сиёсийлашган жангари исломдан ҳимоя қилиш, иккинчи томондан, кўп миллатли, кўп динли жамиятимизда эътиқод эркинлиги кафолатланган шароитда айрим жамоаларнинг миссионерлик руҳида фаолият юритишларининг олдини олиш муҳим. Бу ўз навбатида юртимиздаги миллатлараро ҳамжиҳатлик ва диний бағрикенгликни янада мустаҳкамлайди.

Сўнгги йилларда бутун дунё, шу жумладан, минтақамизда кучайиб бораётган диний ақидапарастлик ва жангарилик исломнинг асл моҳияти бўлган бағрикенгликка зид бўлган ҳаракатларга сабаб бўлмоқда.

Бу ҳаракат ва ғаразли оқимларнинг номлари ва шиорлари турлича бўлишига қарамай, мақсадлари бир - диндан ниқоб сифатида фойдаланиб, давлат сиёсатига аралашиб, ҳокимиятни қўлга киритишдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ҳақида, жумладан, шундай дейди: «Биз дин бундан буён ҳам аҳолини олий руҳий, ахлоқий ва маънавий кадриятлардан, тарихий ва маданий меросдан баҳраманд қилиши тарафдоримиз. Лекин биз ҳеч қачон диний даъватлар ҳокимият учун курашга, сиёсат, иқтисодиёт ва қонуншуносликка аралашиб учун байроқ бўлишига йўл қўймаймиз. Чунки бу ҳолни давлатимизнинг хавфсизлиги, барқарорлиги учун жиддий хавф-хатар деб ҳисоблаймиз».

Ҳозирги замонда миллий ва диний бағрикенглик дунёда тинчлик ва барқарорликни асраш ҳамда диний экстремизм, фундаментализм ва ақидапарастликка қарши курашни, бутун жаҳон ҳамжамятининг ҳамкорлигини назарда тутди. Шу тамойилга асосланган Ўзбекистон турли динларга мансуб кадриятларни асраб – авайлаш, барча фуқаролар ўз эътиқодини амалга ошириши учун зарур шароитларни яратиб бериш, динлар ва миллатлараро ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлаш, улар ўртасидаги қадимий муштарак анъаналарни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, миллий бағрикенглик – турли миллатга мансуб кишиларнинг бир-бирларининг тилини, динини, турмуш тарзи, урф-одат ва анъаналарини, миллий-маданий меросини ҳурмат қилишни, уларнинг шаъни, қадр-қимматини, ор-номусини қадрлаш орқали амалга оширадиган ўзига хос маънавий кенгликни (бағрикенгликни) англатади. Миллий бағрикенглик бунга зид бўлган, миллий манфаатга зиён етказиш ҳисобига таъминланмайди. У турли миллат манфаатларини уйғун кўриш ва таъминлаш асосида мустаҳкамланиб боради.

Диний бағрикенглик ҳам турли динлараро ҳамда ҳар бир диннинг ичидаги турли хил йўналишлар ва мазҳабларнинг эзгу ғояларини қадрлаш, бир-бирларини ҳурмат қилиш асосида амалга ошади. Бу миллий ғоя амал қиладиган устувор ғоялар сифатида миллий бағрикенглик ва динлараро бағрикенгликка асосланиш турли халқлар ва миллатлар ўртасида ўзаро ҳамжиҳатлик, тотувликни таъминлаш орқали эркин ва фаровон ҳаёт куришга, инсонларнинг туб ҳаётий мақсадлари билан муштаракдир.

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Умуминсоний қадриятлар деганда нимани тушунасиш?
2. Миллий - маънавий қадриятларнинг кўринишларини санаб беринг?
3. Сизнингча, ўзбек халқи учун энг характерли хусусият нима ?
4. Анъананинг эскилик сарқитидан фарқи нимада?
5. Нима учун маҳаллаларни фуқаролик жамиятининг асоси деймиз?

Адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилоқда. -Т.: Ўзбекистон, 2000. 6-12, 14-26, 28-38, 47-48 – б.
3. Каримов И.А. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоладасидаги сўзбоши. Т-9. Т.: «Ўзбекистон», 2001. 220-224 б.
4. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т-6. Т.: Ўзбекистон, 1997. 324-346 б.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч Т-2008й
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
8. Алимова Д. Инсоният тарихи - ғоя ва мафкуралар тарихидир. Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
9. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
10. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
11. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими. Т.: «Академия», 2002.
12. Барот Бойқобилов. «Ўзбекнома». Т.: ««Шарқ»», 1999.
13. Бобоев Ғ. Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт. Т.: «Янги аср авлоди», 2001. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.
14. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.

9-мавзу: Миллий ғоя ва ёшлар. Миллий ғурур ва ор-номус

Режа:

1. Ёшлар ва миллий ғоя
2. Ёшларнинг миллий ғурур, ор-номус, кадр - қимматни англаши миллий ғоя билан боғлиқлиги
3. Ёшларнинг ўзлигини англаши ва ёт ғояларга муносабати

1. Ёшлар ва миллий ғоя

Нима учун миллий ғояни инсон онги ва қалбига сингдириш зарур ва муҳим? Миллий ғоянинг тарғиботи нимага хизмат қилади ва бу жараён қандай ташкил қилиниши керак? Умуман, миллий ғоянинг тарғиботи билан кимлар ва қандай тузилмалар шуғулланиши керак? Мазкур мавзунинг ўрганиш шу каби саволларга жавоб топиш имконини беради.

ХХІ асрни ахборот асри, ахборот технологиялари асри деб аташ тобора расм бўлмоқда. Чунки асримизда инсон эшитаётган, кўраётган барча-барча нарсалар унинг истакларини, дидини ўзгартиришга, фикрига таъсир қилишга йўналтирилган. Тан олиш

керак, томоша қилинаётган сериаллардан тортиб болакайларга айтиб бериладиган эртакча, борингки, ўқиётган китобларимиз ҳам қандайдир мафкуравий юкка эга - уларда муайян ғоялар тарғиб қилинади. Бу ҳолат «Энг асосий нарсани кўз билан илғаб бўлмайди» деган фикрни яна бир карра тасдиқлайди. Бундай кўзга кўринмас қудратли тарғибот кучлари кишини ҳамма ерда ва ҳар куни қуршаб туради. Бу кучларнинг мақсади – инсонни нимагадир ишонтириш, нимагадир ундаш, нимагадир оғдириш. Тадбиркор маҳсулотини реклама қилиб, уни сотиб олишга ундайди. Диний арбоблар ўз динига эътиқод қилишга чақиради.

Халқаро майдонда баъзи давлатлар ўзининг «катта оға» эканини уқтиришга ҳаракат қилади. Лекин танганинг орқа томони ҳам бўлади-ку. Агар ўша молини мақтаётган тадбиркор тамаки сотаётган бўлса-чи? Унинг зарари ҳақида одамларни ким огоҳлантиради? Агар ўша диндор, дин четда қолиб, давлат тузумини ағдаришга чақираётган бўлса-чи? Бундай бузғунчиликлардан халқни ким қайтаради? Ёки жаҳонда «катта оға»ларнинг қўлидан тутиб эмас, мустақил одим ташлаш кераклигини ким тушунтиради? Бу каби тарғиботни ёки аксилтарғиботни ким ташкил қилиши керак?

Бугунги кунда ривожланган давлатлар қудратли тарғибот машинасига эга бўлишга интилаётганини алоҳида таъкидлаш лозим. Масалан, ўз фаолиятининг тарғиботига АҚШ ҳукумати йилига 2,5 миллиард доллар сарфлаши бежиз бўлмаса керак. Франция ҳам ўз сиёсатини аҳолига тушунтириш ишларига йилига 100 миллион франкни бекорга сарфламаётгандир? Бу маълумотлар тарғибот нафақат динда, бизнесда муҳимлигини, балки сиёсатда ҳам, маънавий-маърифий ишларда ҳам муҳим аҳамият касб этишини кўрсатади. Демак, ривожланган демократик давлатлар ҳам мафкуравий фаолиятдан сира воз кечмаган.

Пухта ишлаб чиқилган стратегик йўналиш давлатнинг истиқболини белгилайди. Ўзбекистоннинг стратегик мақсадлари Ислом Каримовнинг қатор асарларида, жумладан, «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» ҳамда «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» асарларида белгилаб берилган. Шу мақсадлар сари инсонларни сафарбар қилиш уларни ғоялар шаклида сингдириш заруратини келтириб чиқаради.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ўзгаришларнинг тақдири, сўзсиз, инсоннинг фаоллигига боғлиқдир. Бу эса ислохотларнинг моҳиятини халққа тушунтиришни талаб қилади. Шунинг учун ривожланган мамлакатларда мафкуранинг тарғиботи «ҳукумат сиёсатининг ташвиқоти» кўринишида амалга оширилади. Давлатнинг бош ислохотчи эканлиги ҳам Ўзбекистон ҳукуматининг сиёсатини махсус тарғиб қилишни талаб этади. Бундай тарғибот ислохотларни «мафкуравий таъминлаш»га хизмат қилади.

Ўзбекистон ҳаётидаги ўзгаришлар инсонлар онгида ҳам катта ўзгаришлар қилишни талаб этади. Ўтиш даврини бошидан кечираётган ҳар қандай давлат янги инсонни тарбиялаш ҳақида жиддий қайғуриши табиий. Демак, Ўзбекистонда ҳам «комил инсон» ғоясига мос сифатларни фуқароларда қарор топтириш вазифаси кўндаланг турибди. «Фуқаролик ахлоқи»ни бундай тарбиялаш мафкуравий сиёсатнинг негизини ташкил этади.

Ҳозирги даврда инсон онги ва қалбини эгаллаш учун кураш бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Шунинг учун ёт мафкуравий таъсирларга қарши курашда узилишларга йўл қўйиб бўлмайди. Бундай шароитда бегона мафкураларнинг кўпуровчи таъсирига қарши доимий ва узлуксиз аксилтарғиботни ташкил этиш муҳим саналади. Чунки бундай мафкуравий курашни нафақат мамлакатимиз ичкарисида, балки халқаро майдонда ҳам олиб бориш талаб этилади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамиятининг ишчи гуруҳи томонидан Миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунчалари ва тамойиллари ишлаб чиқилди. Ўзбекистонда миллий истиқлол ғоясининг тарғибот-ташвиқоти ана шу асосий ғоялар, тушунчалар ва тамойилларга таянган ҳолда амалга оширилмоқда.

Миллий ғоя ва тарғибот, ташвиқот тушунчаси, миллий истиқлол ғоясининг тарғибот-ташвиқоти ҳақида тўхталишдан аввал “тарғибот” ва “ташвиқот” тушунчаларининг ўзагига эътибор қаратиш зарур. “Тарғибот” тушунчасининг ўзагини “рағбат” сўзи ташкил этгани боис ҳам, у инсонни бирор ҳаракатга рағбатлантиришни назарда тутди. “Ташвиқот” тушунчасининг ўзаги эса “шавқ” сўзидан олинган бўлиб, у кишида бирор нарсага шавқ уйғотишга йўналтирилади. Очиги, тарғибот инсоннинг онги ва қалбини эгаллашга қаратилган. Тарғиботчиларни бекорга «инсон қалбининг созловчилари» деб атамайдилар. Демак, тарғибот-ташвиқотдан мақсад – билим орттириш эмас, балки кишини бирор ҳаракатга ундашдан иборат. Масалага ана шу жиҳатдан қарайдиган бўлсак, “миллий истиқлол ғояси” ҳақида маълумот бериш билан чекланмасдан, мафкуравий мақсадларни аниқ вазифалар шаклига келтиришимиз, миллий истиқлол мафкурасидаги асосий ғояларнинг амалий ҳаракатларга айланишига эришишимиз зарур. Чунки миллий ғоя чуқур эътиқодга айланган тақдирдагина у улкан куч ва қудратга эга бўлади. Бунинг учун эса халқда мафкурадан ўрин олган ғояларга кучли ишонч, эътиқод ва унга амал қилиш бўлиши лозим.

Миллий ғояни сингдириш усуллари, технологиялари, устувор йўналишлари ХХІ асрда инсоният ўз тараққиётининг сифат жиҳатидан янги палласига қадам қўйди. Дунёда катта ўзгаришлар содир бўлаётган бугунги кунда ижтимоий маконни ўзлаштиришнинг янги усуллари, жумладан, янги технологиялар кенг расм бўлди. Технологиялар асри деб аталаётган ХХІ асрда ишлаб чиқаришда жорий этилган янги технологиялар меҳнат самарадорлигини мисли кўрилмаган даражада ўстириб юборди. Бироқ янги технологиялар фақат саноат ва қишлоқ хўжалигида қўлланилмаяпти, балки маънавий, мафкуравий жараёнларда ҳам ўз самарасини кўрсатмоқда. Мамлакатимиздаги мафкуравий жараёнларга ҳам шу нуқтаи назардан ёндошиш миллий истиқлол ғоясини тарғиб қилишда замонавий технологиялардан фойдаланиш заруратини кўрсатади. Миллий истиқлол ғоясини халқ қалби ва онгига сингдириш муайян технология асосида олиб борилганида тадбирларнинг кетма-кетлиги, миқёси ва меъёри, давомийлиги ва тамойиллари сингари жиҳатлар қамраб олинади. Уларнинг муҳимлиги шунда кўринадики, масалан, тарғиботда меъёрнинг бузилиши, миллий мафкура тўғрисида ҳадеб ва ноўрин гапиравериш, меъёрни билмаслик тескари самара бериши мумкин. Тарғибот технологияси миллий ғоя ва миллий мафкура мазмун-моҳиятига мос бўлган тақдирдагина кутилган натижага эришиш мумкин.

Ўзбекистонда мафкуравий жараёнларни ташкил этишнинг устувор йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- белгиланган тадбирларнинг юқори даражада уюшқоқлик билан ўтказилишини таъминлаш;
- миллий истиқлол ғоясининг тарғиботи сифатини мунтазам ошириб бориш;
- давр талабларидан келиб чиққан ҳолда мафкуравий ишларни ташкил этишнинг янги, самарали йўллари излаш;
- бу соҳада эски услубларнинг мутлақлаштирилишига, андозалаштиришга йўл қўймаслик;
- мафкуравий жараёнларни ташкил этишда ижтимоий муҳитни ҳисобга олиш;
- мафкуравий жараёнларни ташкил этишда учрайдиган расмийчилик ва мажлисбозлик кўринишларига баҳрам бериш;
- мафкуравий фаолиятнинг қанчалик самарали олиб борилаётганини билиш мақсадида унинг мониторингини ташкил этиш.

Миллий ғоянинг тарғибот-ташвиқотини ташкил этишда қуйидаги ташкилий тамойилларга амал қилиниши мақсадга мувофиқ:

- *кенг қамровлилик*, бунда жамиятнинг барча аъзоларига ғоялар хилма-хиллиги асосида мафкурани сингдириш, бу жараёнда аҳолининг барча қатламларини қамраб олиш назарда тутилади. Натижада, жамиятнинг барча бўғинлари мафкуравий таъсир доирасида қамраб олинади; - умумий мақсадга йўналтирилганлик; - фаол инсонни тарбиялаш ва инсон салоҳиятини юзага чиқариш мафкуранинг бош мақсади қилиб олинади;

- *узлуксизлик* - миллий истиқлол ғояси тарғиботининг маконда ва замонда доимийлигини, унинг яхлит тизим шаклига келтирилишини англатади. Узлуксизлик тамойили миллий истиқлол ғоясини халқ онгига сингдириш учун мамлакатда муайян мафкуравий майдон яратишни тақозо қилади. Бу майдондаги ҳар бир ҳолат ва ҳаракат, жумладан, таълим тизимидаги ўқув режалари, дастурлар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, синф ва аудиториялар, кўргазмалар куроллар миллий истиқлол ғоясига уйғун бўлиши талаб этилади;

- *кетма-кетлик* - ҳар бир босқич учун исталган кадрларни сингдириш мақсадида мафкуравий ташвиқот режалаштирилади;

- *босқичма-босқичлик* - миллий мафкурани тарғиб қилишнинг руҳий жиҳатлари билан боғлиқ бўлиб, ҳам тарғиб қилувчи, ҳам қабул қилувчининг муайян тайёргарлик босқичларидан ўтишини тақозо қилади. Айтайлик, бошланғич синф ўқувчисига миллий мафкуранинг фалсафий ва этник илдизлари тўғрисида гапириш ноўрин бўлишдан ташқари мутлақо самарасиз ҳамдир. Шунинг учун боғчада, бошланғич синфларда, тўлиқсиз ўрта мактабда, юқори синфлар, лицей ва коллежлар, олий ўқув юртли ва меҳнат жамоаларида мафкуравий иш тингловчи ва ўқувчиларнинг ёши, билими, маълумоти каби жиҳатларини ҳисобга олиб аниқ белгиланган режа асосида олиб борилиши керак;

- *меъёрийлик* - аксилтарғиботни келтириб чиқарадиган, ҳаётдан узилиб қолишга олиб келадиган баландпарвозлик, расмийчилик ва такрорланишларга йўл қўймайди;

- *шахсий ибрат* - мафкурамизни тарғиб қилишда муваффақиятни таъминлайдиган муҳим омиллардан бири. Мактаб муаллими дарсда ўқувчиларга миллат манфаатлари, орзу-умидлари, интилишлари тўғрисида баландпарвоз гапларни гапирса-ю, ўзи ҳаётда шу манфаатларга зид ишларни қилса, бу тарғиботнинг самараси нольга тенг бўлади. Мамлакат ва миллат равнақи тўғрисида оғиз кўпиртириб гапирадиган бошлиқ бўшаб қолган лавозимга лаёқатли ва муносиб ходим қолиб, ўзига қарашли, лекин бу ўринга номуносиб одамни тикиштира, у миллатнинг юзига оёқ қўйган бўлади ва унинг миллий мафкурани аксилтарғибот қилган бўлади. Шунинг учун, миллий ғояни аҳоли онгига сингдиришда тарғиботчилар фаолиятида иш билан сўз бирлигини таъминлаш, айниқса, раҳбар ходимларнинг шахсий ибрат кўрсатиш тамойилига амал қилиши муваффақиятни таъминлайдиган энг муҳим омиллардан биридир. Корхона, ташкилот, муассаса раҳбари, улар давлат сектори ёки хусусий секторга тегишли бўлишдан қатъий назар ўз жамоасидаги маънавий-мафкуравий жараёнларга масъул бўлиши керак;

- *илгор тарғибот-ташвиқот технологияларидан фойдаланиш* - бунда мафкуравий тарғиботга инсонларни моҳирона бошқариш усули сифатида қаралади. Миллий истиқлол ғоясининг тарғиботи қотиб қолган нарса эмас, фаол жараёндир. Шунинг учун уни қадимдан қолган ваъз айтиш ва маъруза ўқиш каби тарғибот шакллари ёрдами билангина кенг халқ оммаси онгига сингдириб бўлмайди. Мақсадга эришиш учун тарғиботнинг фаол шакллари, замонавий технологиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ёшлар орасида тарғибот олиб борилганда мунозара, баҳс, давра суҳбати каби шакллардан оқилона фойдаланилса мақсадга тезроқ ва тўлароқ эришиш мумкин. Ёшларнинг физиологик ва руҳий хусусиятлари ваъз ва маърузаларни эмас, кўпроқ интерактив усуллар ва санаб ўтилган тарғибот шаклларида фойдаланишни тақозо қилади.

Мазкур тарғибот тамойиллари миллий истиқлол ғоясини инсон онги ва қалбига синдиришнинг барча босқичлари учун умумий ва бир хил бўлиб, турли босқичларда, турли шакл ва воситалардан фойдаланганда одамларнинг ёши, касби, маълумоти каби хусусиятлари ҳисобга олинади. Тарғибот олиб боришда санаб ўтилган тамойилларнинг муайян аудитория хусусиятларига мослигини таъминлаш тарғибот самарадорлигини таъминлайдиган энг муҳим омилдир.

Тарғиб қилинаётган ғояларнинг инсон онгида ахборот, маълумот тарзида ўрнашиши кифоя қилмайди, улар инсоннинг юрак-юрагига етиб борганидагина улар инсон қалбига чуқур ўрнашади. Бунинг учун эса аудитория тарғиботчининг миллий ғояга чуқур ишончи ва қатъиятини ҳис қилиши керак. Лекин тарғиботда ғояларга эътиборни тортиш билан ҳам қаноатланиш мумкин эмас. Чунки эътиборни жалб қилиш - тарғиботнинг биринчи босқичи, холос.

Тарғиботнинг кейинги босқичи ғояни тўғри ва атрофлича тушунтиришни, мафкура билан боғлиқ барча саволларга жавоб топиб беришни талаб қилади. Чунки миллий ғояни тушуниш - унга ишониш демакдир. Ана шу ерда бир савол билан тўқнашамиз: нима кўпроқ ишонч уйғотади: жиддий далиллар билан асосланган ахборотми ёки ҳиссиётларни уйғотувчи маърузами? Тарғибот давомида инсоннинг ҳисларига, қалбига мурожаат қилиш катта самара беради, албатта. Лекин ишончли далиллар, эътироз уйғотмайдиган ҳаётий маълумотларнинг келтирилиши бу ғояларни ҳаётга татбиқ қилишдан ҳаммамиз манфаатдор эканлигимиз ҳақидаги фикрни уйғотади.

Тарғибот жараёни шу ерда тугайди, деб ўйлайдиганлар катта хато қиладилар. Зеро, мафкура янги ишларга илҳомлантиради, ҳаракатга ундайди. Ҳаракатсиз мафкура эса сафсатабозликдан бўлак нарса эмас. Демак, инсонлар миллий мафкурадан ўрин олган ғояларга мос ҳаракат қила бошлаганларидагина миллий ғоя халқнинг эътиқодига айланганлиги ҳақида ҳулоса қилиш мумкин.

«Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир». Абдулла Авлоний.

Фуқаро тарбияга муҳтожми? Наҳотки, тарбияга эътиборсизлик кимларнидир ҳалокатга учратиши мумкин? Умуман, аллома бу фикри билан фарзанд тарбиясини назарда тутдими, авлод тарбиясиними ёхуд миллат тарбияси ҳақида гапирдими? Ҳар ҳолда ёш вақтидан боланинг «маслакини тузатмак» зарурлигини таъкидлаганида А.Авлоний фикр тарбиясини назарда тутган кўринадилар. Ва, табиийки, бундай тарбия марказида биргина бола эмас, бир оиланинг фарзандлари эмас, балки бутун миллат, бутун халқ туради. Тарбияни миллат қисматини ҳал этувчи даражага кўтаришнинг боиси ҳам шунда.

Авлодни ким тарбиялайди, миллат қайси синфларда тарбия топади, фикр қайси китоблар ёрдамида тарбияланади? Буларнинг барчаси ҳақида ким қайғуриши керак? Бу саволга тайёр жавоб бор: ота-она, муаллим, мактаб, таълим вазирлиги ва охир-оқибат давлат, жамият.

Дарҳақиқат, ҳар бир давлат ўз фуқаролари билимли, ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, маънавий баркамол, бир сўз билан айтганда, комил инсон бўлиб вояга етиши ҳақида қайғуради. Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов бу хусусда шундай дейди:

«Биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилганмиз. Комил инсон деганда биз, аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, ҳулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз».

Бироқ таъкидлаш жоизки, турли давлатларда «баркамол инсон»га турли сифатлар нисбат берилади. Ҳар бир давлат ўз фуқароларида замон талабларига мос сифатлар ва жамият мақсадларига мос қадриятларни қарор топтиришга ҳаракат қилади. Доимий

юксалиш ҳақида қайғурадиган етакчи давлатларнинг бу борадаги тажрибаси билан танишиш фойдадан холи эмас.

Хўш, жаҳоннинг етакчи давлати саналмиш АҚШда фуқаро тарбияси қандай йўлга қўйилган? Америкаликларга қандай ғоя ва қадриятлар сингдирилмоқда? Бу саволларга жавоб топиш учун фуқаро тарбияси қандай ғоявий устунларга таянишини аниқлаш кифоя. АҚШ фуқаролари Конституцияни, америка давлатчилигининг асосчилари ва демократик тамойилларни муқаддас деб биладилар ва бу туйғуни ёшларга сингдириш ҳақида тинимсиз қайғурадилар. Ёшларда эркин яшашга иштиёқ, мустақилликни қадрлаш туйғуси шакллантирилади.

АҚШ ниманинг эвазига фан ва технологиялар соҳасида бошқалардан ўзиб кетди? Бу саволнинг ҳам жавоби бор: Америкада эркин фикр ва ижодий тафаккур қадрланади ҳамда ўзгача фикрлайдиганларга нисбатан бағрикенглик қарор топтирилган. Лекин америкалик фуқарони тарбиялашнинг энг асосий жиҳати бошқа бир ғояда яширин. У ҳам бўлса, ҳар бир инсонни ноёб истеъдод эгаси деб билиш, ҳар бир шахсга ҳазрати инсон сифатида мурожаат қилишдир. Инсонга бундай муносабат, сўзсиз, унинг салоҳиятини юзага чиқаришга имкон беради. Айнан шу ғоя таъсирида америкаликлар орасида ўзини «ўртамиёна одам» деб биладиган ёхуд «мен бир оддий одам» деб гапирадиган кишилар ниҳоятда кам учрайди. Америка фуқаролари адолатни ҳам ўзига хос тарзда тушунадилар: шахс нимагаки эришса, қандай мақомни эгалласа, бунга фақат ўз ақли ва истеъдоди билангина етишади. Шундай қилиб, ҳар бир америкалик болалигиданоқ кимгадир ва нимагадир орқа қилишга эмас, балки ўз кучига таянишга ўргатилади.

Лекин, энг асосийси, ҳар бир америкаликда келажакка ишонч уйғотилади. Худди ана шу «америка орзуси» кишиларни янги мақсадлар сари рағбатлантиради, янги ғояларни амалга оширишга шавқ уйғотади. Хулоса ясайдиган бўлсак, демократия қоидалари ва эркинлик Америка мафкурасининг пойдеворини ташкил этади. Бундай тарбия натижасида фақат ўз кучига ишониш, руҳий озодлик ва мустақил фикрлаш каби хислатлар америкаликларнинг қон-қонига сингиб кетган.

Албатта, юқорида келтирилган фикрлар «АҚШда бу борада муаммо йўқ экан» деган хулоса учун асос бўлмайди. Охириги пайтларда эркинликка ҳадеб урғу беравериш оқибатида америкаликлар эркинликни жамият олдидаги мажбуриятлардан ҳам озодлик сифатида идрок эта бошладилар. Шу боис ҳозирги кунда АҚШнинг зиёлилари томонидан янги мафкура - «либерал-национализм» мафкурасини яратиш зарурлиги ҳақидаги фикр ўртага ташланмоқда. Бу мафкура миллий ва иркий жиҳатдан бўлиниб кетган кўп сонли ижтимоий гуруҳларни «АҚШ - миллатлар ҳамжамиятидир» ғояси атрофида бирлаштиришни назарда тутди. Ўйибор берадиган бўлсак, янги мафкурада миллий омилнинг устуворлиги ўрнатилмоқда. Демак, гап АҚШ да аста-секинлик билан ягона миллий вужудни шакллантириш, халқнинг бирдамлигини кучайтиришга хизмат қилувчи мафкурани яратиш ҳақида бораётир.

Энди мисол тариқасида Шарққа мурожаат қилайлик. Шарқнинг энг илғор мамлакатларидан бири - Японияда фуқарони тарбиялашнинг энг самарали ва таъсирчан усулидан фойдаланилади. Бундай тарбиянинг асосий маскани сифатида мактаб танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Кунчиқар мамлакатда фуқаро тарбияси «ахлоқий тарбия» тизими доирасида амалга оширилади. Расмий ҳужжатларда «ахлоқий тарбия» тизими куйидагича номланади: «характерни шакллантиришга йўналтирилган таълим», «давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият», «фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш». Аслида бу тизим миллатни тарбиялаш тизими вазифасини ўтайди. Ундан қудратли мафкуравий таъсир воситаси сифатида ҳам фойдаланилади. Кўпчилик олимларнинг фикрича, айнан «ахлоқий тарбия» тизими мамлакат иқтисодий раванкининг ғоявий асосини ташкил қилади. Чунки бу тизим ишлаб чиқаришда маънавий салоҳиятдан унумли фойдаланишга йўналтирилган.

Иккинчи жаҳон урушидан хароба бўлиб чиққан мамлакатнинг 30-40 йилда ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда иккинчи ўринга чиқиб олгани кўпчиликнинг хайратини уйғотади. “Кичик бир оролнинг бундай қисқа вақтда ҳунармандчилик устахоналаридан автоматлашган саноатгача бўлган йўлни босиб ўтганлигини қандай тушунтириш мумкин?”. Мазкур саволга жавобан японлар қуйидагича жавоб берадилар:

"Салоҳият инсонларда яширин".

Япония менежментининг олтин қондасига кўра, инсондан қимматроқ бойлик йўқ.

Хўш, давлат япон кишисида қандай кадрият ва сифатларни қарор топтиришга ҳаракат қилади? Аслида меҳнатсеварлик, интизомлилик ва жамоавийлик япон миллий характериға хос хусусиятлар саналади. Бироқ давлат бу билан қаноатланмай, ўз фуқароларида ушбу сифатларни мустаҳкамлаш ва кучайтириш вазифасини маорифға юклайди. Натижада, мактабларда гуруҳий бирдамликни тарбиялашға алоҳида эътибор қаратилади. Бунда коллективнинг ютуғи ҳам, мағлубияти ҳам гуруҳнинг ҳар битта аъзосига боғлиқ эканлиги ҳақидаги ғоя сингдирилади. Муҳими, боладан умумий ишда ўз ролини аниқ билиш ва шунга яраша масъулиятни ҳис қилиш талаб этилади. Бундай тарбия кўрган фуқаро жамоа муаммоларини ўзининг шахсий муаммолари сифатида қабул қилади. Олимларнинг фикрича, айнан шундай гуруҳий бирдамлик (япончада «айдагарасюги») туфайли мамлакат мисли кўрилмаган иқтисодий ютуқларға эришди.

Меҳнат япон кишиси учун ахлоқий кадрият саналади. Унинг кадрият даражасига кўтарилишида “ахлоқий тарбия” тизимининг роли беқиёс. Гап шундаки, япон кишисига мактабдаёқ қуйидаги ғоялар сингдирилади: "Фақат тиришқоқлик ва меҳнат билан муваффақиятға эришиш мумкин", "Ўз устингда тинимсиз ишла – шунда бировдан кам бўлмайсан". Бу каби ғоялар таъсирида улғайган япон кишиси ўзининг барча ҳаракатларини қуйидаги мантиққа бўйсундиради:

"Бор имкониятларингни ишға сол!"

Шундай қилиб, давлат ўз фуқароларида тиришқоқлик ва ҳафсала, қунт ва ғайратни мақсадли равишда қарор топтиради. Интизомдан жамият манфаатларида фойдаланиш борасида эса японларнинг айниқса бошқаларға ўрнатилган бўла олади. “Ахлоқий тарбия” натижасида Японияда фуқаролар меҳнат интизомининг бузилишини шунчаки салбий иллат деб ҳисобламай, балки уни Ватанға хиёнат деб қабул қиладилар. Японияда фуқаро тарбияси замон эҳтиёжлари ва жамият манфаатларига мослаштириб борилади. Айнан шу туфайли япон фуқаролари жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи қудратли куч саналадилар. Кўриниб турибдики, миллат келажагини ўйлайдиган ҳеч бир давлат фуқаро тарбияси масаласини эътиборсиз қолдира олмайди.

2. Ёшларнинг миллий ғурур, ор-номус, кадр - қимматни англаши миллий ғоя билан боғлиқлиги

Миллий ғоя ва Ўзбекистон тажрибаси кўтарилган масаланинг муҳимлиги Ўзбекистонда ҳам бу борада амалға оширилаётган ишларни таҳлил қилишға ундайди. Эътибор бериб қарайдиган бўлсак, бизда “фуқаро тарбияси” ҳақида кам гапирилади. Лекин бизда бу вазифа ўз ҳолиға ташлаб қўйилган эмас. Ўзбекистонда фуқаро тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси бўлиб, асосан икки йўналишда: Кадрлар тайёрлаш миллий дастури доирасида ва миллий истиқлол ғоясини сингдириш воситасида амалға оширилмоқда. Кўриниб турибдики, бизда ҳам фуқаро тарбиясини амалға оширувчи маскан сифатида мактаб танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Демак, маорифға миллатни тарбиялашдек масъулиятли вазифа юкланган.

Лекин таълим тизимида тарғибот-ташвиқотдан мақсад – фақат билим бериш эмас, балки кишини бирор ҳаракатға ундашдан иборат эканлигини унутмаслигимиз лозим.

Масалага ана шу жиҳатдан қарайдиган бўлсак, миллий истиқлол ғояси ўқитилаётгани хали мафкура сингдириляпти дегани эмас. Демак, мафкуравий мақсадларни аниқ ўқув вазифалари шаклига келтиришимиз, миллий истиқлол мафкурасидаги асосий ғояларнинг амалий ҳаракатларга айланишига эришишимиз зарур.

Масаланинг бошқа жиҳати ҳам бор. Айтайлик, мафкура ва ғоянинг моҳияти, дунёнинг мафкуравий манзарасини яхши биладиган ёшлар буни билмайдиган тенгдошидан ватанпарварроқ, фидойироқ ва юртига садоқатлироқ бўладими? Аслида, ватанпарварлик миллий истиқлол ғоясининг таърифини ёддан билиш билан белгиланмайди. Шу ўринда миллий истиқлол ғоясини ўқитишдан кўзланган мақсад нима ўзи, деган саволга жавоб излаб кўриш лозим. Асосий мақсад – замон талабларига мос инсонни тарбиялашдан иборат. Шундай экан, фуқароларда қайси сифатларни шакллантириш эвазига мамлакатни юксалтириш мумкинлиги ҳақида жиддий ўйлаб кўриш ва ғоявий тарбияни ана шу асосда ташкил этиш лозим. Бунинг учун фуқаронинг исталган модели ҳақида ўйлаб кўриш, комил инсон қиёфасини яратиш зарур.

Хўш, қайси ғоялар давлатимизнинг тараққиёти, иқтисодий равнақи ва маънавий юксалишига туртки беради? Биз ёш авлодга қайси кадриятларни сингдиришимиз керак? Уларда қайси сифатларни тарбияламоғимиз даркор? Бунда, аввало, ҳар жиҳатдан фаол инсонни тарбиялашга эътибор қаратиш, ғоявий тарбия воситасида шахснинг салоҳиятини максимал даражада юзага чиқаришга эришиш, ҳар бир боланинг иқтидорини ривожлантиришга урғу бериш зарур. Бунинг учун инсон пасив ижрочиликдан эмас, балки фаол ташаббускорликдан кўпроқ манфаатдор эканлигига ишонтириш керак. Ўқув жараёнида бу вазифани ҳал қилиш учун таълим жараёнини “ёдлаш”дан халос қилиш ва уни муаммоларни ҳал қилишга йўналтириш зарур. Шахснинг ижодий фикрлашини ривожлантириш ҳам айнан шу мақсадларга хизмат қилади. Ғоявий тарбияни ташкил қилишда назарий фикрларга амалий шакллар бериш, билимларни ҳаракатларга айлантириш муҳим саналади. Бунинг учун прагматик фикрлайдиган шахсни тарбиялаш муҳим аҳамият касб этади.

Ёшларда меҳнатга иштиёқ уйғотиш, тиришқоқ ва серғайрат шахсни тарбиялаш, шахсни ўзи устида кунт билан ишлашга ўргатиш, унда ўзига ишончни қарор топтиришдан ҳам манфаатдормиз. Шунингдек, миллий ғурури баланд, масъулият ва бурч ҳиссига эга, интизомли, демократияни ҳаёт тарзига айлантирган, келажаги ўз қўлида эканига ишонган мустақил шахсни тарбиялашга устуворлик бериш зарур. Инсон мафкурани ҳаётдан узилиб қолган, бегона ва мавҳум нарсаси сифатида тушунмаслиги керак. Миллий истиқлол мафкурасини оддий ва юракка яқин ғоялар орқали сингдириш, яъни миллий ғоянинг инсон онгидан ўрин олиши билан қаноатланмай, балки унинг қалбига жо қилиш зарур. Бу соҳада амалга ошириладиган ишлар ўзининг самарасини бериши шубҳасиз.

Оммавий ахборот воситалари - энг асосий, қудратли ва таъсирчан тарғибот курули ҳисобланади. Чунки оммавий ахборот воситалари омманинг ўзига хос тарбиячиси, муҳим тадбирларнинг ташкилотчиси, долзарб муаммоларни ҳал қилишнинг таъсирчан курули бўлиб хизмат қилади. Айнан оммавий ахборот воситалари орқали миллий кадриятларимиз ва умуминсоний кадриятлар, миллий ғоя ва демократик тамойиллар тарғиб-ташвиқ қилинади. Оммавий ахборот воситалари доимо демократия ва сўз эркинлигининг ўзига хос ўлчови, кўрсаткичи бўлиб келган. Эркин ва мустақил оммавий ахборот воситалари демократик тараққиётни рағбатлантиради ва мустаҳкамлайди.

Тоталитар тузумда оммавий ахборот воситалари ахборот узатиш воситаси ва яқка мафкурани сингдириш курули бўлиб хизмат қилганлигини ҳаммамиз яхши биламиз. “Мажбурий яккафикрлаш” даври деб аташ мумкин бўлган бу паллада оммавий ахборот воситаларида ҳаёт фақат ёркин бўёқларда тасвирланиб, муаммолар ҳақида гапирилмаган эди. Чунки ўша пайтда муаммолар ва иллатлар ҳақида гапириш – коммунизм сингари “бенуқсон” ва “мукаммал” тузумга халқнинг ишончини пасайтириб юбориши мумкин эди. Яккаю-ягона партия, яккаю-ягона мафкура ва яккафикрлаш сиёсати ҳар қандай

плюрализмни, фикрлар хилма-хиллигини ва, айниқса, ғоялар хилма-хиллигини мутлақо инкор қилар эди. Барча журналистлар собиқ Марказдаги “мутассадди раҳбарлар”нинг оғзини пойлаб, буйруғини кутиб, уларнинг кўрсатмасига қатъий амал қилган ҳолда фаолият юритар эди. Афсуски, шу даврларни бошдан кечирганмиз, лекин минг афсуски, айрим кишилар ишга ана шундай ёндашишдан хали-хануз воз кеча олмаяптилар, ўша даврлардан қолган айрим эски қолип ва андозалардан қутула олмаяптилар.

Ҳаётийлик бугунги кунда оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига қўйилаётган асосий талаб. Берилаётган ахборотларнинг асосан ютуқларни кўрсатиш, мақтовлардан иборат бўлиши тарғиботга қанчалик фойдали ёки зарарли эканини чамалаб кўриш лозим. Ҳаёт бор экан, муаммолар, камчиликлар, нуқсонлар бўлавериши табиий. Бу – исбот талаб қилмайдиган аксиома. Шундай экан, муаммоларнинг мавжудлигига фожеа сифатида эмас, одатдаги нарса деб қарашга ўрганиш керак. Уларнинг борлигини кўриб, ўзини кўрмаганликка олиш билан фақат зарар келтириши мумкин. Демак, муаммоларни ўз вақтида тан олиш, уларни ҳал қилишга киришиш лозим.

Таъкидлаш жоизки, тарғиботнинг негизида фақатгина ғояга ишонч эмас, ғояни тарғиб қилаётган инсонга ишонч ҳам ётади. Шу боис, мақташ тарғиботнинг ягона ва ҳатто энг тўғри усули ҳам эмас. Демак, мафқурани ҳаётни фақат мақташ, уни бенуқсон тасвирлаш орқали тарғиб қилиш мумкин эмас.

Бунга бир мисол. Бир вақтлар АҚШ фуқароларида демократик тамойилларнинг бир оз қадрсизланиши кузатилган эди. Мутахассислар томонидан бу муаммонинг турли ечимлари таклиф қилинди, лекин тарғиботнинг бир оз ноанъанавий усули танлаб олинди: демократиянинг камчиликлари ошқора айтилди, унинг баъзан «ишламаётгани» очик танқид қилинди ва унга муқобиллар сифатида коммунизм ва монархия тарғиб этилди. Тарғиботнинг бу усули кутилган самарани берди: одамлар «ёмон бўлса ҳам, демократиядан қўймасин» деган фикрга келдилар ва демократиянинг ашаддий ҳимоячиларига айландилар.

Бугунги кунда Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларини ҳақиқий “тўртинчи ҳокимият”га айлантириш муаммоси юзага қалқиб чиқмоқда. Уларни мустақил ижтимоий кучга, сиёсий тизимнинг тўлақонли бўғинига ва жамоатчилик фикрини шакллантирувчи таъсирчан воситага айлантириш вазифаси долзарб бўлиб қолмоқда. Оммавий ахборот воситаларининг эркин ва мустақил фаолият юритишлари учун мустаҳкам ҳуқуқий асос яратилган, журналистларни тайёрлаш масаласига давлат даражасида эътибор берилмоқда, журналист-кадрларни ўзимизда тайёрлаш билан қаноатланмай, бу соҳа мутахассисларининг хорижда таълим олишларидан маблағ аялмайди. Кўриниб турибдики, оммавий ахборот воситаларининг ривожланиши учун қулай муҳит яратилган.

Ғарбда оммавий ахборот воситаларига кўпол бўлса ҳам жамият манфаатларини “қўриқловчи кўппак”, деб нисбат берадилар. Етук демократик давлатларда улар жамиятнинг “кўзлари”, “қулоқлари” вазифасини бажарадилар. Огоҳлантирувчи тизим сифатида улар жамиятдаги иллатлардан хабар берувчи, муаммоларни дадил кўтариб чиқиб, уларнинг турли ечимларини таклиф қилувчи қудратли кучга айланган.

Таъкидлаш жоизки, оммавий ахборот воситалари фаолиятининг плюрализм тамойили асосига қурилиши демократиянинг тараққиётига хизмат қилади. Бунинг учун қарама-қарши нуқтаи назарлардан иборат бўлган дастурларни яратиш, чиқишларда муқобил фикрлар тўқнашувига эришиш лозим. Шундагина оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантириш ва рағбатлантиришга қодир бўлади. Кўпгина мамлакатларда оммавий ахборот воситаларининг ислоҳоти “ғоялар бозори”да хали айтилмаган янги фикрларни узатишга қаратилади. Лекин ўринли бир савол туғилади: бу “бозор” ҳар қандай ғоялар учун ҳам очик бўлиши керакми? Йўқ, албатта. Экстремистик нуқтаи назарлар, ғайриинсоний табиатга эга фикрлар ва кўпоровчиликка чақирувчи ғояларга бу “бозор”да ўрин йўқ. Лекин жамиятимиз равнақига хизмат қилувчи, бунёдкорлик табиатига эга, ҳаётимизни фаровонроқ қилишга йўналтирилган янги ғоялар, таклиф ва тавсиялар бу “бозор”да бемалол рақобат қила олишлари керак.

Биз демократияни қандай тушунсак, оммавий ахборот воситаларига ҳам шундай вазифаларни юклаймиз. Биз демократияни мустақиллик, эркинлик ва масъулият деб тушунар эканмиз, оммавий ахборот воситаларидан ҳам мустақиллик, эркинлик ва масъулиятни кутамиз. Демак, журналистлар бу тушунчаларини англаши, уларга эҳтиёж сезиши, уларни кадрлаши, улардан фойдалана билиши ва улар учун курашиши зарур.

Оммавий ахборот воситалари орқали миллий истиқлол ғоясини сингдиришнинг яна бир муҳим жиҳати мавжуд. Бу жиҳат - ахборот террорига, мафкуравий таҳдидларга муносиб жавоб бериш, маънавий-мафкуравий жиҳатдан халқимизни тобе этишга интилишларнинг пайини кесиш ва Ўзбекистон фуқароларида мафкуравий иммунитетни шакллантириш билан боғлиқ. Оммавий ахборот воситаларининг таъсир кучини кўрсатадиган шундай бир гап бор: “Ҳар қандай пуч ғоя, уйдирма ҳафтасига уч мартадан тўрт йил давомида такрорланса – “ҳақиқат” тайёр бўлади, одамлар унга чиппа-чин ишонадилар”.

Охирги пайтларда информацион хуружларнинг тез-тез уюштирилаётгани аслида урушга муносабатнинг ўзгарганлигидан, кулолнинг янги тури кашф қилинганидан дарак беради. Бу кулол – ахборотдир. Бундай кулол ёрдамида олиб бориладиган информацион урушларда инсоннинг онги ва қалби нишонга олинади. Гарчи у дайди ўқ сингари инсонни жисмонан йўқ қила олмаса-да, унинг кўпоровчилик кучи, келтирадиган талофотлари ҳар қандай оммавий қирғин кулолиниқидан кам эмас. Чунки бу кулол ёрдамида онга берилган зарбалар кишини адаштиради, уни ўз манфаатларига зид ҳаракат қилишга ундайди ва демак, инсонни бошқариш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш имконини беради. Аслида ахборот мақсадга эришишнинг энг арзон воситаси ҳам саналади. Ҳақиқатан ҳам, информацион хуружлар уюштириш учун у қадар кўп меҳнат, у қадар кўп ҳаракат, у қадар кўп ҳаражат талаб этилмайди. Гарчи бундай мафкуравий экспансия отишмалар ва кон тўкишларни келтириб чиқармаса-да, миллий ўзликни англашни заифлаштириш эвазига таназзулга олиб келади.

Президентимиз таъбири билан айтганда, бундай информацион кўпоровчиликдан мақсад – мамлакатимиз аҳолисига ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйик ўтказиш, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга интилишдан иборат. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласидаги баъзи фикрлар ҳам бугунги хуружларнинг мақсадини ойдинлаштиради. Ушбу рисолада айтилишича, геополитик мақсадлар – давлатнинг ўзга ҳудудларда ўз мавқеи ва таъсирини кучайтиришга қаратилган сиёсатдир. Очиги, бу таъриф айрим оммавий ахборот воситаларининг фаолияти нимага йўналтирилганлигини фош этиб қўймоқда.

3. Ёшларнинг ўзлигини англаши ва ёт ғояларга муносабати

Йирик сиёсатчилардан бири Буюк Британия собиқ Бош вазири Маргарет Тетчер: “Оммавий ахборот воситалари – террорчилар учун кислород вазифасини ўтайди”, деган. Бу гапнинг маъзини чаққан одам “оммавий ахборот воситалари террорчилар учун ҳаводек зарур экан”, деган хулосага келади. Бир қарашда бу фикр мантиқсиздай туюлади. Чуқурроқ ўйлаб кўрсак-чи? Аслида террорчилар бир қанча инсонларни шафқатсизлик билан ўлдириш орқали миллионларда кўрқув ва даҳшат уйғотишга интиладилар. Демак, уларнинг мақсадлари - ўлдириш эмас, жамоатчиликка кучли таъсир қилишдир. Таассуфки, баъзи оммавий ахборот воситалари ўзлари билмаган ҳолда терроризмнинг бузғунчилик, кўпоровчилик таъсирини янада оширишга “хизмат” қилиб қўядилар. Уларнинг террор оқибатлари ҳақидаги ваҳимали ахборотлари инсонлардаги кўрқувни, даҳшатни, ҳимоясизлик ҳиссини янада кучайтириб юборади. Бу каби ахборотларга қарши аксилтарғиботни уюштириш зарурати туғилади.

Аксилтарғибот «ғояға қарши ғоя билан курашиш» тамойилиға мос равишда олиб борилиши керак. Бунда давлатимиз сиёсатига қарши кучларнинг ғоявий ҳужумларини қайтариш талаб этилади. Хусусан:

- хорижий журналистларнинг ҳукумат сиёсатини бузиб талқин қилувчи чиқишларига;
- диний ақидапарастларнинг танлаган йўлимизга қарши мафкуравий кўпоровчилик ҳаракатларига;
- ривожланган давлатларнинг ўз мафкураси ҳукмронлигини ўрнатиш йўлидаги уринишларига;
- ахборот хилма-хиллиги шароитидаги информацион тажовузларга;
- одамлар онгида сақланиб қолган коммунистик мафкуранинг асоратларига қарши фаол курашиш зарур.

Аксилтарғиботни ташкил этишда тезкорлик, қатъиятлик, ҳужумкорлик, мурасизлик талаб қилинади. Бу борада тайёрланган материаллар далиллар билан исботланган, ҳаққоний, оммабоп ва барча учун тушунарли бўлиши шарт. Аксилтарғибот олдини олувчи ва фoш этувчи шаклларда амалга оширилади. Олдини олувчи йўналиш асосан тарбиявий характерга эга бўлади. Бунда:

- фуқароларнинг позицияларини шакллантиришда ғоявий рақиблардан ўзиб кетиш;
- инсонларни бегона ғояларнинг нотўғрилигини фoш этишга ва уларнинг далилларини рад этишга ўргатиш;
- пинҳона кўринишдаги мафкуравий тазйикларга нисбатан хушёрликни ошириш;
- ёғ мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шакллантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг фoш этувчи йўналишида:

- ғоявий душманлар томонидан эълон қилинган фикрлар ва баҳоларни рад этиш;
- «мафкуравий уруш» олиб бораётган тараф ташвиқотининг ёлғон ва сохта моҳиятини очиб бериш;
- мафкуравий босим кўрсатувчи гуруҳ етакчиларини обрўсизлантириш;
- рақибларнинг руҳини сусайтириш орқали уларнинг ҳаракатларини кучсизлантириш асосий мақсад қилиб қўйилади.

Аксилтарғиботнинг ҳар иккала кўриниши ўзаро боғлиқликда олиб борилади. Инсоннинг онги ва қалби учун шиддатли кураш кетаётган ҳозирги пайтда аксилтарғибот билан махсус шуғулланиш зарурлиги шак-шубҳасиздир.

Бугунги воқелик миллий истиқлол ғояси тарғиботи масаласига алоҳида эътибор беришни талаб қилмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатимизда мафкура тарғиботи энг долзарб масалалардан бирига айланганлигини инобатга оладиган бўлсак, унинг тарғибот-ташвиқотига ҳам янгича технологиялар, усуллар, воситаларни жалб қилиш фойдадан ҳоли эмас. Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг таъсирчанлигини ошириш вазифаси ҳам бу жараёнда янги технологияларни кенг қўллаш заруратини кучайтиради. Мафкура тарғиботида янги технологияларни қўллашда жаҳоннинг қатор давлатларида бу борада тўпланган илғор тажрибалардан фойдаланиш айнаи муддао бўлур эди.

Масалан, жаҳонда кенг тарқалган «тўрт кадам» универсал моделдан ҳам мафкура тарғиботида фойдаланиш мумкин. Шу боис унинг моҳиятини батафсил ёритишга ҳаракат қиламиз:

1-қадам: муаммонинг қўйилиши. Мафкура тарғиботида сингдирилиши зарур бўлган ғоялар белгилаб олинади. Бундан ташқари, «Нима учун айнан бу ғояларни сингдиришга эҳтиёж туғилди?», «Бу ғояни сингдириш ишларига қайси тузилмалар жалб қилиниши керак?», «Бу ғояларни сингдириш жараёнида қайси ижтимоий гуруҳлар қамраб олинади?» каби саволларга жавоб топиш лозим. Тўпланган маълумотлар асосида

сингдирилиши зарур ғояларга жамиятдаги эҳтиёж, жамоатчиликнинг фикри, оммавий ахборот воситаларида бу масалаларнинг қай даражада ёритилганлиги ва умуман, шу кунгача қилинган ишлар аниқлаб олинади.

2-қадам: режалаштириш ва дастурлаштириш. Бу босқич узоқ муддатга мўлжалланган коммуникатив (мулоқот) вазифалар стратегиясини ишлаб чиқишни назарда тутди. Мафкура тарғиботида аввало кишиларнинг миллий ғояга муносабатлари, уни қай даражада тушунишлари, уларнинг қадриятлари ўрганиб чиқилади. Бундан ташқари, кишиларни миллий истиқлол мафкурасининг муайян ғояси ҳақида доимий хабардор қилиб турувчи ахборот манбаи яратилади. Сингдириб борилаётган ғояларга кишиларнинг муносабати ўрганилиб, бу ахборотлар чуқур таҳлил қилинади. Давлат идоралари ва фуқаролар ўртасидаги мулоқотлар мунтазам равишда мувофиқлаштириб борилади. Умуман бу босқичда, дастурнинг мақсади (ҳаракатлар нима мақсадга хизмат қилади), таъсир кўрсатиш аудиторияси (кимларга асосий эътибор берилади), кутилаётган натижалар (ҳар бир аудитория билан ишашдан кўзланган аниқ мақсад нима) белгилаб олинади.

Миллий ғоя тарғиботида аудиториюни сегментлаш, яъни уни бир неча гуруҳларга ажратиб ўрганиш, уларга таъсир кўрсатишнинг шу гуруҳ учун самарали бўлган усулларини ишлаб чиқиш зарур. Бу гуруҳларга қадриятлари ва манфаатлари бир-биридан фарқ қилувчи қамламларни, масалан, талабаларни, аскарларни, тадбиркорларни, нафақахўрларни, зиёлиларни, эркакларни, аёлларни, ёшларни ёки кексаларни киритиш мумкин. Табиийки, миллий ғояни сингдиришда зиёлиларга етказиладиган ахборотлар билан тадбиркорларнинг қайфиятларига таъсир кўрсатиб бўлмайди. Шунинг учун ватанпарварлик туйғуларини сингдиришда талабаларга ҳам, ҳарбий хизматчиларга ҳам, зиёлиларга ҳам, деҳқонларга ҳам бир хил муносабатда бўлиш, бир хил усуллардан фойдаланиш кутилган самарани бермайди. Чунки турли ижтимоий гуруҳ вакиллариининг дунёқараши, манфаатлари ва қадриятлари бир-биридан фарқ қилади. Мафкура тарғиботида айнан мана шу қадриятларга, манфаатларга мос ғояларни илгари суриш кўпроқ самара бериши мумкин. Умуман олганда, ушбу босқичда кишиларнинг онгида, уларнинг ҳаракатларида ўзгаришлар ясаш учун нималар қилиш кераклиги аниқлаб олиниши зарур.

3-қадам: мулоқотга киришиш. Миллий истиқлол мафкураси тарғиботини самарали ташкил этиш учун асосий коммуникатив вазифалар режалаштирилган ва аниқ мақсадлар сари йўналтирилган бўлиши лозим. Бунинг учун биринчи навбатда, коммуникатор (ахборот берувчи) ва аудиториянинг қарашлари бир-бирига яқинлаштирилиши лозим. Ушбу йўналишдаги ишларда қуйидаги омилларга эътибор қаратиш зарур: 1) аудитория фикрини энг кўп ифода этаётган оммавий ахборот воситалари турига эътибор қаратиш; 2) аудитория ишончини энг кўп қозongan оммавий ахборот воситаси туридан кенг фойдаланиш; 3) бирор муаммо хусусидаги коммуникатор ва аудиториянинг қарашларидаги фарқларни камроқ кўрсатиш зарур (жумладан, мавжуд муаммоларни холис ёритиш ва аудиториянинг ишончини қозониш); 4) воқеа-ҳодисаларни ёритишда аудиториянинг манфаатларидан келиб чиқиб ёндошиш; 5) коммуникаторнинг позициясини кўпчилиكنинг позицияси сифатида талқин этиш; 6) жамиятдаги ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларига мос ҳолда алоҳида ёндошиш. Ахборотни етказишнинг эътиборли жиҳати шундаки, у янгиликлар кўринишида бўлса-да, фақат бир томонлама мақтов шаклида эмас, балки кўпчилиكنи қийнаётган муаммоларнинг ечими сифатида, барчага тушунарли тилда баён этилиши лозим. Шундай қилиб, учинчи босқич ўз ичига қуйидаги элементларни қамраб олади: ҳаракат стратегияси, коммуникатив стратегия, дастурни амалга ошириш режаси.

4-қадам: якуний хулосалар ясаш. Якуний хулосалар ясаш икки йўналишда: баҳолаш мезонини ишлаб чиқиш ва акс алоқаларни ўрганиш шаклида амалга оширилади. Баҳолаш

мезонини ишлаб чиқишда кишиларга сингдирилган ғоя уларга қай даражада таъсир этганлигини аниқлашнинг объектив мезонлари белгиланса, акс алоқаларни ўрганишда берилган ахборотлар сони, унга кишилар томонидан қилинган реакциялар, сингдирилган ғоя натижасида кишилар ўз ҳаракатларини қай даража ўзгартирганликлари таҳлил қилинади, уларнинг мафкуравий таъсирга жавоб реакцияси ўрганилади. Миллий истиқлол мафкурасини сингдиришнинг самарадорлигини таъминлашда бу босқич муҳим аҳамият касб этади. Чунки кишиларнинг фикрлари, баҳолари, муносабатларидаги ўзгаришларни доимий ўрганиб бориш ғоявий таъсирнинг самаралигини «ўлчаш» имконини беради. Бундан ташқари, инсонларни безовта қиладиган муаммолар ҳақида доимий ахборот тўпланиб, шунга мос равишда тарғибот йўналишини ўзгартириш ёки муайян ғояларнинг ташвиқотини фаоллаштириш бўйича тавсиялар берилади. Жамоатчилик фикридаги бу каби ўзгаришларни мунтазам равишда ўрганиб бориш мафкурани сингдириш борасидаги келгуси ишлар учун замин бўлиб хизмат қилади.

Юқорида таъкидланганидек, Миллий истиқлол мафкурасини сингдиришда янги технологияларидан фойдаланиш аудиторияни сегментлашни (туркумларга ажратишни) тақозо этади. Аудиторияни сегментлаш қуйидаги омиллар асосида амалга оширилади:

- Географик маконга кўра. Кишиларнинг яшаш жойи, минтақада жойлашган ўрни бир-биридан фарқ қилиши туфайли миллий истиқлол ғоясини сингдиришда уларнинг яшаш жойига эътиборни қаратиш лозим бўлади. Масалан, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлари аҳолисининг қарашлари, урф-одатлари Тошкент шаҳри ёки Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг қарашлари ва урф-одатларидан анча фарқ қилади.

- Демографик омилга кўра. Кишиларнинг ёши, жинси, oilавий аҳволи бир-биридан фарқ қилгани боис уларнинг қарашларида ва қадриятларида ҳам муайян тафовутларни учратиш мумкин. Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг самарадорлигини оширишда бу омилларни ҳам назардан қочириб бўлмайди.

- Психологик омилга кўра. Кишиларнинг руҳий ҳолати анча ўзгарувчан бўлса-да, бу омил мафкура тарғиботида катта аҳамият касб этади. Миллий истиқлол ғоясини инсонлар онги ва қалбига сингдиришда уларнинг руҳий ҳолати, жамиятимизда кечаётган ислохотларга муносабати, қўллаб-қувватлаш даражасига, воқеа-ҳодисаларга муносабати ва қайфиятларини ҳисобга олиш даркор.

- Ижтимоий мақомига кўра. Кишиларнинг жамиятда тутган ижтимоий мақоми уларнинг ахборотни қай даражада қабул қилишларига, бу ахборотга қандай муносабат билдиришларига сезиларли таъсир кўрсатади.

- Обрў-эътиборига кўра. Тарғиботда янги технологияларни қўллашда фикр етакчиларидан фойдаланиш ахборот етказишнинг энг самарали усулларида бири ҳисобланади. Шу боис кишиларга таъсир кўрсатишда уларнинг обрў-эътиборли кишиларга бўлган ишончидан моҳирона фойдаланиш талаб этилади. Негаки, муайян гуруҳнинг манфаатларини ифода этишда аввало фикр етакчисини аниқлаш ва у орқали ахборот етказиш тарғиботнинг самарадорлигини оширишга хизмат қилиши шубҳасиз.

- Аъзоликка кўра. Кишилар у ёки бу партиянинг, жамоат бирлашмасининг аъзоси эканлиги мафкура тарғиботида қўл келувчи омил саналади. Одатда, битта гуруҳга мансуб кишиларнинг қарашларида умумийлик, ўхшашлик бўлади. Бу эса мафкура тарғиботини бир қадар енгиллаштиришга хизмат қилади.

- Қарорлар қабул қилишдаги иштирокига кўра. Кишиларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги иштироклари ва фаолликлари уларнинг ахборотни қабул қилишларига таъсир кўрсатгани боис бу омил миллий истиқлол ғояси тарғиботида ҳисобга олиниши лозим. Қарорлар қабул қилишда фаол иштирок этишни хоҳловчилар ёки ўзини ҳеч нарсани ҳал қилмайдиган «кичкина одам» деб ҳисоблайдиган кишилар битта ахборотни қабул қилишда турли нуқтаи назар билан ёндошадилар.

Миллий ғоя тарғиботида аудиторияни сегментлаш, кишиларни алоҳида гуруҳларга бўлиб таъсир кўрсатиш катта аҳамият касб этади. Аксинча, бир вақтнинг ўзида жуда кенг аудиторияни ва кўп объектларни камраб олишга интилишнинг самараси кам бўлади.

Мафкура тарғиботининг бизда кенг расм бўлган тури воизларнинг фаолияти билан боғлиқ. Тарғиботнинг бу шаклининг самарадорлигини ошириш алоҳида эътибор талаб қилади. Чунки, биринчидан, воизлар нутқ сўзлайдиган аудиторияларга одамларни тўплаш баъзида мажбурий тус олади. Аудиторияга ихтиёридан ташқари бошлаб келинган инсонда эса ҳали ваъзни эшитмаёқ, ички қаршилиқ пайдо бўлади. Демак, ҳали тарғибот бошланмасиданоқ у тескари самара бериши эҳтимоли кучаяди. Иккинчидан, бундай норози аудиторияни ўзига оғдириш, унга таъсир кўрсатиш, уни илҳомлантириш воиздан жуда катта маҳорат талаб этади. Ҳамма воизларда ҳам шундай истеъдод бормикан?

Таъкидлаш жоизки, миллий истиқлол ғояси тарғиботининг таъсирчанлигини оширишдаги энг асосий шартлардан бири - мафкуранинг тарғиботи зимдан амалга оширилиши зарурлигидир. Инсон унга таъсир ўтказилаётганини сезмаслиги лозим. Аслида тарғибот давомида мафкура сўзининг ишлатилиши ҳам шарт эмас. Мухтасар қилиб айтганда тарғибот-ташвиқот ишларида қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш муҳим:

- олдимизга қўйилган мақсадларга эришишдан ҳар биримиз шахсан манфаатдор эканлигимизга кишиларни ишонтириш;
- келажагимизни кўз олдимизга келтириш имконини берадиган, эртанги кунимиз қандай бўлишини кўрсатадиган материаллар тайёрлаш;
- долзарб қадриятларни сингдириш мақсадида жамоатчилик фикрига шу қадриятларни жозибали қилиб етказиш;
- оммавий ахборот воситаларидан билим улашиш ва инсонларни ақлий бойитиш курули сифатида моҳирона фойдаланиш;
- инсонларнинг эркин фикрлашини рағбатлантириш, уларни ўз фикрларини химоя қилишга ўргатиш орқали мустақил фикрловчи инсонни тарбиялаш;
- тараққиётимиз йўлида ғов бўлаётган иллатларни фош этиш ва танқид қилиш йўли билан уларни самарали «даволаш»;
- оммавий ахборот воситаларидан ҳақиқат кўзгуси сифатида фойдаланиш орқали инсонларнинг уларга ишончини кучайтириш;
- яқин ўтмишизда содир бўлган ёрқин воқеаларнинг хроникал фильмларни яратиш йўли билан яхши ва ёмон кунларимизни бот-бот эслатиб туриш;

· инсонларда чуқур таассурот қолдириш мақсадида бадиий образлар орқали миллий мафкурани сингдириш. Бунда тарғибот-ташвиқот ишларини пухта режалаштириш, ҳиссиётларга кучли таъсир қилиш, жозибалилик, ноанъанавий усулларни қўллаш, ошкоралик, қадриятлар доирасидан чиқмаслик, оммабоп ва тушунарли бўлиш, такрорланишлар билан кишиларнинг «меъдасига тегмаслик» талаб қилинади.

Мафкуранинг тарғиботига айнан шундай ёндашиш кўпроқ самара беради. Шундагина инсонларнинг салоҳияти, меҳнати, вақти, мулки ва маблағларини танланган мақсад сари йўналтириш мумкин. Бу эса мафкурарий сиёсатнинг натижасини моддий нарсаларда - юқори сифатли маҳсулотларда, бадавлат турмушимизда, бунёдкорлик ишларида, эркин ва фаровон ҳаётда, иқтисодий ўсишда «ўлчаш» имконини беради.

Мавзуни мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Жамият мафкураси ва унинг аҳамияти нималардан иборат?
2. Миллий ғоя нималарда акс этади ва уни кишилар онгига сингдириш учун қандай шароитлар зарур?
3. Миллий ғоя ва тарбиянинг муҳим жиҳатлари нималарда кўринади?
4. Давлатнинг қандай рамзлари бўлиши мумкин?
5. Давлат мадҳияси деб нимага айтилади?
6. Ўзбекистон Гербининг рамзий маъноларини айтиб беринг.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2003. .
2. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч Т-2008й
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008-йил 29 февралдаги ПҚ-805 сон Қарори билан тасдиқланган “Ёшлар йили” Давлат дастури
4. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. - Т.: Ўзбекистон, 1999. Т-7. 84-102 - б.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т-8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.т 462-467 б.
6. Каримов И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букулмас иродасига боғлиқ. Т.: «Ўзбекистон», 2004.
7. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т-6. Т.: Ўзбекистон, 1997. 324-346 б.
8. Алимова Д. Инсоният тарихи - ғоя ва мафкуралар тарихидир. Т.: «Янги аср авлоди», 2001.
9. Раҳимов С., Парпиева Н.Т. Миллий истиқлол ғояси. Т.: ТМИ, 2004.
10. Раҳимов С., Машарипов И. Миллий истиқлол ғояси. Т.: ТМИ, 2005.
11. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
12. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. Т.: «Шарқ», 2000.
13. Бобоев Ғ. Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт. Т.: «Янги аср авлоди», 2001. Буюк сиймолар, алломалар. Т.: «Маънавият», 1995.